

Anton de Kom Universiteit van Suriname

Bibliotheek

Universiteitscomplex, Leysweg 86, Paramaribo, Suriname, Postbus 9212
Telefoon (597)464547, Fax (597)434211, E-mail: adekbib@uvs.edu

APPROVAL

NAAM: *Lya van Leeuwaarde*

verleent wel / niet aan de AdeKUS kosteloos de niet-exclusieve toestemming om haar / zijn Drs. / B.Sc. / M.Sc.
afstudeerscriptie online beschikbaar te stellen aan gebruikers binnen en buiten de AdeKUS.

Plaats en datum, *Paramaribo, 6 oktober 2022*

Handtekening *[Signature]*

**ANTON DE KOM UNIVERSITEIT VAN SURINAME
FACULTEIT DER HUMANIORA**

REPRESENTATIE VAN JOODSE EN FRANSE REFUGIÉS IN SURINAME

**Onderzoek naar de representatie van joodse en Franse
refugiés in Suriname door Surinaamse auteurs**

Thesis ter verkrijging van de graad van Master of Science in Nederlands

Naam: Lya van Leeuwaarde

Begeleiders: prof. dr. M. van Kempen

dr. R. de Bies

Paramaribo, oktober 2022

Inhoudsopgave

Voorwoord

Inleiding	1
1 Geschiedenis refugiés in Suriname	4
1.1 Geschiedenis joden in Suriname	4
1.2 Geschiedenis Franse hugenoten in Suriname	8
2 Verantwoording keuze romans	11
2.1 Theoretische beschouwingen	11
2.1.1 De historische roman	11
2.1.2 De Surinaamse historische roman	17
2.1.3 Postkoloniale literatuur	21
2.1.4 De slavenmeester	27
2.2 Keuze auteurs en romans	29
3 Joodse refugiés in de romans	35
3.1 Analyse romans	35
3.1.1 Hoe duur was de suiker?	35
3.1.2 Ter dood veroordeeld	40
3.1.3 Geloof, hoop en liefde	43
3.2 Vergelijking representatie auteurs	47
3.2.1 Representatie De Bye	47
3.2.2 Representatie McLeod	50
3.2.3 Vergelijking representatie McLeod en De Bye	52
3.3 Relatie fictie en werkelijkheid	53
3.3.1 Ter dood veroordeeld	54
3.3.2 Geloof, hoop en liefde	55
3.3.3 Hoe duur was de suiker?	57
4 Franse refugiés in de romans	59
4.1 Analyse romans	59
4.1.1 De stille plantage	59
4.1.2 De laaiende stilte	67
4.1.3 Ma Rochelle Passée, Welkom El Dorado	70
4.2 Vergelijking representatie auteurs	74
4.2.1 Representatie Helman	75

4.2.2 Representatie McLeod	80
4.2.3 Vergelijking representatie Helman en McLeod	82
4.3 Relatie fictie en werkelijkheid	84
4.3.1 De stille plantage	84
4.3.2 De laaiende stilte	86
4.3.3 Ma Rochelle Passée	87
Slotbeschouwing	89
Bibliografie	91
Bijlage I De stille plantage	95
Bijlage II De laaiende stilte	97
Bijlage III Ter dood veroordeeld	99
Bijlage IV Geloof, hoop en liefde	102
Bijlage V Hoe duur was de suiker?	104
Bijlage VI Ma Rochelle Passée, Welkom El Dorado	105
Bijlage VII Surinaamse historische romans	107

Voorwoord

Het bericht dat er een universitaire masteropleiding Nederlands in Suriname zou worden opgezet, was voor mij de vervulling van een droom. Vol enthousiasme begon ik aan de studie. Ik heb van ieder college genoten en heb veel bij geleerd.

Mijn belangstelling ging in eerste instantie uit naar de afstudeerrichting Taalkunde of Taalbeheersing. Maar gaandeweg raakte ik meer geïnteresseerd in literatuur, mede dankzij de deskundige docenten. Mijn afstudeerscriptie met als onderwerp *Representatie van joodse en Franse refugiés in Suriname door Surinaamse auteurs* ligt nu klaar. Door omstandigheden heeft het onderzoek langer geduurd dan gepland was, maar met de genade van God is het zover dat ik de scriptie kan aanbieden.

Ik wil daarom allereerst mijn Heer en Heiland bedanken voor de kracht die Hij mij heeft gegeven om niet op te geven maar door te gaan in tijden wanneer ik ontmoedigd dreigde te raken. Ook voor het waken over mijn gezondheid dank ik Hem.

Verder wil ik bedanken mijn begeleider dr. R. de Bies, die mij waardevolle adviezen gaf, waardoor ik mijn onderzoek kon verdiepen en de kwaliteit van mijn scriptie kon verhogen. Ook bedank ik dr. De Bies voor het initiatief om de masteropleiding Nederlands te beginnen.

Mijn dank gaat tevens uit naar dr. A. Duttenhofer die mij het onderwerp van de scriptie in concept aanbood en de eerste aanwijzingen gaf voor het schrijfproces.

Ik bedank tevens de dames van de administratie van de Faculteit Humaniora, die steeds weer hun medewerking hebben verleend bij het hele proces.

Mijn familieleden – in dezen mijn dochters, mijn schoonzoon, mijn jongere zus Gaby en haar dochters – kan ik niet genoeg danken voor hun motivatie en ondersteuning. In het bijzonder bedank ik mijn jongere zus, die steeds met gebed achter mij stond.

Grote dank gaat uit naar de Examencommissie Faculteit der Humaniora – met name de heer A. Gaspar en mevrouw C. Flijders – voor de moeite die ze zich getroost heeft om oplossingen te zoeken ter afronding van mijn studie.

Bijzondere dank gaat ook uit naar de historicus dr. Hans Ramssoedh die als medebeoordelaar heeft willen optreden.

Last but certainly not least (een cliché-uitdrukking, maar zo waar als maar kan) bedank ik prof. dr. Michiel van Kempen, die zich bereid heeft verklaard mij verder te begeleiden toen dr. De Bies afzwaaide. Ik kon mijn geluk niet op toen ik vernam dat hij de begeleiding op zich zou nemen. Dankzij zijn grote literaire kennis en zijn gerichte, kundige en zinvolle aanwijzingen heb ik een scriptie op masterniveau kunnen afleveren.

Tot slot spreek ik de hoop uit dat de scriptie interessant genoeg is voor de lezer.

Paramaribo, oktober 2022

Lya van Leeuwaarde

Inleiding

Refugiés zijn van alle tijden. Om verschillende redenen hebben mensen een plek moeten verlaten. Om onder andere politieke vervolging, godsdienstvervolging, rassensvervolging, vervolging door de justitie zijn mensen op de vlucht geslagen en hebben hun heil elders gezocht.

Suriname heeft in de loop der tijden vaker gediend als toevluchtsoord voor mensen die het om de een of andere reden niet meer zagen zitten in hun eigen land. De immigranten uit Indonesië en India bijvoorbeeld kwamen hiernaartoe op zoek naar een beter bestaan. Ook de Nederlandse boeren en de Chinese immigranten hebben hun geluk beproefd in Suriname. Naast deze groepen die veelal om economische redenen Suriname als nieuw vaderland kozen, zijn er de groepen die dit om godsdienstige redenen deden: de joodse en Franse ballingen.

Zowel de groepen die om economische redenen naar Suriname kwamen als degenen die dat om religieuze motieven deden, zijn in verschillende geschiedenisboeken beschreven. Daarbij is er feitelijke informatie gegeven over achtergronden, lotgevallen en opname in de Surinaamse gemeenschap. Interessant is het om na te gaan hoe literaire schrijvers tegen de refugiés aankeken en hen dientengevolge hebben gerepresenteerd in hun romans. In literatuur gaan personages namelijk leven en kan de lezer zich een voorstelling maken van de ervaringen van de vluchtelingen.

Met het onderzoek naar de reflectie van literaire schrijvers op joodse en Franse ballingen en hun representatie van die ballingen wordt beoogd lezers bekend te maken met de manier waarop enkele Surinaamse auteurs de lotgevallen beschreven van twee groepen vluchtelingen die in Suriname neerstreken, er bleven en in de samenleving integreerden.

Hierbij is de volgende probleemstelling geformuleerd: Hoe hebben de Surinaamse auteurs Helman, McLeod en De Bye in historische romans gereflecteerd op de joodse en Franse ballingen en hun nazaten in Suriname en hen gerepresenteerd in de periode 1600 – 1900?

Het gaat er in dit onderzoek om dat er wordt nagegaan hoe de bovengenoemde auteurs tegen de bewuste ballingen en hun nakomelingen aankeken, hoe zij hun visie over de ballingen in de romans hebben verwerkt.

Reflecteren op wordt hier gebruikt in de betekenis van *bekijken, aankijken, kijken naar* (<https://synoniemen.net/>; geraadpleegd 20 augustus 2019). *Reprenteren* staat hier voor *weergeven*. Het gaat er in dit onderzoek dus om dat er wordt nagegaan hoe de bovengenoemde auteurs tegen de bewuste ballingen en hun nakomelingen aankeken, hoe zij hun visie over de ballingen in de romans hebben verwerkt, hoe de groepen worden gerepresenteerd. De representatie is het resultaat van de reflectie, dus de nadruk zal op de representatie gelegd worden.

De volgende deelvragen ondersteunen de onderzoeksvraag:

1. Zijn er verschillen en overeenkomsten in reflectie en representatie van de joodse en Franse ballingen tussen de betrokken auteurs?
2. In hoeverre komen fictie en werkelijkheid met elkaar overeen in de besproken romans?

De maatschappelijke relevantie aangeven van een literair onderzoek is niet altijd gemakkelijk. Vanwege het voor sommigen elitaire karakter van literatuur is het de vraag wat de maatschappij aan een onderzoek met een literair onderwerp zou hebben. Het lijkt niet waarschijnlijk dat de doorsnee-landbouwer die zich focust op de strijd om het bestaan of de vrouw die worstelt met de vraag hoe haar kinderen dagelijks te voeden, zich zal bezighouden met de vraag hoe schrijvers tegen een bepaalde groep personen aankeken. Maar ook de relatief kleine groep – de laatste jaren dankzij de literaire bijdrage van Cynthia McLeod uitgebreid – die geïnteresseerd is in literatuur behoort tot de maatschappij. Voor die groep kan het belangrijk zijn om te weten wat er allemaal geschreven is over een deel van de Surinaamse bevolking en hoe er over dat deel geschreven is. Kennisverrijking kan altijd pas komen. Die mening was Anton de Kom ook toegedaan en hij probeerde de Surinamers zelfrespect bij te brengen door een herschrijving van Surinames geschiedenis vanuit een zwart perspectief. “Geen volk kan tot vollen wasdom komen, dat erfelijk met een minderwaardigheidsgevoel belast blijft.” (De Kom 1934:59).

De wetenschappelijke relevantie van het onderzoek naar de reflectie op en representatie van de genoemde auteurs in de aangehaalde romans is duidelijker te bepalen. Dit onderzoek maakt de lezer allereerst bekend met de door wetenschappers ontwikkelde theorieën, die een rol spelen bij het schrijven van historische romans. Auteurs (in de dop) die ook een historische roman zouden willen schrijven, zouden hiermee hun voordeel kunnen doen. De verhaaltechnische analyse van de werken is van belang voor studenten Nederlands. Ten slotte kan de representatie van de ballingen door de auteurs evenals de relatie tussen representatie en werkelijkheid van historische waarde zijn.

Gekozen is voor zes historische romans van drie auteurs. Drie romans handelen over de joodse vluchtelingen en drie over de Franse. Aangezien historische romans in Suriname niet voor het oprapen liggen – in 2013 kwam de toenmalige groep masterstudenten Nederlands van de Anton de Kom Universiteit van Suriname tijdens het college *Surinaamse literatuur* na inventarisatie op negentien stuks – moest genoeg genomen worden met drie schrijvers. Deze drie auteurs zijn de enigen die over de joodse en Franse vluchtelingen en hun nazaten hebben geschreven.

Deze scriptie is als volgt opgebouwd. In hoofdstuk 1 wordt de geschiedenis van de joodse en Franse refugiés beschreven: de oorzaken die ertoe geleid hebben dat ze hun eigen land ontvluchtten en naar Suriname uitweken. In hoofdstuk 2 wordt de keuze van de romans verantwoord en worden er theoretische beschouwingen over de historische roman gegeven. Ook wordt de Surinaamse historische roman onder de loep genomen. Verder wordt er informatie gegeven over de postkoloniale literatuur en de houding van slavenmeesters. In de hoofdstukken 3 en 4 vindt de analyse van de romans plaats over respectievelijk de joodse en Franse vluchtelingen, waarbij zowel de literaire uitwerking als de visie van de verschillende auteurs aan de orde komt.

1 Geschiedenis refugiés in Suriname

Door alle eeuwen heen hebben mensen hun geboorteland moeten verlaten en een nieuw vaderland moeten kiezen. Oorlogsgeweld, rassensvervolging, godsdienstvervolging onder andere hebben velen van hun geboortegrond verdreven; zo ook de joden en de Franse hugenoten. In hun zoektocht naar een veilige haven kwamen vertegenwoordigers van deze groepen in Suriname aan.

De Franse en joodse vluchtelingen kwamen in verschillende tijden in Suriname aan. In deze studie worden de wederwaardigheden van deze refugiés van 1600 tot en met 1900 beschreven, de periode waarin de geanalyseerde romans gesitueerd zijn. Opmerkelijk is het feit dat van beide groepen de eerste leden in de 17e eeuw naar Suriname kwamen. Zowel de joden als de Franse hugenoten kregen omstreeks dezelfde tijd met vervolging door de Rooms-katholieke kerk te maken.

1.1 Geschiedenis joden in Suriname

De geschiedenis van de Joden/joden¹ is een van onderdrukking, vervolging en vlucht. De onderdrukking begon volgens de Bijbelse overlevering in Egypte nadat de Egyptenaren de afstammelingen van Jacob (Israël) wegens hun talrijkheid als een bedreiging ervoeren (Exodus 1:8-22). Jacob was met zijn hele huis naar Egypte gekomen: zeventig zielen in het geheel (Genesis 46:27). Intussen dreigden de Israëlieten hun gastheren in aantal te overtreffen. De Egyptenaren probeerden de groei van de Israëlitische bevolking te stoppen door haar dwangarbeid op te leggen. Uiteindelijk werd het volk door Mozes uit Egypte geleid en vestigde het zich in Kanaän, het Beloofde Land.

Vele christenen geloven onvoorwaardelijk in wat er in de Bijbel staat, zowel wat het Oude als het Nieuwe Testament betreft. Voor de joden geldt het Oude Testament als waarheid.

¹ De spelling jood wordt gebruikt als het woord betrekking heeft op het geloof. De spelling Jood geeft de etniciteit of de cultuur aan. Het verschil is niet altijd duidelijk. Het Genootschap Onze Taal adviseert bij twijfel de spelling met de hoofdletter te kiezen (<https://onze taal.nl>). In deze thesis is gekozen voor de spelling met kleine letter, vanwege de geloofsvervolging die de oorzaak is van de komst van de joden naar Suriname. McLeod gebruikt echter de spelling met de hoofdletter. In citaten uit haar roman wordt McLeods spelling gehandhaafd.

Niet-christenen en niet-joden trekken vaker de Bijbelse verhalen in twijfel. Er vindt echter steeds onderzoek plaats waarbij er bewijzen worden gevonden ter bevestiging van de Bijbelverhalen, onder andere in het artikel *Exodus* (<https://www.franklinterhorst.nl/Exodus.htm>; geraadpleegd 23 september 2019). Niet-gelovigen zullen met de aangehaalde passages uit *Exodus* en *Genesis* niet overtuigd zijn van de ontberingen die de joden hebben doorstaan. Hoe het ook zij, de wereldgeschiedenis leert dat de joden meermalen aan vervolging zijn blootgesteld.

De Israëlieten hebben voortdurend strijd moeten leveren tegen vijandige volkeren en zijn meermalen in ballingschap gevoerd. Bekend zijn de Assyrische en de Babylonische ballingschap. (<https://isgeschiedenis.nl/nieuws/babylonische-ballingschap-van-het-joodse-volk>; <https://isgeschiedenis.nl/nieuws/geschiedenis-van-judea/attachment/uitzetting-van-de-joden>; geraadpleegd 26 maart 2022).

Na de verwoesting van Jeruzalem circa 73 na Christus begon de joodse diaspora (<https://historiek.net/diaspora-betekenis-jodendom/94527/>; geraadpleegd 26 maart 2022). Joden werden over de hele wereld verstrooid en kwamen ook in Suriname terecht.

Vanwege de inquisitie moesten vele joden in Spanje en Portugal aan het einde van de vijftiende eeuw het land ontvluchten. De vervolging gold niet hun etnische afkomst, maar hun religie. Zij die hun religie afzwoeren, werden opgenomen in de gemeenschap. Een deel van de vluchtelingen week uit naar Brazilië, waar het een bestaan vond samen met de daar aanwezige Hollanders. Deze refugiés stichtten bloeiende plantages. Ze moesten echter in 1654 het veld ruimen toen de macht van de Portugezen in Brazilië toenam. Een deel van deze groep kwam in Cayenne – destijds onder Nederlands gezag – terecht, een ander deel in Suriname. (Bakker et al 1993:33).

Volgens Bakker et al (ibidem) vestigde de eerste groep joden zich al in 1639 in Suriname. De Bye (2002:15) bestrijdt dit. Volgens hem zijn er geen aanwijzingen die bevestigen dat er toen al joden in Suriname waren. Beide bronnen noemen 1652 als datum waarop een groep Engelse joden onder leiding van Lord Willoughby naar Suriname kwam, en 1664 waarop een groep joden aangevoerd door David Nassy vanuit Cayenne, dat Frans bezit was geworden, in Suriname aankwam. Volgens Wolbers (1861:38) bezaten de Engelsen en joden reeds slaven.

De joden kregen in 1665 belangrijke privileges van het Engelse koloniale gouvernement, waaronder vrije uitoefening van hun godsdienst, een eigen schutterij en toestemming tot het bouwen van kerken en scholen (Bakker et al 1993:33). De Bye (2002:14) noemt ook het privilege dat de Hebreeuwse natie voor kwesties tot een bedrag van 10.000 pond suiker een eigen rechtspraak mocht voeren. Deze privileges betekenden veel voor de vervolgte groep.

Na de verovering van Suriname door Abraham Crijnssen in 1667 vreesden de joden dat de privileges hun afgepakt zouden worden, maar Abraham Crijnssen bevestigde de privileges en voegde bij (art. 4) “dat alle tegenwoordige inwoonders van wat Natie die zouden moogen weezen, zullen hebben ende genieten, alle gelyke Privilegiën, als de Nederlanders, die met haar zullen cohabiteeren” (De Bye 2002:17).

Gaandeweg werden er toch pogingen ondernomen om de privileges af te pakken. Zo moesten joden zich wat huwelijksvoltrekking betrof, vanaf 1685 houden aan de algemeen geldende wetten. Ook het recht om op zondag te werken, werd in 1715 afgeschaft. De gevoelens jegens de joden werden steeds vijandiger, zodanig dat men in 1767 in Paramaribo een getto voor hen wilde instellen. Ook werd hun de toegang tot de schouwburg ontzegd. Ze richtten toen een eigen schouwburg op. (De Bye 2002:18).

Toch was het leven in Suriname voor de joden vele malen te verkiezen boven dat in andere gebieden, waar ze blootstonden aan ernstige vervolging (De Bye 2002:18). Het is daarom onbegrijpelijk dat zij zich zelf zo hard opstelden tegenover de slaven. Koenen (1843:556) schrijft hierover: “De afkeer des verdrukten Negers was veel grooter voor den Israëlitischen meester dan voor den Christenplanter; en de Jood was harder tegen den armen slaaf, dan zijn landgenoot van verschillend geloof.”

De eerste opstand tegen de meesters schijnt ook op een joodse plantage te hebben plaatsgevonden. Volgens Koenen (1843:556) waren reeds in 1690 slaven van een rijke Israëliet, Immanuel Machado genaamd, in opstand gekomen en hadden hun meester vermoord. Vanaf toen begonnen de slaven naar de bossen te vluchten. Ook Hartsinck (1770:756) stelt dat de meeste weglopers van joodse plantages afkomstig waren.

Volgens De Bye is er echter nergens uit gebleken dat de joden hun slaven slechter behandelden dan de christenen (De Bye 2002:50). De Bye gaat hierbij in tegen de mening

van twee personen – Koenen en Hartsinck – die vermoedelijk uit eigentijds relaas gegevens konden putten. Verder onderzoek zou kunnen uitwijzen wie gelijk heeft.

De joden hebben Suriname geaccepteerd als hun nieuwe vaderland. Ze hebben zich ook vermengd met de andere bevolkingsgroepen. Vele Surinamers beroepen zich op het feit dat er ‘Joods bloed’ door hun aderen stroomt. De groep ‘echte’ joden in Suriname is geslonken. ‘Echt’ in de zin van ‘iemand is jood als de moeder jood is’, volgens de halacha, de joodse wet. Volgens Wieke Vink (2015:182) leidde aan het eind van de achttiende tot midden negentiende eeuw een toename van relaties tussen joodse mannen en gekleurde vrouwen ertoe dat onder andere de kinderen die uit deze relaties werden geboren, tot de joodse gemeente werden toegelaten. Dat de moeder niet joods was, vormde geen belemmering voor het lidmaatschap. Onder invloed van enkele orthodoxe rabbijnen kwam er in 1887 een eind aan deze tolerantie en werd weer de hand gehouden aan de oude halachische regel: kinderen van niet-joodse moeders zijn per definitie niet joods (Vink 2015:199).

Volgens Vink (2008:301) was deze regel door het slinken van het aantal joden niet aan te houden – aan het eind van de twintigste eeuw waren er nauwelijks vijftig praktizerende joden over – en in 2004 werd bepaald dat niet-halachische nazaten ook lid van de joodse gemeente konden worden. In 2007 zijn er volgens Vink nog 150 joden over (Vink 2008:56), terwijl er in 1845 nog 1365 joden in de kolonie waren.

De ondervoorzitter van de synagoge, mevrouw Lily Duym, werpt meer licht op de zaak betreffende het jood-zijn. Volgens mevrouw Duym (persoonlijke communicatie, 29 november 2019) staat er niets in de Thora over de eis dat het joodschap afhangt van het jood-zijn van de moeder. Volgens de Thora is iemand de zoon of dochter van zijn/haar vader. Ze geeft daarbij voorbeelden uit de Thora. Mozes zijn vrouw was een afstammeling van Ismaël, Jozef (de zoon van aartsvader Jacob) had ook een Egyptische als vrouw, maar zijn zonen, Efraïm en Menasse, werden als joden beschouwd. Eerdergenoemde regel is door rabbijnen gemaakt. Het huidige liberale jodendom volgt internationaal de procedure om toegelaten te worden tot het jodendom: de aanvrager moet leven en denken als een jood, een brief richten aan rabbijnen en voor een beth din (beet dien: rabbinale rechtbank) verschijnen.

1.2 Geschiedenis Franse hugenoten in Suriname

De naam ‘hugenoten’ komt volgens de overlevering van een sprookje dat onder het landvolk van Tours werd verteld. Daarin werd verhaald dat een Franse koning die aan het eind van de tiende eeuw geregeerd had, Hugo genaamd, ‘s nachts in die streek altijd kwam spoken, en omdat de hervormden meestal bij nacht op afgezonderde plaatsen vergaderden, noemde men hen naar die spookkoning ”hugenoten, nachtsproken.” (Vergers 1888:2). De herkomst van de naam is echter onzeker. Een andere verklaring is dat die teruggaat op *eyguenots* (de aanduiding voor Geneefse bondgenoten tegen de hertog van Savoye), dat weer voortkomt uit het Zwitsers-Duitse *Eidgenossen* (‘eedgenoten’), waarvan de vorm is aangepast aan de voornaam van de Geneefse leider Hugues de Besançon.

(<https://www.etymologiebank.nl/trefwoord/hugenoot>; geraadpleegd 4 juli 2022).

Religieuze vervolging

De Reformatie heeft in Frankrijk een vrij bloedig verloop gehad. Bekend is de Bartholomeusnacht (1572) waarin vele protestanten de dood vonden. In 1598 riep Hendrik IV het religieuze geweld een halt toe door middel van het Edict van Nantes. Hierin werd vastgelegd dat de hugenoten vanaf dat moment vrijheid van godsdienst kregen.

Deze godsdienstvrijheid kwam op de helling toen Hendrik IV in 1610 werd opgevolgd door zijn negenjarige zoon Lodewijk XIII. Lodewijks moeder, de streng katholieke Italiaanse Maria de Medici, fungeerde als regentes voor haar minderjarige zoon. Onder haar leiding staken antiprotestantse sentimenten de kop op. De hugenoten probeerden enige jaren hun autonomie te behouden door eigen politieke en militaire instellingen op te richten, maar uiteindelijk nam de druk toe en ontstond er rebellie tegen de kroon.

Door oplopende spanningen ontstaan door de antiprotestantse maatregelen, zoals het uitbannen van protestanten in bestuurlijke functies, ontstond in 1620 onder leiding van de Franse edelman Henri du Rohan de Eerste Hugenotenopstand. Na een tweejarige strijd werd er een staakt-het-vuren afgekondigd door middel van het Verdrag van Montpellier, getekend door zowel koning Lodewijk XIII als Rohan.

Lodewijk XIII hield zich echter niet aan zijn woord en twee Hugenotenopstanden volgden: in 1625 en 1627. De derde Hugenotenopstand eindigde in een overwinning van de koning en in 1629 werd de Vrede van Alais getekend. Het grondgebied en de politieke en militaire rechten werden de hugenoten afgenomen, maar de godsdienstvrijheid die het Edict van Nantes had vastgelegd, werd weer ingevoerd.

De ogenschijnlijke godsdienstvrijheid die in de Vrede van Alais werd vastgelegd, duurde tot 1685. Koning Lodewijk XIV ondertekende het Edict van Fontainebleau op 22 oktober 1685, hiermee werden de vrijheden van het Edict van Nantes opgeheven. Er werd opdracht gegeven voor de sloop van protestantse kerken, protestantse scholen werden gesloten en de hugenoten werden onder druk gezet om over te gaan tot het katholicisme. Tijdens de godsdienstoorlogen hadden reeds grote aantallen hugenoten Frankrijk verlaten en hun heil gezocht in landen als Nederland en Engeland. Na de opheffing van het Edict van Nantes ontvluchtten tussen de 200.000 en 1.000.000 protestanten Frankrijk (Noordijk 2013:4).

Labadisten in Suriname

In 1675 vestigden circa honderdvijftig volgelingen van de gewezen Franse predikant Jean de Labadie zich in Wieuwerd, Friesland. Ze bewoonden het landgoed van Cornelis Van Aerssen van Sommelsdijck, een privilege dat ze gekregen hadden vanwege het feit dat drie zusters van eerdergenoemde tot de volgelingen behoorden. Tussen de gevestigde gereformeerde kerk en de ‘sekte van de Labadie’ waren er meningsverschillen. De labadisten konden in Wieuwerd hun geloof vrij belijden. (De Baar 2004:66).

Wolbers (1861:70) vermeldt dat toen Van Sommelsdijck naar Suriname vertrok om er gouverneur te worden, enkele labadisten besloten van de gelegenheid gebruik te maken om hun geloof in Suriname uit te breiden. In 1683 vertrok de eerste groep naar Suriname en vestigde zich, tegen het advies van Van Sommelsdijck in, op een afgelegen plek die zij ‘La Providence’ noemde.

De kolonisten kregen ethische problemen. Voor de veldarbeid had men slaven nodig, en hoewel dit “den broeders tegen de borst stuitte, schikten zij zich naar de omstandigheden.” (Wolbers 1861:68). Wel moet toegegeven worden, dat de labadisten in het begin alle moeite deden om het lot van de slaven te verzachten; de slaven werden goed verzorgd, met zachtheid

en als broeders behandeld. Maar toen de nieuwe planters hiervan niet meteen de vruchten zagen, raakte hun geduld langzamerhand op en voerden zij een strenge harde tucht in. Later werd van de labadisten ook op andere plaatsen in Amerika aan de Hudsonrivier, waar zij zich vestigden, getuigd,

dat zij hun slaven wreedelijk mishandelden en door hun slavenhandel, die toch zoo zeer tegen hunne leer indruiste, velen tot ergernis waren. Hun pogingen ter bekering van ‘heideneu’ hadden ook niet het gewenste succes en spoedig zagen zij ervan af het evangelie aan de slaven te brengen. (Wolbers 1861: 69).

Al gauw ontdekten de labadisten ook, dat zij onverstandig waren geweest door de raad van Van Sommelsdijck, om zich in de nabijheid van Paramaribo te vestigen, in de wind te slaan. Zij waren op de gekozen vestigingsplaats te ver verwijderd van de andere plantages, stonden bloot aan invallen van de indianen en marrons, waarbij zich vele deserteurs voegden, die de militaire tucht ontvlucht waren. Daarbij hadden de labadisten te kampen met allerlei ontberingen: ziektes en het tropische klimaat (Wolbers 1861:70). Toen de nieuwe lichteing dan ook uit Wieuwerd aankwam, vond deze, “in plaats van een Eden, zoo als men zich voorgesteld had, een hospitaal en eene plaats, waar de liefde geweken en de tucht verslapt was.” (ibidem).

Sommigen keerden naar Friesland terug, anderen vertrokken naar een gebied in Amerika aan de Hudsonrivier. De stichting van de labadisten leidde in Suriname nog enige tijd een kwijnend bestaan. Dat duurde echter niet lang; enkele overgeblevenen vermengden zich onder de andere ingezetenen en werden in de bevolking opgenomen, maar de nederzetting hield op te bestaan. (ibidem).

Verschillende Franse familienamen bevestigen de komst van de hugenoten naar Suriname (De Labadie, Le Couvreur). Opmerkelijk is het feit dat een aantal namen van families die met de labadisten waren meegekomen, in de Surinaamse samenleving niet bekend is, er zijn geen nazaten van deze families bekend. Cynthia McLeod (persoonlijke communicatie, 6 januari 2020) noemt onder andere de namen: Nepveu, Couderc, Le Rocheteau, Du Plessis, Cellies Seffin, De Massure, Texier, De la Rue.

2 Verantwoording keuze romans

De onderhavige studie is uitgevoerd door zes romans handelend over Franse/joodse refugiés en/of hun nakomelingen in de periode 1600 – 1900 in Suriname te analyseren. Zowel de auteurs als de romans zijn op grond van bepaalde overwegingen gekozen. In dit hoofdstuk wordt eerst de historische roman besproken in 2.1. Daarna wordt de keuze van de romans en de auteurs verantwoord in 2.2.

2.1 Theoretische beschouwingen

Met het beschrijven van de wederwaardigheden van de Franse en joodse refugiés hebben de auteurs Helman, McLeod en De Bye zich gewaagd op het pad van de historische roman. De historische roman is een genre dat bepaalde kenmerken vertoont. Het literatuuronderzoek is dan ook gericht op de historische roman. De kenmerken van de historische roman zijn bestudeerd en gerelateerd aan de visies van betrokken auteurs.

2.1.1 De historische roman

De historische roman is, een genre met bepaalde kenmerken. Van Bork et al (2012, <https://www.dbnl.org/tekst>; geraadpleegd 6 augustus 2015) definiëren de historische roman als volgt: “Subgenre van de roman, waarvan het hoofdbestanddeel van de stof ontleend is aan een periode die voor de auteur ervan tot het verleden behoort.” Deze definitie komt overeen met die van Dirksen (2004:21), die historische romans beschrijft als “boeken waarin de tijd van handeling voor de auteur zelf ook al tot het verleden behoort”.

Katzenbauer (2017:14) verwijst naar Heirbrant die een iets afwijkende visie over de historische roman heeft: “Speelt de roman niet in de eigen tijd van de auteur, maar in het historische verleden, dan hebben we te maken met een historische roman.” Het verschil is dat in de voorgaande visies de gebeurtenissen voor de auteur tot het verleden moeten behoren.

Het genre historische roman is populair. De vraag is: wat brengt een schrijver ertoe te kiezen voor het schrijven van een historische roman, waar er onderzoek aan vooraf moet gaan?

Dirksen (2004:22) geeft als antwoord dat historische romans “het algemeen menselijke kunnen presenteren tegen een historische achtergrond.” Volgens Mathijssen (2007:4) krijgt een schrijver interesse in een bepaald tijdvak en verdiept zich daarin, waardoor de historische roman ontstaat. “Er is vaak een parallellie met de eigen tijd; [...] *hoe het was* een metafoor is voor *hoe het is*.” Het verleden is er om het heden en het verleden. De problemen krijgen een tijdloze dimensie, juist door ze in het verleden te plaatsen.

Volgens Mathijssen zeggen historische romans meestal heel wat meer over de tijd waarin ze geschreven zijn dan over de tijd die ze als onderwerp hebben. Zo neemt een auteur soms stelling tegen een probleem in het verleden om de parallel met het heden aan te tonen. Dezelfde mening is te vinden in Dirksen “Historische romans vertellen ons meer over de opvattingen van de auteur en zijn tijd dan over de beschreven periode.” (2004:22).

Oorsprong historische roman

Sir Walter Scott wordt algemeen beschouwd als de grondlegger van de historische roman met zijn Waverley-romans uit 1814, die zich rond 1745 afspelen. Volgens Drop bracht hij “de illusie van de werkelijkheid” en wist daarmee de historische *couleur locale* te treffen. (Drop 1979:230-231). Ook Wesseling (2005) geeft Scott credit betreffende de opkomst van de historische roman: “Sir Walter Scott wordt in het algemeen aangemerkt als de eerste romancier die erin slaagde om fantasie en documentatie op harmonieuze wijze te combineren.” (Wesseling 2005:28).

Volgens Drop (1979:13) zijn er eerder romans geschreven die handelden over gebeurtenissen die plaatsvonden vóór de tijd waarin de auteur leefde. Zo noemt Drop (ibidem) als schepper van dit genre Ginés Pérez de Hita (1544-1619) met zijn *Guerras cíviles de Granada* (1595-1604). Na hem waren er anderen die romans schreven die zich afspeelden in het verleden, maar volgens Drop ontbrak de *couleur locale* en was hier sprake van een

uiterst kleine historische inslag, die beperkt blijft tot het noemen van enkele historische of legendarische namen en feiten, terwijl de inhoud verder wordt gevormd door de ridderlijke daden en liefdesavonturen der helden, alles in een sfeer van gekunstelde gevoeligheid. (Drop 1979:14).

Brandt-Corstius (1959) geeft ook aan dat er vóór Scott al historische romans geschreven waren. Hij noemt de antieke historische roman spelend in de oudheid, die in dienst stond van staatkundige ideeën, de middeleeuwse historische roman, de heroïsch-galante roman in Frankrijk en Duitsland in het midden van de zeventiende eeuw, de gotische roman (1959:9).

Katzenbauer (2017:7) met verwijzing naar Drop wijst eveneens Walter Scott aan als de ‘vader van de prototypische historische roman’. Katzenbauer neemt in haar studie over de historische roman in de 21^e eeuw de dissertatie van Heirbrant getiteld *Componenten en compositie van de historische roman. Een comparatistische en genologische benadering* (1989) onder de loep. Mathijssen (2017) met verwijzing naar “Drops inmiddels klassiek geworden proefschrift over de historische roman” erkent Scott ook als de ‘uitvinder’ van de historische roman, maar claimt dat er intussen een aanpassing van de oorspronkelijke Scottiaanse roman heeft plaatsgevonden. (Mathijssen 2017: 7).

De rol van de romantiek

De romantiek wordt aangemerkt als de stroming waarin de historische roman opkomt. Van Bork et al (2012) plaatsen de romantiek in de periode tussen 1790 en 1830. De stroming wordt als volgt gekarakteriseerd:

Er is vooral aandacht voor het bijzondere, het onderscheidende en daarmee tevens voor het irrationele in de mens (de nachtzijde van het bestaan, de droom, het on vervulde verlangen et cetera) of voor de wortels van het eigen ik (de kindertijd). In de thematiek van de literatuur komen deze verschijnselen tot uiting in de aandacht voor het exotische en fantastische, voor de outsider of de banneling, voor sprookjes, voor het nationale (eigen) verleden en voor de overlevering. (Van Bork et al, 2012; geraadpleegd 6 augustus 2015).

Eisen historische roman

Behalve de eis dat de historische roman in een voor de auteur als verleden beschouwde periode moet spelen, zijn er nog ten minste twee eisen waaraan de historische roman moet voldoen: 1) historiciteit en 2) het vermijden van anachronismen.

Historiciteit

Het spreekt vanzelf dat historiciteit – het feit dat iemand bestaan heeft of dat iets waar gebeurd is – een belangrijk vereiste is in een historische roman. Volgens Van Bork et al (2012) werd historiciteit al sinds de oudheid als eis aan serieus literair-historisch werk gesteld. Van Bork et al geven het volgende aan:

Op basis van de verhouding tussen feit en fictie kan men verschillende niveaus van historiciteit onderscheiden: (a) de auteur verwerkt vaststaande gegevens; (b) de auteur interpreteert historisch feitenmateriaal; (c) de auteur roept in zijn verbeelding het verleden op zonder directe aanknopingspunten met de bekende historische feiten.

Van Bork et al (ibidem) met verwijzing naar Drop (1979:8), geven aan dat daarin een vergelijkbaar onderscheid wordt gemaakt tussen romans “waarin het verleden slechts tot decor dient (17de- en 18de-eeuwse avonturenromans of liefdesromans, neoromantische romans) en romans die in navolging van Walter Scott een beeld pogen op te roepen van een exact gesitueerd verleden, veelal op grond van gegevens ontleend aan de wetenschappelijke geschiedschrijving.” Drops eerste onderscheid “roman waarin het verleden slechts tot decor dient” komt overeen met niveau c van Van Bork et al. De niveaus a en b van Van Bork et al zijn te vergelijken met wat Drop aanduidt als “een exact gesitueerd verleden op grond van gegevens ontleend aan de wetenschappelijke geschiedschrijving”. Drop stelt hierover: “Dit laatste type historische romans beleefde in heel Europa in de 19de eeuw een grote bloei en het behoort dan ook tot de typerende verschijnselen van de romantiek.” (Drop 1979:8).

Andere literatuurwetenschappers hechten eveneens grote waarde aan historiciteit. Zo schrijft Wesseling: “Scott zag het als zijn taak om d.m.v. de verbeelding concrete gestalte te geven aan het verleden. Deze imaginaire verlevendiging mocht echter niet zo ver gaan dat er

discrepanties zouden ontstaan tussen verzonnen elementen en historische gegevens” (Wesseling 2005:28). Drop deelt die mening en stelt daarover: “[...] indien de auteur de illusie verstoort door aperte onjuiste voorstellingen, die direkt als zodanig zijn te herkennen, dan kunnen we zijn werk niet meer als historische roman waarderen.” (Drop 1979:10).

Ook Freriks (1981:513) heeft een mening over de aard van de historische roman en de daaraan gestelde eisen. In zijn artikel over de historische roman beweert hij het volgende:

Evocatie, schildering en uitbeelding van een tijdsperiode uit het verleden: dit is de gangbare karakterisering van de historische roman. Het tijdperk waar de auteur zijn aandacht op richt vormt een door jaartallen, personages en historische gebeurtenissen afgebakend geheel.

Om het verleden te doen herleven gebruikt de romancier volgens Freriks (1981:513) documenten, biografieën en kronieken als geschiedkundig materiaal, wat inhoudt dat de historische roman enerzijds uit het feitenmateriaal bestaat en anderzijds uit de verbeelding en de inscenering, daarvan (ibidem). Deze laatste factor noemt Freriks de fantasie of het beeldend vermogen van de romancier. “Hij moet zich inleven in de verleden tijd en in de personen die tot dat verleden behoren; van hem wordt verwacht dat hij beide aanschouwelijk maakt.” (ibidem, p. 513). Freriks ziet bronnenstudie en beeldend vermogen als voorwaarden van dit genre.

Volgens Freriks (ibidem) moet een auteur van historische romans zijn fantasie soms inperken. Als die namelijk de historische gegevens domineert, dient het verleden slechts als decor en wordt de uitbeelding belangrijker geacht dan de geschiedkundige waarde van de beschreven personages en gebeurtenissen. Freriks stelt daarbij:

De kritische component, die in principe in iedere historische roman aanwezig is, verdwijnt achter een overdaad aan schildering. De romans waarbij dit het geval is zouden historische streekromans genoemd kunnen worden: zij appelleren uitsluitend aan de betovering die uitgaat van het onbekende. (Freriks 1981:513).

Freriks (ibidem) geeft ook aan welke vragen er met betrekking tot een historische roman gesteld kunnen worden:

Welk belang heeft de historische romancier bij het verleden? Welke feiten, en volgens welke methode, selecteert hij uit het duizelingwekkende aantal dat de historie telt? Maakt hij gebruik van reële personages of creëert hij fictieve ‘historische’ personages? - hangen direct samen met het kernprobleem van de historische roman: In hoeverre is het verleden geldig?” (Freriks 1981:514).

Anachronismen

In de traditionele historische romans waren anachronismen uit den boze. Door anachronismen boette het werk namelijk aan geloofwaardigheid in. Van Bork et al ((2012) geven voor een anachronisme de volgende definitie: “Historische inconsequentie of onmogelijkheid in een tekst of afbeelding.” Modern taalgebruik wordt ook gezien als een anachronisme (Katzenbauer 2017: 18). Katzenbauer verwijst hierbij naar Heirbrant die ook gevallen waarbij personages die uit verschillende landen komen, maar elkaar wel allemaal kunnen verstaan, (ibidem) als anachronismen beschouwt. Katzenbauer zelf noemt een toekomstverwijzing door een personage eveneens een anachronisme omdat een personage niet in de toekomst kan kijken (Katzenbauer, 2017:15).

Vanwege zijn respect voor de erkende historische feiten, was Walter Scott sterk gekant tegen eventuele anachronismen (Katzenbauer 2017:34). Opmerkelijk is het dan, dat Scott in zijn woord vooraf tot *Ivanhoe* (1819) het gebruik van anachronismen in de taal en de uitbeelding van de zeden verdedigt, omdat de roman voor een leek anders onbegrijpelijk zou zijn (Heirbrant 1995:7).

Bovengenoemde theorieën hebben alle betrekking op de traditionele historische roman. In de postmoderne historische roman worden eisen als het vermijden van anachronismen, exact weergeven van de historische werkelijkheid, losgelaten. Het postmodernisme (opkomst in de jaren zestig van de vorige eeuw) kenmerkt zich door een alogische ordening van de werkelijkheid (Van Bork et al 2012). Postmoderne eigenschappen worden in onderhavige

scriptie niet in beschouwing genomen, aangezien de in deze thesis geanalyseerde romans behoren tot de traditionele historische romans.

Gelet op de visies van genoemde literatuurwetenschappers blijken de periode waarin de roman zich afspeelt en de historiciteit dus belangrijke kenmerken van / eisen aan de traditionele historische roman te zijn. Duidelijk is dat de schrijver van een historische roman een bepaalde vrijheid heeft in het presenteren van situaties en feiten waarmee zijn personages geconfronteerd worden, maar dat anachronismen hem kwalijk worden genomen en afbreuk doen aan zijn werk.

2.1.2 De Surinaamse historische roman

Met Surinaams in bovenstaande kop wordt hier bedoeld: zich afspelend op Surinaamse bodem en geschreven door een auteur afkomstig uit Suriname. De Surinaamse historische roman volgens de eerdergenoemde definitie van Van Bork et al: “Subgenre van de roman waarvan de stof ontleend is aan een periode die voor de auteur ervan tot het verleden behoort” (cf. pagina 11) , wordt pas in de twintigste eeuw bekend.

Oudschans Dentz (1937:211) geeft een inventarisatie van tot 1937 verschenen Surinaamse geschriften op verschillend gebied. In de categorie literatuur geeft hij aan dat het aantal romans en geschiedkundige novellen, door Surinamers geschreven, zeer klein is. Hij noemt: *De bastiaan en zijn dochter* en *Suriname als ballingsoord of wat een vrouw vermag* geschreven door Johann F. Heymans; *Zuid-Zuid-West, De Stille Plantage* van de hand van Lou Lichtveld; *Een beschavingswerk, een sociaal en economisch-politieke studie in romanvorm* van O' Ferrall; *Bruine Mina de Kotto-Missie* van J. G. Spalburg, 1913 en *Codjo, de brandstichter, Ma-Kankantree* van pater H. F. Rikken.

Van Kempen (2002:338-359) met verwijzing naar Oudschans Dentz bespreekt de aangehaalde werken. Hij gaat daarbij onder andere in op de inhoud, de ontvangst en de literair-historische waarde. Ofschoon alle genoemde werken voldoen aan het criterium “zich afspelend in een periode die voor de auteur ervan tot het verleden behoort”, gaan de werken van Heymans en Helman het verst terug in het verleden. Tussen het moment van verschijnen en de historische tijd van de werken (met uitzondering van die van Heymans en Helman)

liggen maximaal 70 jaren (Van Kempen 2002:336-349). Een uitzondering vormt *Zuid-Zuid-West*, dat geen historische roman is en dus niet in het verleden speelt.

Tot de vroege historische romans, geschreven door Surinamers, behoort zoals eerder aangegeven, het werk van Johann F. Heymans (1871-1933), dat een nadere bespreking verdient vanwege beantwoording aan de eisen, gesteld aan de historische roman. Van deze auteur zijn twee romans bekend: *De bastiaan en zijn dochter* en *Suriname als ballingsoord of Wat een vrouw vermag* (Van Kempen 2002:358). Van het laatste werk geeft Van Kempen een beschrijving (Van Kempen 2002: 357). Het verhaal speelt zich af in de jaren 1686-1688 en het werk is gepubliceerd in 1911. Volgens Van Kempen hield Heymans zich vrij getrouw aan de geschiedkundige feiten, en “weefde daaromheen een verhaalgebeuren met figuren van vlees en bloed” (ibidem, p. 358). Zowel wat de beschreven periode betreft als de historiciteit voldoet de roman dus aan de eisen van de historische roman.

De roman beantwoordt verder aan het type roman dat Drop beschrijft: “romans die in navolging van Walter Scott een beeld pogen op te roepen van een exact gesitueerd verleden, veelal op grond van gegevens ontleend aan de wetenschappelijke geschiedschrijving”. Zoals eerder vermeld werd (cf. pagina 14), was dit type historische roman kenmerkend voor de romantiek. De principes van de romantiek lijken, zij het later dan in Europa, dus ook tot Suriname doorgedrongen te zijn. Dat zou kunnen liggen aan het geringe literaire niveau van de toenmalige bevolking. Volgens Van Kempen (2006:15) was er in de kolonie tot de tweede helft van de zeventiende eeuw van een “boekwezen nog geen sprake”. Er waren geen boekhandels, wat geconcludeerd wordt uit het feit dat bijbels in 1760 nog in Nederland werden besteld (Van Kempen 2006:23). Enkele ingezetenen hadden wel een eigen collectie, wat bleek uit de veilingen die in de lokale kranten werden aangekondigd (Van Kempen 2006:23). Er was dus geen algemene beleving van kunst en literatuur. Bovendien bleven goederen, dus ook romans, lang onderweg en daardoor bereikten nieuwe stromingen de kolonie mogelijk laat.

In 1931 verschijnt de historische roman *De stille plantage* van Albert Helman, volgens Van Kempen “de tot op heden meest succesvolle roman uit de Surinaamse literatuur” (Van Kempen 2002:18). Opmerkelijk is dat deze roman zich in dezelfde tijd afspeelt als *Suriname als ballingsoord of Wat een vrouw vermag*. Deze periode schijnt Surinaamse auteurs aan te

spreken, want ook *Geloof, hoop en liefde* speelt zich in deze tijd af. Alle drie boeken handelen over ballingen, alleen beschrijft Heymans' roman de avonturen van een personage dat op grond van een (vermeende) misdaad naar Suriname was verbannen en de twee andere romans beschrijven de lotgevallen van refugiés die om geloofsredenen naar Suriname kwamen.

De voorliefde voor genoemde periode zou kunnen liggen aan de impact die de beschreven gebeurtenissen op de Surinaamse samenleving hebben gehad. De geloofsvervolgung heeft onder andere invloed gehad op de samenstelling van de Surinaamse bevolking. Zo is de samenleving verrijkt met joden en Fransen. De moord op gouverneur Van Sommelsdijck en de daaruit voortgevloeide rellen spelen in al de romans een belangrijke rol.

Het blijft een aantal jaren stil wat Surinaamse historische romans betreft. Dan verschijnt Helmans *De laaiende stilte* in 1952. Hierna is er weer enige tijd stilte rondom de historische romans in Suriname tot in 1982 *Tata Colin* van Ruud Mungroo verschijnt. Daarna verschijnen er gestaag historische romans. Bij een poging tot inventarisatie van de Surinaamse historische romans kwam een groep masterstudenten Nederlands van de Anton de Kom Universiteit in 2013 op negentien werken, waaraan McLeod een relatief grote bijdrage heeft geleverd: zes van de werken die voorkomen op de door de masterstudenten geproduceerde lijst zijn door haar geschreven. Intussen zijn er van McLeod drie historische romans bijgekomen.

Thematiek

Wat de thematiek van de Surinaamse historische romans betreft, is er nog weinig variatie. De meeste historische romans spelen zich af in de tijd van de slavernij. Vermoedelijk vanwege het feit dat de slavernij een belangrijk deel van de Surinaamse historie heeft uitgemaakt en de voorouders van een aantal Surinamers met het slavernijverleden te maken hadden (hetzij als slaaf hetzij als slavenmeester), grijpen schrijvers veelal terug naar de periode waarin er sprake was van slavernij. Van de eerdergenoemde lijst van historische romans waren vijf niet gesitueerd in de periode van de slavernij.

Veelal zijn de problemen die de slavernij met zich meebracht als thema gebruikt: onderdrukking van de slaven, hun strijd daartegen. Omdat de kolonie Suriname in de periode

van de slavernij gestalte kreeg en interessant werd voor anderen, zijn de lotgevallen van de personen die er zijn neergestreken ook onderwerp van de romans. Zo hebben de werken van Helman die in de slaventijd gesitueerd zijn, de ballingen die Suriname als toevluchtsoord kozen, als thema. De verschrikkingen van de slavernij worden ook beschreven. Hetzelfde geldt voor de in deze thesis geanalyseerde romans van De Bye en McLeod; daarin zijn de lotgevallen van de joden en de Franse hugenoten belangrijk.

Overige thema's

Mc Leod beschrijft in twee werken de problemen waarmee de contractarbeiders uit India te kampen hadden met als belangrijk historisch gegeven de bloedige opstand van de contractarbeiders te Mariënborg in 1902: *Tweemaal Mariënborg* (1997) en *Herinneringen aan Mariënborg* (1998). Deze periode heeft ook tot de verbeelding van anderen gesproken; in 2013 verschijnt de speelfilm *Het geheim van Mariënborg* onder regie van en geproduceerd door Ramdjan Abdoelrahman. Verder worden vrouwen en hun situatie beschreven: *Bruine Mina de Kotto-Missie* (Spalburg, 1913), *Satyem* (Krishnadath, 1995), *De koningin van Paramaribo* (Accord, 1999). Ook racisme speelt een rol vooral in McLeods werk: *De vrije negerin Elisabeth Samson* (2000), *Welkom Eldorado* (1996). Karin Amatmoekrim beschrijft de lotgevallen van Javanen in *Wanneer wij samen zijn* (2006).

Na inventarisatie van de Surinaamse historische romans kunnen dus als thema's genoemd worden: vrijheidsstrijd (van de slaven), strijd tegen uitbuiting en onderdrukking (de Hindoestaanse contractarbeiders), ballingen in Suriname, positie van de vrouw, rassendiscriminatie.

In de thematiek van de Surinaamse historische roman valt ook het verschil met de kenmerken van de westerse historische romans op. Zoals eerder vermeld, is de historische roman in de romantiek ontstaan en werden auteurs geïntrigeerd door het nationale verleden, de overlevering en de nationale helden (cf. pagina 13). Suriname heeft geen nationaal verleden dat verheerlijkt kan worden. Er is bijvoorbeeld geen gezamenlijke strijd voor vrijheid of een andere verworvenheid door het volk gevoerd. De strijd van de marrons is bekend, maar daar blijft het bij. Ook nationale helden uit een vroege periode ontbreken. Zoals België met Consciencés *De Leeuw van Vlaanderen* (1838) kon putten uit een nationale periode van

verzet, Zwitserland met *Willem Tell* – voor het eerst opgetekend in Het Witte Boek van Sarnen uit 1470 (Stichting Gihonbron 2012) – en Engeland met Scotts *Ivanhoe* (1819), kon Suriname dat niet. Wel hadden afzonderlijke groepen hun ‘helden’, van wie slechts creolen de lotgevallen in romans beschreven hebben. Zo is de strijd van Boni beschreven (Hokstam 1983; Cairo 2013) en die van Tata Colin (Mungroo 1982) in de gelijknamige romans. Over markante figuren van de overige bevolkingsgroepen zijn er wel biografieën te vinden zoals *Tetary de koppige* (Bhagwanbali 2011), maar geen romans.

In de Surinaamse historische romans waarin er een strijd wordt beschreven – gewoonlijk tegen de kolonisator – is veelal de kolonisator de overwinnaar. De Hindoestaanse contractarbeiders delven het onderspit in Tweemaal Mariënborg (McLeod 1997), Boni en Tata Colin (ibidem) gaan tragisch ten onder. Geen heroïsch nationaal verleden dus.

De historische roman is een in Suriname nog niet druk beoefend genre. Gedurende een periode van circa 118 jaren zijn er een stuk of 30 Surinaamse historische romans geschreven met veelal de slavernij als thema. Volgens Hugo Brems is er sedert de jaren tachtig van de vorige eeuw internationaal sprake van een heropbloei van de historische roman (Brems 2016:560). Suriname lijkt met die trend te zijn meegegaan; na de publicatie van *Tata Colin* in 1982 volgt het grootste deel van de gepubliceerde Surinaamse historische romans (zie bijlage VII, p. 89).

2.1.3 Postkoloniale literatuur

Zoals de geschiedenis leert, is kolonisering tijdenlang onderdeel geweest van het menselijke handelen. De kolonisatie is nu vrijwel voorbij, maar wat herinnert aan die periode is de literatuur die tijdens en na de kolonisatie verschenen is. Onder literatuurcritici is er een discussie gevoerd – waarbij visies vaak werden bijgesteld – over de termen koloniaal en postkoloniaal (D’haen 2008: 11). Volgens sommige critici zoals Elleke Boehmer (*Colonial & Postcolonial Literature*, 1995), geldt de term “postkolonialisme” – en daarmee samenhangend postkoloniale literatuur – alleen voor de periode na het onafhankelijk worden van de koloniën. Voor anderen zoals Ashcroft, Griffiths en Tiffin (*The Empire Writes*

Back. Theory and Practice in Post-Colonial Literatures, 1989) omvat het postkolonialisme ook het koloniale tijdperk zelf.

D'haen komt tot de volgende visie over koloniale en postkoloniale literatuur:

‘Koloniale literatuur’ is in eerste instantie geschreven door schrijvers van het koloniale moederland, in de taal van dat moederland. Ze kijkt naar de kolonie met een Europese blik: vanuit het koloniale machtscentrum naar de gekoloniseerde periferie. Koloniale literatuur kan ontstaan in de koloniale tijd, maar kan ook nog bloeien ná de onafhankelijkheid van een kolonie.

‘Postkoloniale literatuur’ dateert overwegend, hoewel niet noodzakelijk, van ná de onafhankelijkheid van een kolonie en is geschreven door (ex-) gekoloniseerden, in de taal van de (ex-)kolonisator. Ze kijkt vanuit de (ex-) koloniale periferie naar het vroegere - en vaak *de facto* ook nog huidige - machtscentrum, en naar de eigen omgeving. Ze is zich daarbij scherp bewust van haar tweeslachtige relatie tot de cultuur en literatuur van het moederland: enerzijds zet ze zich ertegen af, anderzijds is ze er onlosmakelijk mee verbonden qua taal en traditie. p. 12

Een belangrijk kenmerk is volgens D'haen: “Postkoloniale literatuur heeft vaak expliciet de bedoeling een eigen nationaal identiteitsgevoel te bevorderen, of te scheppen, bij de ex-gekoloniseerden.” (ibidem).

John Thieme (D'haen 2008:10) typeert postkoloniaal als “describing a continuum of experience, in which colonialism is described as an agency of disturbance, unsettling both the pre-existing “Aboriginal” or “Native” discourses of the cultures it penetrates *and* the English (or European) discourses it brings with it.”

Baanbrekend in de postkoloniale literatuurwetenschap is het werk van Edward Saïd *Orientalism: Western Conceptions of the Orient* (1978) (<https://cf.hum.uva.nl/benaderingenlk/lw/postcol/lw-postcol-index.htm>). Volgens Saïd “konden koloniale bewinden door middel van het Oriëntalistische kennissysteem de gekoloniseerde bevolking duiden en administreren (categoriseren).” Belangrijk in dezen is het concept van de ‘Ander’.

Deze ‘Ander’ wordt gedefinieerd als subhumaan of gezien als exotische curiositeit en op basis hiervan wordt het systeem van koloniale overheersing gelegitimeerd. Ook definieert de kolonisator zichzelf in relatie tot deze ‘Ander’, waarbij de ‘ander’ altijd verbonden wordt met negatieve of in ieder geval inferieure waarden (het “donkere” Afrika vergeleken met het “verlichte” Europa, de barbaarse inboorling tegenover de humane Christen, etc.), zodat de kolonisator zich superieur kan voelen.

Een andere dominante beoefenaar van de postkoloniale kritiek, Homi Bhabha, bestudeert de identiteitsvorming. Bhabha’s theorie omvat het volgende.

Er bestaat ook een fundamentele paradox in de houding van de kolonisator ten opzichte van het gekoloniseerde subject: aan de ene kant wil de kolonisator het gekoloniseerde subject beschaven en dus meer zoals hemzelf maken, maar aan de andere kant moet er een bepaald verschil blijven bestaan omdat anders de superioriteit van de kolonisator niet meer vaststaat. Het koloniale discours produceert dus subjecten die bijna hetzelfde zijn, maar nooit helemaal hetzelfde: een onvolmaakte mimiek (mimicry).

<https://cf.hum.uva.nl/benaderingen/1w/postcol/1w-postcol-index.htm>

Ook volgens Elleke Boehmer hield mimicry in dat de gekoloniseerden door de kolonisator niet helemaal als beschaafd werden beschouwd. Zelfs in hun pogingen om hetzelfde te zijn, werden ze als verschillend aangeduid. Zij bootsten Europeanen na en werden belachelijk gemaakt vanwege hun mimiek. (Boehmer 2005:111).

Een ander belangrijk begrip in Bhabha’s werk is hybriditeit. Er ontstaan hybride subjecten die de eigen cultuur en die van de overheerser in zichzelf verenigen.

De term verwijst naar een postmoderne vorm van identiteit waarbij identiteit niet langer stabiel en eenvormig is, maar opgebouwd wordt uit verschillende elementen, waarbij deze elementen niet met elkaar samensmelten, maar naast elkaar bestaan in een constant proces van interactie. Er ontstaan hybride

subjecten die de eigen cultuur en die van de overheerser in zichzelf verenigen. Niet alleen individuen maar ook bijvoorbeeld naties zijn onderhevig aan hybriditeit doordat ze, ten gevolge van dekolonisatie, oorlogen en migratie, niet langer één homogene groep mensen omvatten, maar vele verschillende groepen mensen met verschillende culturele achtergronden.

(<https://cf.hum.uva.nl/benaderingenlk/lw/postcol/lw-postcol-index.htm>)

Feminisme en postkolonialisme zijn nauw met elkaar verweven. Zo schrijft Martina Vitáčková in *'Caribische zoektochten' in de hedendaagse Nederlandse literatuur – Enkele inzichten uit de postkoloniale en feministische literaire theorie*:

Postkolonialisme en feminisme hebben zich ontwikkeld uit de strijd tegen het kolonialisme en het seksisme, systemen waarin een groep mensen wordt onderdrukt door een andere groep mensen op basis van een binaire oppositie waar de ene pool (als 'standaard' beschouwd) wordt bevoorrecht en de andere benadeeld. Het koloniale net zoals het patriarchale systeem maken gebruik van een reeks discursieve praktijken die de benadeelde pool (gekoloniseerden, zwarten, vrouwen, ...) als de ander uitbeelden. Door de groep gemarkeerd als de ander, het tegenoverstelde van het zelf, discursievelijk te verzwijgen en de toegang tot kennis voor deze groep af te snijden bevestigt de bevoorrechte groep eigen machtspositie in de maatschappij en maakt het tevens voor de ander heel moeilijk zich van deze toegeschreven positie los te maken (Vitáčková 2010:2).

Verschillende vrouwelijke auteurs hebben hun visie op feminisme en postkolonialisme gegeven. Zo wijst Chandra Talpade Mohanty in *Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourse* (1984, herziene versie in 1991) erop "dat derdewereldvrouwen door (westerse) feministische academica's niet als hun gelijken worden beschouwd en dat de vrouwen in de derde wereld vaak het recht om voor zichzelf te kunnen spreken op deze manier wordt ontnomen." De feministische en postkoloniale theoretica Gayatri Chakravorty Spivak beweert hetzelfde in haar essay *Can the Subaltern Speak?* (1988) (Vitáčková 2010:4).

Postkoloniale literatuur in Suriname

Zoals eerder is aangehaald (cf. pagina 22), definieert D'haen postkoloniale literatuur als volgt: “‘Postkoloniale literatuur’ dateert overwegend, hoewel niet noodzakelijk, van ná de onafhankelijkheid van een kolonie en is geschreven door (ex-) gekoloniseerden, in de taal van de (ex-)kolonisator.” Volgens deze visie van D'haen, waarbij wordt uitgegaan van de periode waarin het werk verschenen is én van de status van de auteur als (ex-)gekoloniseerde, behoren de meeste Surinaamse auteurs tot de groep van postkoloniale schrijvers. Ook op grond van de rest van de definitie: “Ze kijkt vanuit de (ex-) koloniale periferie naar het vroegere - en vaak *de facto* ook nog huidige - machtscentrum, en naar de eigen omgeving. Ze is zich daarbij scherp bewust van haar tweeslachtige relatie tot de cultuur en literatuur van het moederland: enerzijds zet ze zich ertegen af, anderzijds is ze er onlosmakelijk mee verbonden qua taal en traditie.” kunnen veel Surinaamse auteurs tot postkoloniale schrijvers gerekend worden. Van sommige is dat vanwege hun onderwerpkeus duidelijk. En bij analyse van hun werk vallen de postkoloniale kenmerken meteen op. Zo wordt in Bea Vianens *Strafhok* (1971) het neokolonialisme van de 'zwarte bakra's' die het kolonialisme in stand houden, aan de kaak gesteld. Een andere roman van haar *Het paradijs van Oranje* (1973) toont de hybride figuur Sirdjal, zijn ambiguïteit tegenover Suriname en Nederland: in het ene land voelt hij zich niet meer thuis vanwege de aldaar heersende kleingeestigheid, in het andere ergert hij zich aan de blanke bevolking en blijft hij als de ‘Ander’ een buitenbeentje.

In McLeods *De vrije negerin Elisabeth: gevangene van kleur* (2000) wordt de positie van de zwarte vrouw in de koloniale maatschappij beschreven. Hokstams *Boni* (1983) waarin de strijd van de slaven tegen de koloniale heersers wordt beschreven, valt zeker onder de postkoloniale literatuur. Zo zijn er nog meer werken te noemen.

Er is ook veel postkoloniale poëzie verschenen. Het gaat er dan meestal om dat de koloniale overheid of bevolking wordt aangeklaagd. Zo schreef Trefossa *Mij - die jou rijk maakt! - mij heb je geslagen*. (Ala poewema foe Trefossa, 1977) als aanklacht tegen de slavernij, Vene *Er is één grote verrader* (Wortoe d'e tan abra, 1970) als een aanklacht tegen de roofzucht waarmee westerlingen nog steeds behept zijn, Corly Verlooghen *Latijns-Amerika* als

aanklacht tegen het roven van de rijkdommen door het Westen. Eugène Rellum verheerlijkt in *negerschap* (*Wortoe d'e tan abra*, 1978), de eigen identiteit.

Is het bij de eerdergenoemde werken gemakkelijk de postkoloniale elementen te onderscheiden, bij andere literaire producten is dat minder gemakkelijk. Zoals eerder opgemerkt werd, komen bepaalde producties op grond van de periode waarin ze verschenen en de status van de auteur als (ex-)gekoloniseerde voor een postkoloniale plaats in aanmerking. Maar inhoudelijk is dat moeilijker te verantwoorden. Er moeten immers postkoloniale kenmerken in de romans voorkomen. Vooruitlopend op de analyse van de later in deze scriptie te bespreken historische romans zal hieronder kort worden nagegaan in hoeverre ze het predikaat postkoloniaal verdienen.

In eerste instantie waren de postkoloniale kenmerken in *De stille plantage* niet duidelijk: er stond geen gekoloniseerde tegenover een kolonisator, er was geen sprake van de 'Ander' bezien vanuit een kolonisator naar de gekoloniseerde et cetera. Wel was er de 'Ander' bezien vanuit een westerse visie naar een niet-westers subject: de meester tegenover de slaaf. Bij een nadere beschouwing werd het postkoloniale element in de roman echter duidelijk. Van Kempen geeft in *Postkoloniale teksten als leesteksten binnen het huidige onderwijs* (2018) een verantwoording voor het opnemen van bepaalde teksten in een canon van postkoloniale literatuur. Zo geeft hij aan dat "*De stille plantage* een goede eerste postkoloniale tekst is, want het gaat om de eerste slavernijroman in de moderne Nederlandstalige literatuur." (2018:30). Naast andere argumenten geeft Van Kempen aan: "Het is de eerste roman die een ongemakkelijk stuk uit de Nederlandse geschiedenis blootlegt." (p. 42). Deze uitspraak toont het postkoloniale karakter: de rol van de koloniale overheden ten tijde van de slavernij wordt blootgelegd.

De bovenaangehaalde argumenten gelden ook voor *De laaiende stilte*. In deze optiek kan ook *Hoe duur was de suiker?* onder de postkoloniale romans geplaatst worden. Ook hier worden het Nederlandse slavernijverleden en de houding van de koloniale overheid ten opzichte van de slavernij aan de kaak gesteld. Ofschoon de overheid de wrede behandeling van de slaven in de roman niet voorstaat, verzuimt ze harde maatregelen tegen de planters te treffen als die zich aan wreedheden jegens de slaven schuldig maken. Dit geldt allemaal ook

voor *Welkom Eldorado*. Er begint zich in deze roman bovendien al een bevolking te ontwikkelen, de vrijgemaakten, die zich losmaakt van de slavenmeesters. Onder de groep bevinden zich al figuren, zoals Estelle, die zich verzetten tegen de koloniale samenleving.

Het postkoloniale karakter is in de romans van De Bye moeilijker te ontdekken. In zijn romans staan de joden centraal. Naast de slaven spelen niet-joden geen rol van betekenis. Met de koloniale overheid is er in wezen geen conflict. Geen overheersing, geen cultuurprobleem. Het postkoloniale in de werken van De Bye is de verwerking van de slavernij (een postkoloniaal onderwerp) en haar uitwassen.

2.1.4 De slavenmeester

De te analyseren romans zijn gesitueerd in de slavernijperiode van Suriname. In een boek dat zich afspeelt in de slavernij komen er vanzelfsprekend meesters en slaven voor. De meesters hebben het voor het zeggen, de slaven zijn afhankelijk van hen. De kwaliteit van het leven van de slaven wordt bepaald door de meester. Er bestonden ideeën over ‘de goede meester’, voornamelijk van christelijke oorsprong. Paasman (1984: 142) beschrijft de visie van Hugo de Groot over een goede meester. Met verwijzing naar de Bijbel geeft hij aan dat de meester allereerst zijn slaaf moet zien als mens en broeder. Ooit zal hij rekenschap moeten afleggen aan God over zijn behandeling van de slaven. Volgens Paasman is de hierbij gebruikte Bijbeltekst ‘Gy Heeren doet uwe dienstknechten gelijk, wetende dat gy ook een ‘Heere in de hemelen hebt.’ (Col. 4:1) “een van de belangrijkste en meest geciteerde richtsnoeren geworden voor de gelovige meester: hij moet zo met zijn slaven omgaan dat hij God onder ogen kan komen.” (ibidem). Dat hield volgens De Groot in

dat de meester zijn rechten in rechtvaardigheid en redelijkheid uitoefent. Hij moet de slaven zeker niet strenger behandelen dan de ‘stomme beesten’; zijn straffen dienen behalve rechtvaardig ook zachtmoedig te zijn. Hij mag de slaven geen overdreven zware arbeid laten verrichten en moet hun regelmatig rust en verkwikking toestaan. Uiteraard moet hij in het levensonderhoud van de slaven voorzien.

Ook ene dominee Udemans schrijft een christelijke behandeling van de slaven voor. Voor hem betekent het dat de “slaven in de eerste plaats tot het ware geloof bekeerd worden en in de tweede plaats dat ze in hun fysieke bestaan goed verzorgd worden.” (ibidem). Wreedheid was uit den boze. Udemans haalt daarbij ook een tekst uit Mattheus 7:12 aan: ‘Al / dat ghy wilt, dat u de menschen doen sullen, doet ghy lieden hem dat oock.’ Deze tekst kwam volgens Paasman tot in de 19e eeuw in vrijwel alle teksten voor, waarin de meester-slaafrelatie ter sprake komt.

Aan de andere kant is er de slechte meester. Dominee J.G. Kals (1733), die korte tijd predikant van Perica en Cottica was, hekelt scherp het immorele blanke gedrag – waaronder ook dat van de wereldlijke en kerkelijke ‘voorgangeren’ in Suriname. Met de justitie hebben de planters niets te maken. Behalve dat zij de negers mishandelen, gaan de kolonisten zich te buiten aan dronkenschap en bedrijven ze hoererij met negerinnen en indiaanse vrouwen. De wijze waarop en het doel waarmee blanke mannen negermeisjes uitzoeken op de slavenmarkt, vindt Kals stuitend. Van kerstening is geen sprake. Een groot deel van de kolonisten was naar de koloniën gekomen om in Europa aan ernstige straffen te ontsnappen. Van zulke mensen kan men niets anders verwachten dan goddeloos gedrag. (Paasman 1984:143).

Volgens Montesquieu was de aard van de slavernij verantwoordelijk voor het slechte gedrag van de slavenmeester. Zowel de meester als de slaaf gaat er in zedelijke zin op achteruit; de slaaf kan niets doen uit eigen deugd (omdat hij daarvoor vrij moet zijn), de meester went aan allerlei ondeugden: hij wordt trots, driftig, wellustig en wreed. Volgens hem kunnen goede slavenwetten misbruik en mishandeling door de meesters voorkomen; slaven moeten hun beklag over slechte meesters kunnen doen bij het gerecht. (Paasman 1984:144).

De slavernij werd al vroeg (1660) door een zekere dominee Picardt op grond van het Bijbelverhaal over Noach en zijn zoon Cham verdedigd (Paasman 1984:101). Noach had zich te goed gedaan aan wijn en had zich in zijn dronkenschap uitgekled. Cham, die dit zag, vertelde zijn broers Sem en Jafet erover. Die liepen achterwaarts met een deken naar hun vader toe en “bedekten hun vaders naaktheid.” Hoewel de Bijbel alleen aangeeft dat Cham zijn broers over de naaktheid van hun vader vertelde, gaat men algemeen ervan uit dat hij zijn vader bespote, gelet op Noachs reactie. Toen Noach wakker werd, vervloekte hij Chams

zoon, Kanaän, en veroordeelde Chams nageslacht tot dienstbaarheid aan zijn broers (Genesis 9:20-27). Men nam aan dat Kanaän naar Afrika vertrok, vandaar de redenering dat daar Chams nageslacht woonde. De negers onder anderen (ook de Egyptenaren) werden daarom genoemd het Chamsgeslacht.

Tegenover de wrede slavenmeester staat de ‘nobele wilde’ als “aanduiding voor de (veronderstelde) primitieve mens in verre streken die in volmaakt evenwicht met de natuur leeft en niet onderworpen is aan wetten en westerse beschaving.” (Reinsma 2006:181). Algemeen werd aangenomen dat de term afkomstig was van Rousseau, maar dat blijkt niet het geval te zijn (ibidem). Waarschijnlijk is de uitdrukking terug te voeren naar de Franse etnograaf Marc Lescarbot, die in het begin van de zeventiende eeuw in het oosten van Canada in aanraking kwam met de Mi'kmaq-indianen, en een zeer gunstige indruk van hen kreeg.

2.2 Keuze auteurs en romans

In deze paragraaf wordt verantwoord waarom voor bepaalde romans en auteurs is gekozen. De overwegingen die hebben gegolden bij zowel de keuze van de auteurs als die van de romans worden aangegeven en verklaard. Eerst worden de auteurs besproken, daarna de gekozen romans.

Keuze auteurs

Gekozen is voor drie schrijvers die hebben gereflecteerd op de Franse en joodse vluchtelingen of hun nazaten uit de periode 1600 – 1900. Deze zijn Helman, McLeod en De Bye. Bij iedere auteur zijn de redenen voor de keus aangegeven.

Helman

Een auteur als Helman zou niet kunnen ontbreken in de rij van schrijvers van historische romans. Helman wordt gezien als een van de beste Surinaamse schrijvers, zo niet de beste. Van Kempen (1998:11) plaatst hem bij de “rasschrijvers” en betitelt hem als “de eerste belangrijke schrijver uit de toenmalige Nederlandse West: Suriname en de Nederlandse Antillen”. Haarnack (2011) noemt hem “de meest productieve schrijver die Suriname heeft

voortgebracht. En groot dichter, schrijver, musicus, redenaar, journalist en componist.” (<https://bukubooks.wordpress.com/helman/>; geraadpleegd 19 augustus 2018). Anil Ramdas (1995) schreef het volgende: “Albert Helman wordt wel de belangrijkste Surinamer van deze eeuw genoemd. Hij was minister van onderwijs en volksgezondheid, dichter, schrijver van de eerste Surinaamse roman [...]” (<https://www.nrc.nl/nieuws/1995/11/24/albert-helman>; geraadpleegd 19 augustus 2018).

Helmans belang voor de Surinaamse literatuur wordt bevestigd door de verhandelingen die aan hem gewijd zijn. Speciale aandacht krijgt hij van Van Kempen in onder andere *Kijk vreesloos in de spiegel; Albert Helman 1903-1996; Notities, nota's, noteringen*. (1998) en *Rusteloos en overal; Het leven van Albert Helman* (2016). Bekend zijn ook de bijdragen van Martinus (*Albert Helman, de eenzame jager*, 1977) en van Rutgers (*De Indiaan in Albert Helman*, 1993). Tussen Van Alphen (1990) en Marres (1994) ontspon zich een discussie over racisme in *De stille plantage*.

De erkenning van Helmans schrijverskwaliteiten komt ook tot uiting in het feit dat een aantal van zijn werken is vertaald, zoals *Hoofden van de Oyapok!* in het Duits (1990), het Spaans (1993) en het Engels (1995). Van *De laaiende stilte* is er een vroege vertaling in het Fins (1955). Van *De rancho der X mysteries* zijn er drie vertalingen bekend: een Duitse, Franse en Zweedse vertaling (respectievelijk van 1942, 1949 en 1952). (<https://www.schrijversinfo.nl/helmanalbert.html>; geraadpleegd 19 juli 2022).

Oeuvre Helman

Helman heeft een omvangrijk oeuvre, en geeft blijk van grote veelzijdigheid. Zo schrijft hij in het artikel ‘Op zoek naar de spin’ (*De West-Indische Gids* 12, 1931: 209-230) een verhandeling over de herkomst van Anansi, en beschrijft hij de mysteries op een Mexicaanse ranch in *De rancho der X mysteries* (1941); ook heeft hij oog voor de perikelen van een verliefde schooljongen in *De medeminnaars* (1953); hij neemt de Surinaamse samenleving in *Cultureel Mozaïek* (1977) onder de loep en geeft het hartbrekende verslag van de ‘strijd’ tussen een aap en een mens in *Mijn aap schreit* (1928). Daarnaast ontpopte hij zich als dramaschrijver in onder andere *Caraïbisch Passiespel* (1960).

Helman was zeer productief, van hem zijn 130 boektitels en talrijke artikelen bekend (<https://literatuurmuseum.nl/verhalen/de-eeuw-van-albert-helman/leven-werk>; geraadpleegd 10 juli 2022). Helmans veelzijdigheid uit zich in de keuze van zijn onderwerpen. Hij beperkt zich niet tot literaire producties (waarvan *Cultureel Mozaïek* al een bewijs is). Zo beschrijft hij de jodenvervolging in *Millioenen-leed. De tragedie der joodse vluchtelingen* (1940), geeft hij een reisbeschrijving over Suriname *Het eind van de kaart* (1980), waagt hij zich aan een omvangrijk verslag over de Surinaamse geschiedenis, *De foltering van Eldorado; een ecologische geschiedenis van de vijf Guyana's* (1983), beschrijft hij het leven van de wrede negentiende-eeuwse Argentijnse dictator de Rosas in *De Dolle Dictator: Het Ondoorgroendelijke Leven van Juan Manuel de Rosas* (1935).

McLeod

McLeods oeuvre bestaat voor het grootste deel uit historische romans. Haar keus van onderwerpen en historische periodes is divers. Zo beschrijft ze de situatie van de Hindostaanse immigranten tegen het eind van de 19e en het begin 20e eeuw in *Tweemaal Mariënburg* (1997); de situatie van een vrije negerin in de 18e eeuw (*De vrije negerin Elizabeth Samson* (2000)); de wederwaardigheden van de nazaten van Joodse en Franse refugiés in de 18e en de 19e eeuw (*Hoe duur was de suiker?* (1987), *Vaarwel Merodia* (1993), *Ma Rochelle Passée, Welkom Eldorado* (1996)). Van de drie gekozen Surinaamse schrijvers van historische romans heeft zij zowel de joodse als de Franse vluchtelingen beschreven.

McLeod heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan de uitbreiding van lezend Suriname in de laatste jaren. Haar stijl en themakeus schijnen vooral de jongere lezers aan te spreken. Onder de leerlingen van de mulo- en middelbare scholen zijn haar romans gewild. Hierdoor worden leerlingen aan het lezen gezet en wordt hun historische kennis verdiept. Verschillende literatuurcritici hebben zich lovend uitgelaten over de weergave van de historische gegevens door McLeod. Hier en daar is er wel een kritische noot. Daarover meer in deze scriptie.

Ook McLeod heeft het niet bij literaire schrijfproducten gelaten. Ze heeft enkele studies op haar naam staan zoals *Slavernij en de Memorie* (2002), *Kriskras door Frimangron* (2003) en

Paramaribo. Stad van harmonische tegenstellingen (2007) in samenwerking met Henna Draaibaar. Bovendien heeft ze zich beziggehouden met het schrijven van kinderboeken.

De Bye

John de Bye heeft zich als nazaat van de joodse ballingen verdiept in de geschiedenis van de joden, zowel binnen als buiten Suriname. Zijn persoonlijke betrokkenheid bij de ervaringen van de beschreven groep maakt het interessant zijn visie te bestuderen en na te gaan in hoeverre hij er bijvoorbeeld in is geslaagd zaken objectief te beschrijven, of hij gedreven door loyaliteit aan zijn groep de waarheid geen geweld aandoet. Van de Bye zijn drie boeken over joden in Suriname bekend: *Ter dood veroordeeld* (1999), *Geloof, hoop en liefde* (2002) en *Liefde in slavernij* (2010).

De Bye heeft ook enkele non-fictiewerken geschreven: *Historische schetsen uit het Surinaamse jodendom* (2002), *De geschiedenis van 's Lands Hospitaal* (1994), *Torarica. De oude hoofdstad van Suriname* (2017) en *Op zoek naar het Kordonpad Avonturen met de GPS in Suriname* (2018).

.

Keuze romans

Van iedere schrijver zijn er twee romans gekozen. Deze zijn per auteur in onderstaande lijst geplaatst in volgorde van het jaar van verschijnen. Het betreft de volgende romans.

Helman, A - *De stille plantage* (1931)

Helman, A - *De laaiende stilte* (1952)

McLeod, C - *Hoe duur was de suiker* (1987)

McLeod, C - *Ma Rochelle Passée, Welkom El Dorado* (1996)

De Bye, J - *Ter dood veroordeeld* (1999)

De Bye, J - *Geloof, hoop en liefde* (2002)

Bovenstaande werken behoren tot de categorie historische roman op grond van de volgende kenmerken:

- Ze spelen zich af in een periode die voor de auteur tot het verleden behoort en beschrijven stof uit die bewuste periode (Van Bork et al, 2012, <https://www.dbnl.org/>; geraadpleegd 6 augustus 2015).
- Er is een van de verschillende niveaus van historiciteit in te zien (cf. uitwerking niveaus paragraaf 2.1.1 op pagina 14).

Men zou kritiek kunnen hebben op de keuze van de werken: *De stille plantage* en *De laaiende stilte*. Beide werken handelen namelijk over hetzelfde verhaal. Beide geven echter een eigen beeld van de belevenissen van de ballingen mede door de structuur en het perspectief. *De stille plantage* is in verhaalvorm geschreven met een alwetende verteller aan het woord waarbij de nadruk valt op de strijd die de ballingen hebben moeten leveren. *De laaiende stilte* is in dagboekvorm geschreven met een vrouwelijke ik-verteller aan het woord. Hierin wordt de persoonlijke strijd van de meest markante persoonlijkheid in de roman beschreven.

Hoe duur was de suiker? is gekozen omdat McLeod daarin de nazaten van de joodse refugiés in Suriname beschrijft. Het boek geeft een beeld van de status van de afstammelingen van de joden die in 17e eeuw naar Suriname kwamen. De roman is ook gekozen vanwege de periode waarin het verhaal speelt. De beschreven periode is 1765 – 1779. Van de zes gekozen werken is dit het enige dat in de 18e eeuw speelt.

De Franse ballingen worden door McLeod ook in haar roman *Vaarwel Merodia* beschreven. De romans spelen in ongeveer dezelfde tijd, wat duidelijk naar voren komt in een passage in *Ma Rochelle Passée, Welkom El Dorado* waarin er sprake is van intertekstualiteit: een verwijzing naar een bezoek aan de plantage Merodia. In laatstgenoemd werk is de band van de Franse afstammelingen met Frankrijk nog duidelijk te merken. Dit komt onder andere tot uiting in de verwijzing naar het Franse La Rochelle in de naam van de plantage Ma Rochelle. Daarom is voor deze roman gekozen en niet voor *Vaarwel Merodia*.

Ter dood veroordeeld beschrijft het leven van de nazaten van de joodse ballingen in Suriname. De lezer krijgt daarin een beeld van de leefomstandigheden van de reeds vele

jaren gesettelde gemeenschap. Bovendien gaat het om een waar gebeurd verhaal, waardoor de lezer een beeld krijgt van de gang van zaken in het toenmalige Suriname. In *Geloof, hoop en liefde* worden de wederwaardigheden van echte ballingen beschreven. Hierin krijgt de lezer een beeld van de strijd die de joden hebben geleverd om een vredig plekje te veroveren waar ze in alle rust hun geloof konden belijden en hun tradities konden voortzetten.

De in deze thesis geanalyseerde romans behoren op grond van de kenmerken, beschreven op pagina 14 en 15, tot de traditionele historische romans.

3 Joodse refugiés in de romans

De joodse refugiés kwamen in Suriname terecht na hun vlucht uit Spanje en Portugal. De veilige haven die ze in Brazilië dachten te hebben gevonden, bleek niet van lange duur (cf. pagina 5). In Suriname is het hun goed vergaan. Met vervolging hadden ze niet meer te kampen, wel met discriminatie in eerste instantie. Ze werden later gerespecteerde burgers met wie er behoorlijk rekening werd gehouden. Gaandeweg vermengden zij zich met de rest van de Surinaamse bevolking.

3.1 Analyse romans

In navolging van Drops verhandeling over de verschijningsvormen van de Nederlandse historische roman in de negentiende eeuw in *Verbeelding en historie* (1979) is gebruikgemaakt van de traditionele romantiek. Drop had zich daarbij gericht op de integratie van historische gegevens. In de analyses die hieronder volgen, zijn structurelementen bovendien zoveel mogelijk gerelateerd aan de visie van de auteurs over de refugiés en hun geloof. Het geloof was namelijk de drijfveer om hun vaderland te verlaten en zich te vestigen in een land dat volkomen verschilde van dat waar ze vandaan kwamen. De motieven, personages en de tijd zijn structurelementen bij uitstek om de visie van een auteur weer te geven. Daarom is ervoor gekozen deze in de analyse te betrekken. Vaak geeft de titel van een roman de visie van een auteur over het beschreven onderwerp weer. De lezer krijgt dan bepaalde verwachtingen over de uitwerking van het thema. Daarom is ook steeds de titel besproken.

3.1.1 Hoe duur was de suiker?

In *Hoe duur was de suiker?* krijgt de lezer via de titel een aanwijzing dat in het verhaal een maatschappelijk probleem zal worden beschreven. De titel heeft niet speciaal met de joden te maken. Hij slaat op de hele roman. Het gaat erom dat de bevolking van Suriname van de in de roman beschreven periode (1765-1779) veel offers heeft moeten brengen om de suikerkolonie in stand te houden. De prijs van de suiker was toentertijd f 0,05, maar de immateriële prijs was hoog. Slaven ‘betaalden’ vaak met verminkingen en soms met hun

leven. Blanken verloren familieleden aan ziekte (gele koorts) en hadden te kampen met aanvallen van marrons, die ook mensenlevens kostten.

Het verhaal handelt over de belevenissen van joden in het 18^e-eeuwse Suriname, waarbij de familie Fernandez centraal staat. De joden vormen nog een hechte groep: een huwelijk buiten de joodse gemeenschap vindt sporadisch plaats.

De gebeurtenissen vinden plaats rondom de drie hoofdpersonen: de stiefzussen Sarith en Elza en Rutger, de man van Elza. De twee meisjes maken deel uit van de joodse familie Fernandez in Suriname. Rutger komt uit Nederland. Rutger trouwt met Elza, maar begint tijdens zijn huwelijk een relatie met Sarith. De eens zo hechte band tussen de stiefzussen gaat kapot.

Het verhaal speelt zich af in de suikerkolonie Suriname op de plantages Hébron, Klein Paradijs, de stad Paramaribo en de plaats Joden-Savanna. De kolonie Suriname heeft te kampen met verschillende problemen: ziekten, overvallen van marrons, achteruitgang van de plantages door wanbeheer en spilzucht van de kolonisten. De slaven betalen hun deel als slachtoffers van de slechte behandeling door hun meesters.

Wat historiciteit betreft, is er gebruikgemaakt van het eerste niveau, aangegeven door Van Bork et al (cf. pagina 14): de auteur verwerkt vaststaande gegevens. Zo wordt de toenmalige gouverneur Jan Nepveu genoemd, en de aanvallen van de Aluku's in die periode worden beschreven. Ook de krach op de Amsterdamse banken in 1773 en de val van fort Buku in 1772 zijn historische indicaties.

De vertelde tijd in *Hoe duur was de suiker?* is gemakkelijk te berekenen. Het verhaal begint op 11 augustus 1765 met de verjaardag van oma Fernandez en eindigt in februari 1779 met de dood van oma Fernandez: 14 jaar dus.

De joden worden in deze periode ondanks hun rijkdom nog gediscrimineerd: ze mogen de schouwburg niet bezoeken (p. 137). Sarith krijgt ook persoonlijk met discriminatie te maken. Aan haar verhouding met de zoon van een Hollandse planter, Charles van Henegouwen, komt een einde als zijn ouders hem naar Holland sturen na de ontdekking van de verhouding. Sarith overdenkt dit: "O, ze begreep wel waarom, zij was een Jodin en Charles niet; veel welgestelde christenplanters wilden eigenlijk zo min mogelijk met Joden

bemoeien alsof ze een minder soort mensen waren. Belachelijk, ze waren toch ook evengoed blanken.”(p. 17).

Personages

De personages in *Hoe duur was de suiker?* zijn representanten van de tijd waarin het verhaal zich afspeelt: slavenmeesters, slaven en andere in de kolonie levende figuren. Via de personages wordt de visie van de auteur op de toenmalige samenleving kenbaar gemaakt.

- **Elza:** een van de drie hoofdfiguren. Een zachte, meegaande vrouw. Ze ondergaat de ontrouw van haar man gelaten en maakt er geen ruzie om. Ze is ook vergevingsgezind: aan het eind van het verhaal vergeeft ze Sarith wat ze haar heeft aangedaan. Elza is een buitenbeentje, omdat ze geen jodin is volgens de joodse wet.
- **Sarith:** stiefzus van Elza, een erkende schoonheid met een opvliegend karakter; een wrede meesteres die een slaaf als een object ziet waarmee er naar believen kan worden gehandeld. Haar frustraties reageert ze af op de slavinnen. Zo krijgt Mini-mini bij het minste of geringste foutje – een onhandigheid, trage reactie op een bevel – een klinkende oorvijg nadat Sarith erachter is gekomen dat haar geliefde van dat moment met een ander verloofd is (p. 18) en zij dus niet goed genoeg bevonden is om mee te trouwen. Ze laat Ashiana, de lijfslavin van Elza’s moeder, doodranselen omdat die een afkeurende opmerking heeft gemaakt over haar affaire met Rutger.

Sarith is ook een promiscue verleidster. Zo heeft ze ten minste drie seksuele relaties achter de rug als het verhaal begint. Ze blijkt het prototype van de *femme fatale*. Uit verveling begint ze een relatie met Rutger, de man van haar stiefzusje Elza. Ze gedraagt zich als een meedogenloze rivale tegenover Elza. Wanneer Sarith zelf getrouwd is, neemt ze het ook met de huwelijksrouw niet nauw. Ze heeft dan een affaire met ene luitenant Andersma. Toch wordt Sarith niet helemaal zwart-wit neergezet. Wanneer Mini-mini een miskraam krijgt na haar verhouding met een vrije neger, heeft ze oprecht medelijden met haar.

- **Rutger:** Elza’s echtgenoot, ‘de goede blanke’, zet zich af tegen de manier waarop de slaven behandeld worden. Hij kan zich niet verenigen met de negatieve visie van de planters op de slaven. Ook hekelt hij het verkwistende gedrag van de kolonisten.

- **Mini-mini:** Sariths lijfslavin en later haar rivale. Een trouwe slavin die Sariths luimen geduldig verdraagt en ondanks de slechte behandeling de zorg voor Sariths zoon, Jethro, liefdevol op zich neemt.
- **Julius Robles de Medina:** echtgenoot van Sarith, een rustige oudere weduwnaar.
- **Levi Fernandez,** de vader van Elza; een rustige gematigde slavenmeester. Slaven zijn voor hem niet zonder meer objecten. Zo is hij er kapot van als de slavin Ashiana door Sarith is doodgeranseld.

Motieven

In de relaties zijn verschillende verhaalmotieven verweven. De hieronder beschreven motieven houden veelal verband met historische gebeurtenissen of relaties in de toenmalige samenleving.

Liefde

- Liefde tussen man en vrouw is een belangrijk gegeven in de roman. Allereerst is er de liefde tussen Elza en Rutger. Ofschoon Rutger een korte tijd de charmes van zijn schoonzus Sarith niet kan weerstaan, houdt hij van zijn vrouw en kiest ook duidelijk voor haar.
- De dove zus van Sarith, Rebecca, vindt liefde bij Abraham, de “Joodse leraar” zoals hij in het boek wordt aangeduid. De twee blijken dezelfde interesses te hebben en Abraham wordt verliefd op de stille, teruggetrokken vrouw met haar monotone stem.
- Julius Robles de Medina, Sariths echtgenoot, vindt in de slavin Mini-mini zijn grote liefde. Bij haar vindt hij de rust die hij bij zijn vrouw moet ontberen. Hij beweegt hemel en aarde om haar terug te kopen nadat ze door de jaloerse Sarith is verkocht.
- Liefde komt ook tot uiting in het feit dat de mannen in de relaties kiezen voor een minder opvallende vrouw boven een erkende schoonheid. Zo is Elza van de twee zussen de minder mooie, Rebecca is doof en Mini-mini is niet blank. In al deze relaties speelt de mooie Sarith ook een rol, maar ze moet het steeds afleggen tegen vrouwen die ze niet als mededingster zag.

Ziekte

- De kolonie wordt geteisterd door ziekte. Bij de steeds terugkerende gelekoortsepidemie is er in haast elk gezin een dode te betreuren.

Jodendom

- In Elza verwerkt McLeod het gegeven van het jood-zijn. Bij de kennismaking met Rutger verklaart Elza waarom zij niet in de synagoge mag. “[...] nee ik hoor daar niet, ik ben geen Jodin, [...]” Als hij op haar joodse naam wijst, legt ze uit: “Ja, dat komt omdat mijn vader wel Joods is, maar mijn moeder was geen Jodin, en zoals u misschien wel weet, worden door de Joodse wet, alleen kinderen van een Joodse moeder als Joods beschouwd” (p. 19).

Perspectief

Het is een bekend gegeven dat auteur en verteller niet verward mogen worden (Herman & Vervaeck 2009:24). Toch kunnen deze twee instanties niet (altijd) gescheiden worden. Een autobiografische auteur bijvoorbeeld is nauw verbonden met de hoofdfiguur. Ook de discussies over verwerpelijke of goedkeurende uitspraken in een boek laten zien dat deze uitspraken vaker worden toegeschreven aan het gedachtegoed van de auteur (ibidem), en er ook vaak deel van uitmaken.

In *Hoe duur was de suiker?* maakt McLeod gebruik van de alwetende verteller, in de meeste gevallen verborgen, maar af en toe wordt deze zichtbaar, wanneer de lezer een geschiedenisles krijgt. Dat is bijvoorbeeld het geval bij de beschrijving van de marktgang van de slavin Maisa: “Ze ging naar de markt in de Oude Oranjetuin (nu Kerkplein).” (p. 99). De lezer krijgt van de verteller tussen haakjes informatie over de veranderde situatie in de genoemde omgeving: in het hedendaagse Paramaribo staat de Oude Oranjetuin bekend als het Kerkplein. Eveneens in de volgende passage: “Ze had een lange wandeling te maken, want ze ging helemaal naar Kau-Knie (een open vlakte waar nu de Wanicastraat is, ter hoogte van de Nieuwe Domineestraat).” (p. 99). In de tussen haakjes geplaatste passages treedt de verteller naar voren om een nadere uitleg te geven. In dit geval geeft de verteller de uitleg vanuit het heden.

Het perspectief wisselt. Boven iedere passage staat de naam van de persoon vanuit wiens perspectief de bewuste passage bekeken wordt. In de passages die vanuit Sariths perspectief bekeken worden, komt de visie van de verwende, (joodse) plantersdochter naar voren:

overtuigd van de minderwaardigheid van de slaven, van het recht op de bevoordeelde positie van de blanke, de verontwaardiging over de discriminatie van de joden door de overige blanken. Voor de lezer komt deze visie voor rekening van Sarith.

In de passages daarentegen die bijvoorbeeld vanuit Rutgers perspectief worden beschreven, zou de lezer McLeods visie mogelijk kunnen bespeuren. Het afkeurenswaardige gedrag van de blanken jegens de slaven, de verkwistende levensstijl, het slechte beheer van de plantages zijn allemaal bekende gegevens uit geschiedenisboeken en naslagwerken en worden door de (meeste) Surinamers veroordeeld. Het is dus mogelijk dat McLeods visie als Surinaamse auteur via Rutger wordt weergegeven.

3.1.2 Ter dood veroordeeld

De titel *Ter dood veroordeeld: Liefde en dood in de Surinaams-joodse geschiedenis* geeft de inhoud van de roman aan: de joodse hoofdpersonen Joseph del Castilho en Jacob da Costa worden ter dood veroordeeld voor de moord op de blanke soldaten Ken en Schwemmer. De lezer krijgt wat de titel belooft: kennis over de in die periode heersende gebruiken van de Surinaamse joden en over de gebeurtenissen die geleid hebben tot de terdoodveroordeling van de neven. Daarnaast worden de persoonlijke relaties tussen de neven en hun geliefden beschreven.

In deze roman wordt het waargebeurde verhaal van de ter dood veroordeelde neven Jacob da Costa en Joseph del Castilho beschreven. De gebeurtenissen spelen zich af in Suriname op verschillende locaties: Paramaribo, de plantages Beaumont en Weltevreden.

De vriendelijke Joseph huurt enkele gedeserteerde soldaten om voor hem te werken. Maar juist dan vaardigt de overheid strenge straffen uit voor mensen die zich schuldig maken aan het in dienst nemen van gedeserteerde soldaten. Joseph stuurt de soldaten naar de plantage van zijn neef Jacob. Op de plantage aangekomen, blijken de soldaten nog steeds een gevaar te vormen voor de familie en op voorstel van Jacob wordt besloten hen te vermoorden. Dit lukt met twee van hen, maar de derde weet te vluchten en bereikt de stad Paramaribo. De neven worden gearresteerd en na een proces opgehangen.

Het eigenlijke verhaal begint met de geboorte van Joseph del Castilho op 29 maart 1778 en eindigt met de executie van de neven op 21 januari 1804 (het vonnis werd uitgesproken op 16 januari 1804). De vertelde tijd is bijna 26 jaar.

Het verhaal is opgebouwd rond historische gebeurtenissen. De Bye kiest met betrekking tot de historiciteit voor het verwerken van vaststaande gegevens (Van Bork et al 2012). In *Ter dood veroordeeld* wordt een waargebeurd verhaal verteld. Zowel de gebeurtenissen als de figuren zijn (veelal) authentiek. Rondom de feiten komen de personages tot leven.

Ofschoon het om een non-fictiegebeurtenis gaat, valt het boek onder de historische romans. Het gaat om een geromantiseerde (ofwel geromanceerde) beschrijving van de gebeurtenissen, wat inhoudt dat de historie als een roman vormgegeven wordt (Van Bork et al 2012). De schrijver geeft zelf invulling aan bepaalde situaties. Van Bork et al spreken in dit verband van fictionalisering van de werkelijkheid (Van Bork et al 2012). Een andere benaming voor deze vorm van verslag doen is creatieve non-fictie (<https://kunst-en-cultuur.infonu.nl/taal/87095-creatieve-non-fictie-of-het-ware-verhaal.html>; geraadpleegd 8 juli 2022).

Personages

De personages hebben echt bestaan, maar zijn wel geromantiseerd. Ze zijn dus als romanpersonages beschreven. In hoeverre intermenselijke relaties realistisch zijn weergegeven, is niet bekend.

- **Joseph del Castilho:** een beminnelijke figuur, zachte meester. Enigszins zwakke figuur; dat blijkt uit het feit dat hij gezwicht is voor de druk van zijn neef om de moorden te plegen. Ook in de gevangenis zakt zijn moreel en functioneert hij niet meer.
- **Jacob da Costa:** het prototype van de wrede meester. Al vroeg blijkt zijn wrede inslag wanneer hij als jongen op een kinderfeest met een katapult de ogen van een kat kapotschiet. Deze gebeurtenis is een vooruitwijzing naar zijn latere wreedheden.
- **Sarah da Costa:** Jacobs moeder, een harde vrouw, geeft opdracht tot de moord op de twee soldaten.

- **Rachel da Costa:** vroegrijpe nicht van Joseph. Ze blijkt later een goede, flinke, liefdevolle echtgenote te zijn.
- **Abigaël:** vroeggestorven eerste echtgenote van Joseph. Ze wordt uitgebeeld als een lief, behaagziek meisje, dat zich bewust voor het open raam van haar kamer uitkleedt, in het besef dat Joseph haar begluurt.

Motieven

De motieven die het verhaal ondersteunen, betreffen ook waargebeurde feiten. In de rechtszaal zijn de wrede handelingen van de slavenmeesters en de vormen van bijgeloof genoemd. De wreedheid geeft het gedrag tegenover de slaven weer. Aan de andere kant was er ook liefde mogelijk tussen meester en slavin. Bijgeloof bleek volgens het relaas in de rechtszaal zowel onder slaven als de meesters te bestaan. De aangehaalde verschijnselen geven de toenmalige samenleving weer.

Wreedheid:

- Jacob straft de slaven Annie en Alexander heel wreed voor diefstal van rijst en vis. Annie: naakt aan de manjaboom (brandmerken wordt voorkomen door Joseph). Alexander: 50 zweepslagen en een week naast de suikerketel (een normaal mens houdt het op enkele meters van de ketel af nauwelijks een dag uit).
- De slaaf Bonjo krijgt een kapwond over zijn rug, omdat de stellage voor het barbakotten volgens Jacob te laag was.
- Jacob geeft de slaaf Coffie en de blanke opzichter Isaac de Pina opdracht de opstandige slaaf Primo te doden. Isaac slaat Primo met een hamer de schedel in, Coffie maakt de zaak af met zijn houwer.
- Bastiaan Contant wordt door Joseph en Pannie op bevel van Sarah in elkaar geslagen en moet daarna onthoofd worden.

Bijgeloof/kannibalisme:

- Jacob en Coffie eten de afgehakte hand van Primo op, zodat de dode hen niet kan lastigvallen.

Liefde:

- Joseph houdt veel van zijn jeugdliefde Abigaël en later van zijn nicht Rachel. Deze heeft vanaf hun jeugd interesse voor haar neef. Ze staat hem ook tot het eind bij.
- Opvallend is de verhouding tussen de wrede meester Jacob en zijn slavin Joanna. In de relatie is zij niet de ondergeschikte, misbruikte bijslaap. Jacob houdt rekening met haar luimen.

Perspectief

Het perspectief ligt in deze roman bij de alwetende verteller. Veelal gebruikt de verteller Joseph om de gebeurtenissen te overzien. Zoals vaker gebeurt in historische romans, verwerkt de auteur zijn kennis van de geschiedenis in het verhaal. “Hij kan teruggrijpen naar het verleden en, vooral, zich bedienen van voorspellingen.” (Meijer de 1986:21). Zo ziet de gekleurde bijzit van Josephs vader, Alida, in een droom een ijzeren schip als ze langs de Waterkant loopt waar de zeilschepen aangemeerd liggen. Ook ziet ze mensen van allerlei huidskleuren met elkaar lopen praten en lachen. Mensen van alle rassen gaan gewoon met elkaar om (p. 203). Alida ervaart deze situatie als positief en vindt het jammer dat ze wakker is geworden. Via de focalisatie van Alida worden heden en verleden tegenover elkaar gesteld en het heden als ideaal voorgesteld.

3.1.3 Geloof, hoop en liefde

De titel verwijst naar de Bijbelse tekst: “Zo blijven dan: **Geloof, hoop en liefde**, deze drie, maar de meeste van deze is de liefde” (1 Korintiërs 13:13). Dit schrijft de apostel Paulus in zijn brief aan de gemeente te Korinte. De uitspraak is een conclusie op een ode aan de liefde waarin hij schrijft: “Alles bedekt zij (de liefde), alles gelooft zij, alles hoopt zij, alles verdraagt zij. De liefde vergaat nimmermeer.” (1 Korintiërs 13:7).

Aangezien de titel uit een religieus boek gehaald is, ligt een stichtelijke verklaring voor de hand. De joden volharden ondanks vervolging in hun geloof, bewijzen elkaar daarbij liefde en hopen op een beter bestaan. Het boek eindigt met verwijzing naar de hoop: “Ze (de joden) waren echter door de eeuwen heen gewend hun problemen vol hoop op een betere toekomst tegemoet te treden [...]” (pg. 179).

Opmerkelijk is dat De Bye in zijn titel verwijst naar een tekst uit het Nieuwe Testament, een boek dat door de joden niet erkend wordt. Heeft De Bye zich hier vergist en onbewust gebruikgemaakt van bekende begrippen? Of wilde hij hiermee een schakel leggen tussen het christendom en het jodendom? Het eerste lijkt waarschijnlijker. Nergens in het boek is er namelijk een aanwijzing van affiniteit met het christendom. Zo stelt de katholieke kerk zich in de roman hardvochtig op tegen de joden. Dat komt tot uiting in de vreselijke martelingen die David moet ondergaan als men vermoedt dat hij jood is en de gruwelijke dood als zijn jood-zijn bevestigd is (pp. 34-35).

Van religieuze relaties met andere denominaties is er ook geen sprake. In de roman blijkt er tussen de joden en de protestanten geen persoonlijk of religieus verkeer te bestaan. Ook in Suriname houden de joden zich in persoonlijke zaken met hun eigen geloofsgenoten bezig. Er komen namelijk geen interreligieuze relaties in de roman voor; niet tussen personen, niet tussen organisaties. Bij de verdediging van de kolonie tegen de muitende soldaten die gouverneur Van Sommelsdijck hadden vermoord, is er slechts een zakelijke samenwerking tussen de joden en de rest van de bevolking.

In deze roman wordt beschreven welke weg een joods gezin heeft afgelegd om zijn godsdienst in vrijheid te kunnen belijden. Het gezin staat model voor de vele joodse vluchtelingen tijdens de Inquisitie. Uiteindelijk vinden de joden in Suriname de plaats waar ze vrij zijn van vervolging en een gerespecteerde positie krijgen.

Het gezin Touro moet uit Portugal vluchten nadat door toedoen van de oudste zoon David bekend is geworden dat de leden aanhangers van het joodse geloof zijn. Vader Touro laat noodgedwongen zijn oudste zoon, voor wie er geen hoop meer is, achter en vertrekt met zijn vrouw en jongste zoon Emanuel.

De Touro's komen via Nederland en Brazilië en in Suriname terecht, waar ze een nieuw vaderland vinden. De hoofdpersoon Emanuel slaagt erin met andere joden een vooraanstaande positie te verwerven in de kolonie.

Het verhaal begint circa 1653 en eindigt in 1689. De gebeurtenissen spelen zich in 36 jaar af. Het gezin Touro vertrekt vanuit Portugal naar Nederland, zoekt zijn heil in Brazilië en bereikt zijn bestemming in Suriname. Door de invoering van de inquisitie in 1536 in Portugal was de jodenvervolging op gang gekomen en vele joden weken uit naar landen waar ze hun geloof vrij konden belijden. Nederland was populair als vestigingsplaats en in 1653

was er al een soliede joodse samenleving (<https://historiek.net/portugese-joden-in-amsterdam-en-de-eerste-synagogen>; geraadpleegd 11 juli 2022). Door zijn roman in de eerder aangegeven periode te situeren, laat De Bye het aanpassingsvermogen van de joden zien. Het gezin Touro handhaaft zich in verschillende situaties.

Evenals in *Ter dood veroordeeld* kiest De Bye voor het verwerken van vaststaande gegevens. In *Geloof, hoop en liefde* zijn de figuren echter fictief. De inquisitie, de vlucht naar Nederland zijn ontwikkelingen die zich werkelijk hebben voorgedaan. Ook de status als geldschieder die vader Touro verwerft, is een historisch gegeven. De joden waren onder andere actief in de geldhandel en de makelaardij (<https://historiek.net/portugese-joden-in-amsterdam-en-de-eerste-synagogen>; geraadpleegd op 11 november 2019).

Personages

- **David Touro:** oudste zoon van de familie Touro. Een onbevagen, zorgeloze jongeman; voor wie in eerste instantie alleen zijn liefde voor Maria Helena van belang is. In zijn onbevagenheid verradt hij de joodse gebruiken bij hem thuis.
- **David Touro senior:** devote jood die kiest voor zijn geloof en met zijn gezin de zoektocht naar een veilige plaats begint.
- **Emanuel Touro:** jongste zoon van de familie. Een eigenzinnige figuur die twijfels heeft over bepaalde stellingen van het geloof.

Motieven

De hieronder besproken motieven zijn geen willekeurige gegevens uit de roman (zoals homoseksualiteit bij de priester die opgewonden raakt door Davids genitaliën), maar zijn alle gerelateerd aan de visie van de auteur over de joden. Vanwege de standvastige geloofshouding ondergaan de personages alle vervolging. De liefde van David voor Maria Helena brengt de zaak aan het rollen. De hoofdpersonages in de roman slagen er steeds in zich een positie in de samenleving te verwerven.

Vervolging:

- De personages krijgen aldoor te maken met vervolging vanwege hun geloof. Vanwege de vervolging moeten ze vluchten uit Portugal en Brazilië.

Liefde:

- De liefde van de jonge David Touro voor Maria Helena vormt de aanleiding tot de gebeurtenissen.
- De liefde van Emanuel voor zijn vrouw en zijn inheemse slavin; de driehoeksverhouding wordt geaccepteerd door beide vrouwen.

Maatschappelijke positie:

- De joden verwerven een goede maatschappelijke positie in Suriname mede vanwege hun rijkdom en vormen een groep waarmee rekening wordt gehouden. Ze accepteren Suriname als hun nieuwe vaderland en committeren zich aan het wel en wee van het land. Zo levert Samuel Nassy met zijn groep een belangrijke bijdrage aan de verdediging van de kolonie na de moord op Van Sommelsdijck door muitende soldaten. Ook blijkt Emanuel de vertrouwensman van Verboom, Van Sommelsdijcks adjudant.

Perspectief

Het perspectief in dit verhaal ligt bij de alwetende verteller. De lezer kan zich soms afvragen in hoeverre de visie van de auteur in het perspectief doorklinkt. Zo wordt een zekere Frans van Beek beschreven: “De zweep die hij altijd opgerold in zijn hand had, gebruikte hij slechts zelden en de slaven wisten dat de afstraffing dan terecht was.” (p. 65). Vanuit wiens perceptie zou de afstraffing – geslagen worden met een zweep – terecht zijn? Aangezien het niet waarschijnlijk lijkt dat mensen (hier tot slaaf gemaakte mensen) het terecht vinden dat zij een afstraffing met een zweep moeten ondergaan, lijkt een voor de hand liggende verklaring dat de mening van de auteur hier wordt geventileerd.

Soms vereenzelvigd de verteller zich met de lezer, zoals in de volgende passage: “Een van de rebellen [...] kreeg tijdens de plechtigheid een kogel in de arm. Wie de schutter geweest was, zullen wij wel nooit te weten komen.” (p. 170).

3.2 Vergelijking representatie auteurs

Iedere auteur heeft op zijn/haar eigen manier gereflecteerd op de joodse ballingen en hun nazaten en ze gerepresenteerd. In de volgende paragrafen worden de representaties van McLeod en De Bye besproken en met elkaar vergeleken. Aangezien de refugiés om religieuze redenen de wijk naar Suriname genomen hebben, is het op zijn plaats te onderzoeken welke rol het geloof volgens de auteurs in hun dagelijks leven heeft gespeeld en in de relaties met anderen. Ook is het interessant om na te gaan in hoeverre de nazaten van de ballingen het geloof, waarvoor hun voorouders zoveel hebben opgeofferd, hebben behouden.

De verhalen spelen zich alle af ten tijde van de slavernij in Suriname en de hoofdpersonen behoren tot de slavenmeesters. Er zal worden nagegaan of de personages voldoen aan het profiel van de ‘goede meester’ of aan dat van de ‘slechte meester’, beschreven op pagina 26 tot en met 28.

De beschreven ballingen behoorden in hun vaderland tot de gegoede burgers. De vraag is in hoeverre ze in het nieuwe land weer een goede plaats konden veroveren en of de nazaten die hebben kunnen behouden. Vandaar dat van iedere groep de gelovigheid, de attitude als slavenmeesters en de gedrevenheid onder de loep genomen worden.

3.2.1 Representatie De Bye

Bij de representatie van De Bye kunnen de volgende eigenschappen van de joden genoemd worden:

1. De gelovigheid
2. De attitude als slavenmeesters
3. De gedrevenheid

Gelovigheid

Het geloof is voor de joden door de geschiedenis zo belangrijk geweest dat ze ondanks verdrukking standvastig bleven. Uit de Bijbel zijn voorbeelden bekend van Daniel (Daniel 6:1-28) die in de leeuwenkuil terecht kwam en van Sadrach, Mesach en Abednego die in het

vuur werden geworpen (Daniel 3:16-30). In latere tijd doorstonden vele joden de vervolging in landen als Spanje en Portugal door te kiezen voor de christelijke doop, maar ze bleven in het geheim het joodse geloof belijden. Hiermee ontstond de groep van de marranen. Wanneer het niet meer lukte de schijn op te houden, weken ze uit naar tolerantere gebieden. Gelovigheid is dus een belangrijk gegeven bij de joden.

De Bye zet de joden enerzijds neer als sterke gelovigen, trouw aan wat hun geloof voorschrijft. Anderzijds beeldt hij individuen/groepen uit voor wie het geloof niet zo belangrijk lijkt.

In *Geloof, hoop en liefde* is te zien dat joodse religieuze gebruiken streng worden gehandhaafd in het gezin van de Touro's: niet eten van varkensvlees, houden van de sabbat (*Geloof, hoop en liefde*, p. 14). Vader Touro is een devote jood, die zich niet te buiten gaat aan uitspattingen. De slavinnen hebben geen last van hem. Ook van buitenechtelijke verhoudingen houdt hij zich verre. Volgens de joodse wet, beschreven in het Oude Testament van de Bijbel (Tenach voor de joden) is buitenechtelijke of voorhuwelijkse seks namelijk verboden; er staat zelfs de doodstraf op (Leviticus 18:20, 22, 29). Tegenwoordig wordt die niet meer uitgevoerd, maar voorhuwelijkse seks wordt volgens de Talmoed nog steeds als ongepast beschouwd (<https://www.jodendom-online.nl/>; geraadpleegd op 18 november 2019).

Er zijn echter ook joden in de roman die de regels van hun geloof minder eerbiedigen. Emanuel bijvoorbeeld is minder devoot dan zijn vader. In Nederland krijgt hij het aan de stok met de joodse leiders, omdat hij het waagt vragen te stellen over de aanvaardbaarheid van een schriftgedeelte. Als jongeman heeft hij seksuele relaties met twee vrouwen en met de huwelijkstrouw neemt hij het ook niet zo nauw. Dat is niet wat het joodse geloof voorschrijft (Deuteronomium 22:13–22). De vrouwen met wie hij op de boot een seksuele relatie heeft, zijn jodinnen. Ook zij overtreden dus de regels van hun geloof.

In *Ter dood veroordeeld*, waarin nazaten van de joodse ballingen worden beschreven, is er van een echte religieuze beoefening van het geloof niet veel te merken. Geen enkele verhaalfiguur heeft een intieme relatie met God. Vrije seks en overspel vinden regelmatig plaats zonder dat de personages zich bezwaard voelen. Ze blijken wel op de hoogte van de

regels. Zo zegt Abigaël op de huwelijksnacht tegen Joseph: “Ik zal de lamp maar uitblazen, want volgens de Rabbi mag een goed opgevoede Jodin nooit door een man bloot gezien worden, zelfs niet door haar eigen man.” (p. 56). Hierop herinnert Joseph haar eraan dat ze daaraan had moeten denken toen ze zich voor het open raam uitkleedde, waarop ze antwoordt: ”Inderdaad, je hebt gelijk, ik heb al gezondigd, wat valt er nu nog te verbergen voor je.” (p. 56).

Attitude als slavenmeesters

Zoals eerder aangehaald, stonden joden in Suriname bekend als slechte meesters (cf. pagina 6), vaak wreder dan de niet-joodse meesters. Volgens Schorsch (2015:116) stelde een zekere rabbijn, Binyamin Rafael Dias Brandon, dat de Kanaänitische slaaf (lees: de niet-joodse) slaaf vernederend werk moest worden opgedragen. Andere rabbijnen hadden volgens Schorsch wel problemen met het houden van slaven (ibidem).

De Bye beschrijft zowel goede als slechte joodse meesters. In *Geloof, hoop en liefde* blijken de Touro's milde meesters te zijn. Maar in *Ter dood veroordeeld* blijven wreedheden de slaven niet bespaard. Het gaat in het laatste werk om authentieke gegevens.

Als nazaat van de joodse ballingen vertoont De Bye een zekere loyaliteit tegenover deze groep. Ofschoon De Bye wrede joodse meesters beschrijft, weerspreekt hij de bewering van Koenen (Koenen 1843:556) dat de joodse meesters wreder waren dan de christelijke meesters en met verwijzing naar Hartsinck (Hartsinck 1770:756) diens bewering dat de meeste weglopers van joodse plantages waren. De Bye schrijft hierover: “Zover wij hebben kunnen nagaan, is nergens uit gebleken dat de joden hun slaven slechter behandelden dan de christenen.” (De Bye 2002:50). Integendeel hadden de slaven van joodse meesters volgens hem een extra vrije dag: de sabbat naast de zondag. Uit het feit dat de in *Ter dood veroordeeld* beschreven wreedheden werkelijk hebben plaatsgevonden, zou men echter kunnen concluderen dat de beschuldiging van wreedheid bij de joodse kolonisten niet uit de lucht gegrepen is.

Gedrevenheid

De Bye beschrijft in *Geloof, hoop en liefde* de lotgevallen van vervolgte joden. In Portugal, voordat het ongeluk toeslaat, behoren ze tot de gegoeden in de samenleving dankzij het zakelijk inzicht van vader Touro. In Nederland waar het gezin naartoe vlucht, weet vader Touro weer een plaats te veroveren in de kapitaalwereld en kan hij het gezin de welstand van weleer bieden. In Suriname weten de joden zich een plaats te veroveren in de bovenlaag van de samenleving en wordt er rekening met hen gehouden. Zo onderwerpt de leiding van het land zich aan het gezag van ene Samuel Cohen Nassy nadat de rebellen die verantwoordelijk waren voor de moord op Van Sommelsdijck, de kolonie onveilig maken. (p. 163). Ook verwerft Emanuel de positie van vertrouwensman van de commandeur Verboom tijdens de rellen (pp. 159-161).

De joden in *Ter dood veroordeeld*, dat zich ongeveer twee eeuwen later afspeelt, behoren ook tot het welgestelde deel van de maatschappij. Ze bezitten zowel plantages als huizen in de stad Paramaribo. Volgens Vink (2015) behoorden niet alle joden tot de maatschappelijke bovenlaag. Deze arme joden leefden “zij aan zij met de vrije zwarte en gekleurde bevolking.” (Vink 2015:182). De joden in de roman, die allen echt hebben bestaan, zijn in goeden doen. Arme joden komen bij De Bye niet voor.

3.2.2 Representatie McLeod

Bij McLeod zijn dezelfde eigenschappen van de joden, zoals besproken bij De Bye, onder de loep genomen:

- 1 De gelovigheid
2. De attitude als slavenmeesters
3. De gedrevenheid

Gelovigheid

McLeod zet haar figuren niet neer als serieuze gelovigen, maar als traditiegetrouwe beoefenaars van het geloof. De personages lijken geen intieme relatie met God te hebben. De bezoeken aan de synagoge lijken traditioneel zonder dat er een diepe beleving van het geloof aan verbonden is. Wel wordt de synagoge trouw bezocht en worden de joodse feesten

en gebruiken in ere gehouden: bar mitswa, berith, het Loofhuttenfeest. De joden lijken meer kerkgangers dan personen met een intieme relatie met de Schepper. De joodse leraar Abraham Cohen is hierop een uitzondering.

De vraag die hier gesteld kan worden, is: is het geloof van de joden in de roman in de loop der tijden verwaterd of is McLeod niet zodanig geïnteresseerd in geloofszaken om er in haar representatie aandacht aan te besteden? Deze vraag zou pas na gedegen onderzoek over de geloofsbeleving van de joden in de 18^e eeuw in Suriname beantwoord kunnen worden. Wel blijkt uit een verhandeling van Fontaine et al (1980) dat er in de achttiende en negentiende eeuw in Suriname “een opvallend lage graad van godsdienstigheid” bestond (Fontaine et al 1980:27), omdat de kolonisten de Europese normen en waarden loslieten. Dit zou kunnen verklaren waarom het McLeods personages aan devotie ontbreekt. Het kan dat er niet uit overlevering geput kan worden.

Attitude als slavenmeesters

In McLeods roman komen er zowel goede als slechte joodse meesters voor. Elza en Levi Fernandez zijn de goede meesters en Sarith is de slechte meesteres. Sariths moeder, Rachaël, maakt zich niet schuldig aan wreedheden jegens de slaven, maar toont ook geen betrokkenheid met ze. De joodse meesters worden door McLeod niet als wreder dan de niet-joodse meesters beschreven. Uit gesprekken van Rutger met de joodse planters (p. 23) en zijn relaas over de wrede straffen die de slaven ook van niet-joodse planters krijgen (p. 39), blijkt dat haast allen voorstander zijn van flinke afstraffingen van de slaven en zelfs in verminking geen been zien.

Gedrevenheid

Ook de joden in *Hoe duur was de suiker?* zijn welgesteld. Ze bezitten plantages en huizen in Paramaribo. McLeod zet de joden in haar roman allen als gegoede vooruitstrevende burgers neer. Ook bij haar komen er geen arme joden voor.

Toch is er sprake van discriminatie door de overige blanken. Zo mogen de joden de in 1775 geopende schouwburg niet bezoeken en worden ze niet uitgenodigd op bijeenkomsten van

andere blanken. De joden tonen daadkracht en openen als reactie op de discriminatie binnen een jaar een eigen schouwburg die druk bezocht wordt (p. 236).

3.2.3 Vergelijking representatie McLeod en De Bye

In schema kan de vergelijking van de auteurs in de representatie van de joden als volgt worden weergegeven.

Eigenschappen	Overeenkomsten		Verschillen	
	<u>De Bye</u> Geloof, hoop en liefde / Ter dood veroordeeld	<u>McLeod</u> Hoe duur was de suiker?	<u>De Bye</u> Geloof, hoop en liefde	<u>McLeod</u> Hoe duur was de suiker?
Gelovigheid	Minder devote joden	Synagoge-bezoekers zonder echte geloofsbeleving	Devote joden	Synagoge-bezoekers zonder echte geloofsbeleving
Attitude als slavenmeester	Zowel goede als slechte meesters	Zowel goede als slechte meesters		
Gedrevenheid	Vooruitstrevende joden	Vooruitstrevende joden		

Bij de vergelijking van de representaties van McLeod en De Bye op de joodse ballingen valt op dat beide auteurs goede en slechte meesters beschrijven.

De Bye beschrijft in *Ter dood veroordeeld* de wrede Jacob en zijn koelbloedige moeder. Zoals eerder aangegeven (cf. pagina 6) weerspreekt De Bye de bewering dat joodse planters wreder zouden zijn dan de christelijke planters. Zijn eerlijkheid bij het beschrijven van de wreedheden van de joden – kannibalisme, mishandeling, moord – zou te waarderen zijn. Maar het gaat in *Ter dood veroordeeld* om authentieke gegevens, opgetekend in de rechtszaal. Hij kan die moeilijk negeren.

Zowel McLeod als De Bye belicht de gedrevenheid van de joden, hun wil om tot mensen met aanzien te behoren. McLeod maakt daarbij gewag van de discriminatie van de joden door de overige kolonisten in Suriname waarop de joden een antwoord hebben. Ze laten zich niet in een hoek drukken. De Bye benadrukt de vooraanstaande positie die de joden

gaandeweg in de kolonie hebben ingenomen in *Geloof, hoop en liefde*. Ze nemen geen genoegen met een plaats onderaan de maatschappelijke ladder.

De godsdienstbeoefening van de joden wordt in de romans wel aangegeven in de religieuze feestdagen. Maar van een echte relatie met God (zoals Abraham, Mozes, Jacob en andere Bijbelse figuren hadden) is er in *Hoe duur was de suiker?* en *Ter dood veroordeeld* weinig te merken. Aan de morele waarden, eigen aan het geloof, laten de personages zich niet veel gelegen liggen. In *Geloof, hoop en liefde* is vader Touro een serieuze belijder van het geloof. Zijn zoon Emanuel neemt het niet zo nauw met de zeden.

De Bye beschrijft joodse ballingen enerzijds als sterke gelovigen, die de regels van hun geloof nauwgezet naleven, zoals te zien is bij David Touro senior in *Geof, hoop en liefde*. Anderzijds zet hij de joden neer als personen die het niet zo nauw nemen met de joodse religieuze regels en gedragsregels, waarvan Emanuel Touro en de jongedames op de boot voorbeelden vormen. De personages in *Ter dood veroordeeld* vertonen hetzelfde gedrag als Emanuel Touro. McLeod beschrijft de joden als personen die weliswaar de joodse gebruiken in acht nemen en de synagoge trouw bezoeken, maar gedragsregels vaker overtreden, zoals de promiscue Sarith.

Zowel McLeod als De Bye reflecteert op nazaten van joodse ballingen in Suriname. McLeod beschrijft in *Hoe duur was de suiker?* het leven in de tweede helft van de achttiende eeuw en De Bye beschrijft in *Ter dood veroordeeld* het leven aan het eind van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw. De historische tijd is ongeveer dezelfde. De geloofsbeleving van de joden komt in beide boeken min of meer overeen. *Geloof, hoop en liefde* speelt zich af in de zeventiende eeuw en beschrijft ‘echte’ ballingen. Het gaat hier dus om figuren die persoonlijk te maken hebben gehad met de religieuze vervolging, hun vaderland zijn ontvlucht en in Suriname zijn neergestreken.

3.3 Relatie fictie en werkelijkheid

Volgens Van Bork et al verstaat men binnen de literatuurwetenschap onder fictie “de verzameling teksten waarin het beschrevene gezien wordt als het product van de verbeelding van de auteur, als door hem verzonnen stof.” (Van Bork et al, 2012, <https://www.dbnl.org/>; geraadpleegd 11 november 2019). Van Bork et al (ibidem) geven ook aan dat in fictionele

teksten echter niet alles wat erin beschreven wordt, fictie blijkt te zijn. “Soms is dat alleen de rangschikking en interpretatie van de feiten door de auteur (vgl. bijvoorbeeld de historische roman).” (Ibidem).

Aan de andere kant kan er in non-fictie (zoals dagboeken, memoires, autobiografieën) ook fictie voorkomen. Zelfs in een waargebeurd verhaal geeft de schrijver soms zelf invulling aan bepaalde situaties. Van Bork et al spreken in dit verband van fictionalisering van de werkelijkheid (ibidem).

In de volgende paragrafen wordt nagegaan in hoeverre fictie in de romans verweven is met de werkelijkheid.

3.3.1 Ter dood veroordeeld

In de epiloog van het boek wordt aangegeven dat er bij de ontruiming van de Portugees-Joodse begraafplaats aan de Van Idsingastraat – Kwattaweg, skeletten werden opgegraven om in een gezamenlijk graf geplaatst te worden in de nieuwe Portugees-Joodse begraafplaats aan de Kwattaweg. Onder de geregistreerden waren de namen van Joseph del Castilho en Jacob da Costa (De Bye, 1999, p. 340). Hiermee is het bestaan van de neven bewezen.

Op de achterflap van het boek staat een verantwoording over de beweegredenen van de auteur om het boek te schrijven. Hij begon de geschiedenis van de Surinaamse joden te bestuderen en kwam in het “Notulenboek der Hoogduitse gemeente van 1795-1805” de passage tegen (d.d. 23-1-1804) die aangaf dat de lichamen van Joseph en Jacob aan de familie waren afgestaan na hun ophanging. De Bye werd nieuwsgierig en ging op onderzoek uit. Hij vond in het Rijksmuseum in Den Haag in het Oud Archief van Suriname de bewuste documenten. Uit de meer dan 2000 bladzijden tellende verhoren kon hij reconstrueren wat er gebeurd moest zijn. Opvallend is het gegeven dat de doodstraf werd opgelegd aan gegoede blanken. Normaliter kregen blanken geen doodstraf. (De Bye 2002:157). Zo moest de indiaanse slavenjongen Jantje het met zijn leven bekopen toen hij met de blanke jongedochter Ganna betrappt werd tijdens het bedrijven van seks, terwijl Ganna vrijuit ging (De Bye 2002:157). Er zijn wel gevallen bekend waarbij blanken ter dood veroordeeld werden vanwege het verrichten van homoseksuele handelingen (Makdoembaks 2020:8, 11).

De motieven wreedheid en kannibalisme waren realiteit: de getuigenissen zijn in de rechtszaal opgetekend op 16 september 1802 (*Ter dood veroordeeld*, p. 318). De beschrijving van de toedracht is fictie. De schrijver was er niet bij aanwezig, hij geeft weer hoe hij denkt dat het eraan toe is gegaan.

Zoals eerder aangegeven (op pagina 34), zijn de jongedames in de roman *Ter dood veroordeeld* vrij gul met hun gunsten op seksueel gebied. Rachel probeert al heel vroeg haar neef Joseph te verleiden. Tijdens een logeerpartij op haar plantage lokt ze hem in haar kamer en bedrijft de liefde met hem (p. 91). Abigaël laat zich begluren door Joseph (p. 34). (Ook in *Geloof, hoop en liefde* zijn de dames niet terughoudend.) De lezer zou de indruk kunnen krijgen dat zulk gedrag normaal is in de joodse gemeenschap. Volgens Lily Duym (persoonlijke communicatie, 2 december 2019) is dit beslist niet het geval. Zij geeft aan dat er in de Thora 613 geboden voorkomen waarin allerhande regels worden gesteld: seksuele regels, natuurwetten, behandeling van dieren, huwelijkswetten (overspel is verboden). Het geschrift is al eeuwen in gebruik. De codificatie van de ‘mondellingeleer’, vond plaats tussen 70 en 135 n. Chr. (www.dbnl.org/tekst/dela012alge01 2012; geraadpleegd 28 mei 2022). Dat de seksuele regels uit de Thora bekend zijn bij de joden blijkt uit Abigaëls beroep op een leerstelling van de Rabbi dat “een goed opgevoede Jodin nooit door een man bloot gezien mag worden, zelfs niet door haar eigen man.” (p. 56) wanneer ze Joseph plaagt en zich op hun huwelijksnacht ingetogen voordoet. Ze legt dus bewust de religieuze wet naast zich neer door zich naakt aan Joseph te vertonen.

3.3.2 Geloof, hoop en liefde

In deze roman komen zeker in het begin enkele passages voor die een kritische lezer de wenkbrauwen doen fronsen. De lezer vraagt zich daarbij af in hoeverre het fictieve gegeven overeenkomt met de toenmalige werkelijkheid. Zo gebruikt David bij de ondervraging door de Inquisitie een oudtestamentische passage om aan te tonen dat hij katholiek is. Op de vraag of hij in God de Vader, God de Zoon en God de Heilige Geest gelooft, antwoordt hij: “God is één.” (pg. 34). Deze uitspraak komt uit de Bijbel en wel uit Deuteronomium 6:4: “Hoor, Israël, de HERE is onze God; de HERE is één!” David verwijst in zijn antwoord volgens hem naar het katholieke (christelijke) principe van de drie-enige God. De bewuste passage

wordt door de katholieken echter beschouwd als statement van het joodse geloof, waarin Jezus niet als Gods zoon wordt erkend en dus niet behorend tot de Goddelijke Drie-eenheid.

De vraag is nu: hoe kwam juist deze tekst in David, die niets van het joodse geloof afwist, op? Het zou kunnen dat hij de Bijbel had gelezen en de tekst was tegengekomen en er een christelijke interpretatie aan had gegeven. Maar de inquisitie was toen nog in volle gang (pas in 1834 officieel afgeschaft) en het lezen van de Bijbel in de volkstaal was voor katholieken verboden (Foxe 2016:9). David leek geen jongeman die een verbod zou negeren. Hij was namelijk heel gehoorzaam aan wat zijn vader voorschreef, zonder er vragen over te hebben. Hij accepteerde de gebruiken en bezag zijn familie als een met “enkele vreemde eigenschappen, hoewel zijn vader hem de achtergrond nooit uitgelegd had” (p. 15). Later, nadat hij het katholicisme heeft afgewezen en op de brandstapel staat, gebruikt hij de tekst uit Deuteronomium 6:4 als statement om voor het joodse geloof – dat hij niet kent – uit te komen, wanneer hij zegt: “Ik ben een jood. God is één.” (p. 37). Het kan dat De Bye hiermee wil aangeven dat het joods-zijn verankerd zit in het onderbewuste van joden. Tot het onderbewuste behoren die elementen van de psychische belevingswereld waarvan men zich op een bepaald moment niet bewust is, maar waar men wel gemakkelijk toegang toe heeft. (<https://www.encyclo.nl/begrip/onderbewuste>; geraadpleegd 8 juli 2022). Een gegeven, ofschoon niet aangeleerd, behoort bij deze interpretatie tot het gedachtegoed van iemand en kan indien nodig te voorschijn komen.

Een ander gegeven dat de lezer aan het denken zet, is de vrije omgang tussen David en zijn geliefde Maria Helena. Twee maanden na hun kennismaking is er al sprake van een vrij intieme verhouding, waarin er handelingen gepleegd worden die Maria Helena in de biecht vertelt. Het is zeer onwaarschijnlijk dat in het zeventiende-eeuwse Portugal een meisje uit een gegoede familie ongechaperonneerd met een man op een bank in het park zou zitten en er bovendien een vrijpartij uit voortvloeiende. Volgens Roberts (2014) konden meisjes zich niet vrij op straat bewegen in het tolerante Nederland, maar werden “jonge dames binnenshuis opgevoed, door hun moeder of een ander vrouwelijk familielid.” (Roberts, 2014:8-13). Laat staan in het strenge Portugal.

David senior gaat na de arrestatie van zijn zoon hulp zoeken bij de priester van zijn parochie (p. 29). Tijdens het wachten op de priester verricht hij enkele typisch katholieke handelingen:

neerknielen en bidden voor de beelden van de heiligen, kaarsen aansteken en bidden voor het beeld van moeder Maria. Het zijn handelingen, die tegen het joodse geloof indruisen. Er wordt hier gezondigd tegen een belangrijk gebod via Mozes door God aan de joden gegeven: “Gij zult u geen gesneden beeld maken noch enige gestalte van wat boven in de hemel, noch van wat beneden op de aarde is. Gij zult u voor die niet buigen, noch hen dienen [...]” (Exodus 20:4-5).

Het gezin van David Touro behoort tot de marranen: tot christen gedoopte joden. De joden waren onder dwang overgegaan tot het katholieke geloof om te ontkomen aan de vervolging door de Inquisitie. Sommige maranen omarmden het christendom volkomen, andere bleven in het geheim jood en hanteerden binnenshuis de joodse gebruiken (Biesma 2007: 6). Het gezin Touro behoort tot de tweede groep marranen. David senior heeft het katholieke geloof uit lijfsbehoud aangenomen, in wezen is hij nog jood. Dat blijkt uit de joodse tradities die in huis worden gehandhaafd. Het is dan vreemd dat hij deze handelingen verricht in de eenzaamheid van de lege kerk. Het kan dat de katholieke gebruiken zodanig ingebakken zijn, dat hij de handelingen automatisch uitvoert. Of hij is steeds op zijn hoede voor bespieders en doet zich altijd voor als vrome katholiek.

3.3.3 Hoe duur was de suiker?

Ook McLeod verwerkt vaststaande gegevens rondom haar verhaalfiguren. Zo beschrijft ze een aanval van de Aluku's waarmee Sarith te maken krijgt (pp.194-200) en de gelekoortsepidemie die in die tijd woedde (pp. 236-241). Naast de fictieve personages voert ze ook authentieke figuren ten tonele zoals kapitein Fourgeoud en gouverneur Nepveu, bij wiens beëdiging de hoofdpersonages aanwezig waren (p. 136). Mc Leod is gewoonlijk goed gedocumenteerd over de onderwerpen die ze belicht. Michiel Van Kempen (1993:119) schrijft daarover: “Cynthia McLeod heeft er blijkbaar nogal wat werk van gemaakt om zich historisch te documenteren en slaagt er ook grotendeels in de historische feiten een zinvolle afgewogen verbinding te doen aangaan met de fictieve handelingen van de hoofdpersonen.” (Van Kempen 1993:119). Ook Rutgers noemt McLeods weergave van historische feiten:

Ze verkent Surinames verleden systematisch, van de achttiende eeuw tot op heden, en toont daarbij vooral veel belangstelling voor de

bovenlaag van de Surinaamse historische maatschappij in de personen van Joodse plantage-houders, Hugenoten en protestanten. (Rutgers, 2007)

Rosemarijn Hoefte uitte wel enige kritiek op het waarheidsgehalte van de historische feiten in McLeods roman *Tweemaal Mariënborg*. Zo werd James Mavor volgens Hoefte niet uit Schotland gehaald, zoals McLeod aangeeft, maar was hij weggekocht van de plantage Rose Hall in Brits Guiana. (Hoefte 1998:85). Ook schijnen de koelies in de periode waarin de roman speelt niet zo kinderrijk te zijn geweest als McLeod wil doen geloven (ibidem). Helaas ondersteunt Hoefte haar bewering niet met cijfermateriaal. De lezer kan dan niet beoordelen wie het in dezen aan het rechte eind heeft. Nog een misser van McLeod is volgens Hoefte de dood in Nederland van de verhaalfiguur Paul tijdens de Eerste Wereldoorlog aangezien Nederland toen neutraal was. Toch is Hoeftes eindoordeel over McLeods weergave van historische gegevens:

Zijn de ‘met zo grote moeite verzamelde historische feiten goed overgebracht’? Deze vraag kan bevestigend worden beantwoord; natuurlijk worden gebeurtenissen af en toe wat minder ingewikkeld voorgesteld dan zij in werkelijkheid waren, maar dat is onvermijdelijk. (Hoefte 1998:85)

Historische gegevens in *Hoe duur was de suiker?* zijn veelal natrekbaar en blijken na verificatie authentiek, zoals de aardbeving, die de kolonie op 21 oktober 1766 in beroering bracht (p. 47) genoemd door IJtsma (IJtsma 2021:77). Voor de gelekoortsepidemie in 1778, begonnen bij Joachim Morpurgo uit Italië (p. 236), is er echter geen bevestiging gevonden. Davis (2015) noemt een uitbraak in de jaren zestig van de achttiende eeuw (Davis 2015:166) en Loor (2013) noemt 1836 als het jaar waarin er een epidemie uitbrak (Loor 2013:205). Wolbers vermeldt 1856 als het jaar waarin “de gele koorts in hevige mate in Suriname heerschte en vele slagtoffers maakte.” (Wolbers 1861:809).

4 Franse refugiés in de romans

De Franse refugiés zijn naar Suriname gekomen om er hun geloof ongestoord te kunnen belijden. De groep als geheel bestaat niet meer: de leden hebben zich vermengd met de rest van de bevolking of zijn weggetrokken. Ze hebben wel hun sporen achtergelaten: vele namen van voormalige plantages zoals *Peu et Content*, *Tout Lui Faut*, *L'Hermitage* wijzen erop dat Fransen Suriname ooit bevolkt hebben. Ook veel familienamen zoals *Le Couvreur*, *De Labadie* herinneren aan het feit dat Fransen de Surinaamse bevolking verrijkt hebben. Gelukkig was de groep interessant genoeg voor schrijvers om onderzoek te doen, en lezers informatie te verschaffen over de lotgevallen van deze voormalige ballingen.

4.1 Analyse romans

In de analyses die hieronder volgen, zijn de verhaalanalytische structuurelementen, net als bij de analyse van de werken over de joodse refugiés, zoveel mogelijk gerelateerd aan de visie van de auteurs over de refugiés en hun geloof.

4.1.1 De stille plantage

In de titel laat Helman al zien hoe hij de hoofdpersonen beziet: een groep die erop uit is in rust en stilte te leven en zo zijn geloof te belijden. Het boek heet *De stille plantage* omdat de stilte op de plantage een steeds terugkerend gegeven is. In hoofdstuk I wordt de naam de Stille Plantage geïntroduceerd. De indruk wordt gewekt alsof de plantage echt bestaan heeft en er veel mensen naartoe geweest zijn. De plaats was overwoekerd, “maar de stilte was er nog” (p.7).

Wanneer de hoofdpersoon Raoul op zoek is naar grond waar hij zijn plantage kan opzetten, wil hij zo ver mogelijk van de andere planters neerstrijken. Hij kan zich niet verenigen met hun visie over de slaven en de manier waarop die behandeld moeten worden. Hij komt dan bij een plek aan, die hem meteen aantrekt. De stilte is opvallend. “Hoe stil was deze plaats.” (p. 54). Willem Das, zijn opzichter, maakt ook nog een opmerking over het feit dat de plaats zo afgelegen ligt.

Als er een naam voor de plantage moet worden gezocht, komt men op de naam Bel Exil: schone ballingschap. Volgens Raoul “opdat wij, bannelingen in het aardse tranendal, op deze spanne gronds de ware schoonheid mogen vinden.” (p. 62). Maar Raoul zelf noemt de plaats in gedachten *de stille plantage*, “want hetgeen hij zocht was niets dan stilte, de gelijkmatigheid in voortgang en in stilstand waarbij onze ziel het best gedijt, [...]” (p. 62).

De plantage blijkt inderdaad stil te zijn: geen excessen zoals slavenopstanden en wrede straffen. Zelfs aan het eind van het verhaal komt die stilte nog ter sprake. Als Gaston, de zoon van Raoul en Josephine, de overwoekerde plantage bezoekt, valt de stilte hem op. “Vermoeid en mistroostig bleef hij even staan, en onmiddellijk omsloot hem de stilte.” (pg. 179). Wanneer Raoul, Josephine en Agnes in Engeland wachten op de terugkomst van Gaston, mijmert Josephine over hun tijd in Suriname en ze herinnert zich de stilte op de plantage. “Weet je [...] wanneer ik goed nadenk, dan is er maar één ding dat mij helder en scherp voor de geest staat: het ruisen der bomen [...] alsof het oerwoud een zee was, maar stiller [...]” (pg. 180). Hierop antwoordt Agnes: “Ja, die stilte ...”.

De roman beschrijft de wederwaardigheden van een hugenotenfamilie. De familie wordt geconfronteerd met godsdienstvervolging, tegenslag, maar belangrijk is de liefde die de personages bij elkaar houdt.

Raoul de Morhang vlucht met zijn vrouw Josephine en haar jongere zussen Agnes en Cécile uit Frankrijk als het Edict van Nantes, dat godsdienstvrijheid proclameerde, herroepen wordt. Na een teleurstellend verblijf in Nederland neemt het gezin de wijk naar Suriname.

In Suriname moet Raoul zich aanpassen aan de heersende gebruiken en wordt geheel tegen zijn principes in slavenmeester. Het plantageleven bevalt Raoul en zijn aanverwanten – op Cécile na – in het begin uitstekend, maar dan krijgen ze te maken met plagen en tegenvallende oogsten. Als daar de spanningen als gevolg van de behandeling van de slaven door de blanken nog bij komen, met als dieptepunt de moord op de slaaf Isidore, vertrekt het gezin gedesillusioneerd naar Engeland.

Het verhaal speelt zich af in Frankrijk, Nederland en Suriname. Het begint in Frankrijk op het landgoed van Raoul, Chateau de Morhang, waar de hoofdpersonen na gelukkige jaren geconfronteerd worden met vervolging. Ze vluchten dan naar Nederland en vertrekken van daaruit vol verwachting naar Suriname. Ten gevolge van de problemen

waarmee de groep in Suriname te kampen heeft, vertrekt het gereduceerde gezelschap ten slotte naar Engeland.

In de roman is het eerste niveau van Van Bork et al. (2012-2014, <https://www.dbnl.org/>; geraadpleegd 6 augustus 2015) betreffende historiciteit te onderscheiden: de auteur verwerkt vaststaande gegevens. Dit komt overeen met Drops visie: de auteur probeert een beeld op te roepen van een exact gesitueerd verleden, veelal op grond van gegevens ontleend aan de wetenschappelijke geschiedschrijving (Drop 1979:8). De gebeurtenissen beginnen bij het bezoek van Raouls neef Armand (p. 8), waarbij er gesproken wordt over de op handen zijnde afschaffing van het Edict van Nantes, die in 1685 heeft plaatsgevonden.. Door het opheffen van het edict en het uitvaardigen van het Edict van Fontainebleau werden de hugenoten hun rechten ontnomen. De hugenoten wordt de keus gelaten over te gaan tot het katholieke geloof. De standvastigen in het geloof krijgen het heel moeilijk en velen zoals Raoul en zijn gezin vluchten naar tolerante Europese landen.

De vertelde tijd is ook via een historische indicator te achterhalen. Het verhaal begint in 1685 net voor afschaffing van het Edict van Nantes en eindigt in 1712. De aanwijzing over het jaartal waarin het einde valt, is te vinden als Gaston, de zoon van Raoul en Josephine, de plantage Bel-Exil probeert te vinden. In Paramaribo verneemt hij dat de kolonie kort tevoren was aangevallen door Franse kapers, die vernielingen hadden aangericht in de stad en de bevolking een forse brandschatting hadden opgelegd (p. 175). De geschiedenis leert dat het om de aanval van Cassard gaat, die in 1712 plaatsvond. De vertelde tijd is dus 27 jaar.

Personages

De personages vertegenwoordigen de figuren die in de toenmalige maatschappij leefden: slavenmeesters en slaven. Ook vertegenwoordigen zij de ballingen wier geloof de aanzet tot de vlucht uit eigen land was.

- **Raoul de Morhang:** Raoul is een sterk gelovige idealistische jongeman. Hij blijft zijn geloof en principes lange tijd trouw. Voor zijn pachters in Frankrijk is hij een heel goede, gulle meester. Dit gedrag wil hij ook in Suriname voortzetten tegenover de slaven. Vanwege zijn geloof is hij tegen slavernij en zijn streven is de slaven op

een gegeven moment vrij te maken. Uit geldgebrek kan hij zijn belofte om de slaven de vrijheid te geven, niet nakomen, wat zijn geweten bezwaart.

Ook is Raoul een tolerante christen. Tot grote ergernis van de andere planters geeft hij zelfs een roomse priester toestemming zijn slaven godsdienstles te geven. Hij hoopt dat zaken beter zullen gaan als de slaven gekerstend zijn.

Raoul heeft zelfkennis. Na de vreselijke gebeurtenissen – de dood van Willem Das en de moord op Isidore – staat hij er alleen voor en de zaken gaan slecht. Hij laat zijn slaven dan harder werken en geeft ze minder te eten. Er ontstaat gemor onder de slaven en twee van hen vluchten. Dit brengt hem tot inkeer en hij geeft zichzelf de schuld van de vlucht: het harde werk en te weinig eten.

Hij blijkt uiteindelijk echter niet zo standvastig in het geloof. Zijn geloof in God begint af te nemen en er komen twijfels in hem op. “Waren al de rampen die hem jaar na jaar getroffen hadden, misschien tekens van de hemel dat hij elders heen moest trekken, zonder morren, zoals God de joden altijd verder joeg door de woestijn?” (p. 151). En verder: “Moet deze aarde dan wezenlijk een tranendal voor allen blijven, moesten het onrecht en het mensenleed altijd weer zegevieren?” (p. 151). Gaandeweg zakt zijn geloof verder af “Waarom spreekt de macht die ons te midden van de wildernis plaatst, niet duidelijker tot ons hart? Zelfs zijn gedachten noemden deze macht niet langer ‘god’ [...] iets gelijk aan heel de vroomheid van zijn jeugd ging hier verloren.” (p. 156). Opvallend staat hier in Raouls perspectief *god* met een kleine letter. Dit lijkt de twijfel aan God Zijn almacht te versterken.

Raoul is ook vergevingsgezind en bezit mededogen. Wanneer hij bij zijn vertrek uit Suriname aan de kapitein van het schip, die hem indertijd Das had aanbevolen, vraagt waarom hij dat gedaan had, geeft de kapitein aan dat hij Das als jongeman heeft gekend. Iemand met idealen, die naar Suriname kwam om een verdriet te vergeten. De slavenmaatschappij blijkt geen positieve invloed op het karakter van Willem Das te hebben gehad. Het zou kunnen dat hij beïnvloed werd door het negatieve gedrag van de meeste blanken tegenover de slaven. Na het gesprek met de kapitein krijgt Willem Das een “beter en menselijker wezen” voor Raoul (p.170).

- **Josephine de Morhang:** Raouls echtgenote, wordt beschreven als een aanhankelijke, tedere, maar taaie vrouw. Ze is heel zorgzaam en heeft een groot verantwoordelijkheids-gevoel voor haar jongere zusters. Haar geloof is vast en zuiver, een uitstekende aanvulling voor Raoul. Zij behoudt haar geloof tot het einde. Ze had zich al vroeg een beeld gevormd “over de wil van God op deze wereld, over de rechtvaardigheid der mensen tegenover elkander” (p.11). Daarin had ze een zielsverwant gevonden in Raoul die zich ook afzette tegen onrechtvaardigheid.

Josephine staat positief tegenover het leven en ziet steeds een lichtpuntje. Na de dood van Isidore en Willem Das vermaant ze haar zuster Cécile als deze afgeeft op Suriname en geeft aan dat iedereen moet bidden dat de sfeer van moord en mishandeling wordt weggenomen. “De Heer alleen is rechtvaardig”, zegt ze nog. (p.127). Ze blijft God aanroepen “Uw hemel stort neer op ons hoofd, heb meelij, Heer.” (p.134).

- **Agnes d’ Esternay:** Raouls schoonzus; actief, vastberaden met een scherpe geest, zoals ze in de roman beschreven wordt (p. 10). Toch heeft ook zij haar dromen. Zo heeft ze een geschiedenis van heimelijke, onbeantwoorde liefdes: eerst Raoul, daarna zijn neef Armand. De liefde die uiteindelijk beantwoord wordt, is verboden: tussen haar en de slaaf Isidore kan het nooit iets worden.

Ook Agnes is een gelovige hugenoot, maar met twijfels. Zo neemt ze van Isidore een amulet aan om het boze oog te bezweren. Op haar advies staat Raoul de roomse priester toe zijn slaven godsdienstlessen te geven. Ook neemt ze na de dood van de missionaris de lessen aan de slaven van hem over.

- **Cécile d’ Esternay:** Josephines jongste zus, een dromerige jonge vrouw, lijkt niet van deze wereld. Cécile is ongelukkig op de plantage in Suriname. Ze wordt verteerd door heimwee naar Frankrijk. In de stad Paramaribo is ze gelukkiger. Toch kiest ze ervoor om na een verblijf in de stad terug te gaan naar Bel Exil en het aanbod van een rijke koopmansvrouw om bij haar te blijven wonen, niet aan te nemen. Ze voelt zich namelijk te zeer verbonden met de rest van het gezin.

Over Cécile haar religieuze ideeën wordt niet (veel) geschreven. Hoe zij haar geloof ervaart, belijdt, wordt niet uitgewerkt. Het is alsof zelfs dat langs haar heen gaat. Eenmaal wordt haar mening over het slavensysteem duidelijk als Raoul

aangeeft dat in Suriname de wetten van de planters tellen. “Dan haat ik dit land”, is haar reactie. (p. 127). Hoewel het lijkt alsof Cécile aan de zijkant van het leven staat, blijkt uit een overpeinzing van haar dat ze meer van het leven verlangt. “Dagen zullen nog komen van heerlijk verinnigd verlangen ... naar wat? ... Een stem ... een omarming ... een bloem of de blik uit twee ogen?” (p. 86).

Opofferingsgezindheid blijkt een karaktertrek van Cécile te zijn. Als Josephine tijdens een sibibusi in het struikgewas gevangen zit, komt de zwakke, inactieve Cécile die in haar eigen wereld lijkt te leven, in actie om Josephine te redden. De getoonde daadkracht, waardoor ze te lang aan het natuurgeweld is blootgesteld, kost haar het leven.

- **Willem Das:** de opzichter van de plantage. Een onbehouwen, wrede man die de slaven als vee beschouwt. Het klassieke beeld van de slechte blanke meester die zich vergrijpt aan de slavinnen als hij behoefte aan seks heeft, en hen aftuigt als ze iets niet naar zijn zin doen. Van Willem Das geeft Helman in *Notities van de auteur* zelf aan dat hij hem met alle kwade Hollandse eigenschappen heeft opgescheept (p. 190).

Toch is Willem Das niet helemaal zwart-wit getekend. Hij is geworden wie hij is door zijn ervaringen in het leven. Ook hij heeft zijn portie van vernederingen gehad. Dit blijkt uit de passage waar verwezen wordt naar zijn (niet beschreven) verleden: “Als een koning liep hij de velden door, hij de vertrapte, gesmade, de dienstbare, meester hier, heer over leven en dood van ellendige slaven!” (p. 123). Hieruit kan worden opgemaakt dat hij een geschiedenis van afwijzing en vernedering heeft. Over zijn verleden is niets bekend, maar dat hij zijn portie verdriet en frustratie heeft gehad, blijkt uit de aangehaalde passage.

- **Isidore:** een slaaf, afkomstig uit Luango, Afrika; een mooie jongeman met overwicht over andere slaven. Hij valt Raoul meteen op vanwege zijn uiterlijk. Hij heet eigenlijk Kofi, maar wil graag een christelijke naam. Hij wordt uitgebeeld als een zeer nobele figuur. Door hem wordt de missionaris op Bel Exil toegelaten. Hij bezoekt hem namelijk heimelijk 's avonds. In Isidore is de ‘nobeles wilde’ uitgebeeld volgens de definitie: een geïdealiseerd concept van de onbeschaafde mens, die de aangeboren goedheid symboliseert van iemand die niet is blootgesteld aan de verderfelijke

invloeden van de beschaving (<https://delphipages.live/nl/diversen/noble-savage>; geraadpleegd 12 juli 2022).

- **Armand Legrelle:** Raouls jonge neef: Ook hij is een gelovige hugenoot, maar heeft een militant karakter. Hij is een tegenstander van de regering en wil strijd voeren tegen het onrecht in Frankrijk. Volgens hem is bidden niet voldoende en hij pleit voor een lijflijke strijd. Zijn strijd lust maakt dat een prille liefde tussen hem en Agnes de kop wordt ingedrukt.

De personages in de roman zijn uitgebeeld volgens de visie die Helman had in de periode waarin het werk tot stand kwam. In *Notities van de auteur* aan het eind van het boek geeft Helman zijn mening over de Hollanders en de Franse refugiés: “[...] Franse refugié’s [...] geheel anders dan het akelige stelletje Hollanders en Zeeuwse kolonisten [...]” (p. 185). Verder verklaart hij: “Deze refugié’s en Labadisten uit Wieuwerd – zo zag ik het toen – waren tenminste idealisten, weerlozen lieden.” (p. 185). Van de Hollanders moest hij niet veel hebben, getuige het “akelige stelletje”, maar de labadisten zag hij als idealisten.

Helman geeft in *Notities van de auteur* ook aan dat hij de karakters “niet alleen raciaal, maar ook anderszins erg schril en ongenueanceerd óf wit, óf zwart” heeft getekend, en wijt dit aan zijn onervarenheid als jonge auteur toen. (p.190).

Motieven

De hieronder aangegeven motieven zijn onderdeel van de representatie van de auteur. De vervolging omwille van het geloof is het uitgangspunt. De hoofdpersonages hebben hun geloof zo belangrijk geacht dat ze bereid waren grote offers te brengen voor het openlijk kunnen belijden ervan. De liefde wordt, behalve in de Agnes-Isidoreaffaire, versterkt door het geloof. Ondanks tegenslag behouden ze hun geloof.

Godsdienstvervolging

- Vanwege hun protestantse geloof moeten de hoofdfiguren het katholieke Frankrijk verlaten en komen ze in Suriname terecht.

Liefde

- De grote liefde tussen Raoul en Joephine houdt het hele gezin bij elkaar. Deze liefde wordt versterkt door hun geloof in God. Dit zorgt voor een zielsverwantschap die maakt dat ze de tegenslagen aankunnen.
- De onmogelijke liefde tussen Agnes en Isidore. Hij valt Agnes op een avond op als ze hem in het maanlicht ziet staan. Er groeit een band tussen hen. Op een keer als Isidoor Agnes moet helpen haar laarzen uit te trekken, kust hij haar vluchtig op haar voet. Dit intieme moment is het begin van de gevoelens die Agnes voor de slaaf Isidore koestert.
- De liefde die de personages voor elkaar voelen. Deze liefde maakt onder andere dat Cécile, die het plantageleven haat, toch ervoor kiest bij haar familie op de plantage te blijven wonen, ondanks een aanbod om in Paramaribo bij een vooraanstaande dame haar intrek te nemen.

Tegenslag

- Na de eerste bloeiende jaren wordt de plantage geconfronteerd met verschillende tegenslagen. Raoul krijgt na de dood van Isidore en Willem Das te kampen met: door schimmel aangetast suikerriet, veroorzaakt door de aanhoudende regens; aangetaste tabaksplantjes, veroorzaakt door rupsen; mysterieuze ziekte en dood onder de slaven.

Perspectief

Bij een vluchtige lezing zou men tot de conclusie komen dat er in *De stille plantage* sprake is van een verborgen alwetende verteller en dat het perspectief bij deze verteller ligt of via de verteller bij de verhaalfiguren. Dat is voor een groot deel in het verhaal inderdaad het geval. Bij een intensievere lezing wordt echter duidelijk dat er sprake is van wisselend perspectief. Meermalen wordt de verteller zichtbaar in het verhaal en ligt het perspectief dus bij de auctoriale verteller, die op dat moment aan het woord is. Soms spreekt de verteller de lezer aan: “Leun uit uw dakraam, wie ge zijt, waar ge zijt.” (p. 8). Soms vereenzelvigd hij zich met de lezer: “Doch hoe kunnen wij leven of sterven zonder hoop, en hopen zonder diep in ons zeker te weten?” (p. 41). Idem in: “Raoul werd droevig zoals wij altijd droevig worden.” (p. 44).

4.1.2 De laaiende stilte

Het verband met *De stille plantage* wordt reeds via de titel gelegd. In beide boeken komt de stilte voor. In *De laaiende stilte* lijkt de titel tegenstrijdig. Voor *laaien* worden de volgende betekenissen gegeven: *heftig branden* (Van Dale, 2006), *heftig en hoorbaar branden* (<https://www.woorden.org>; geraadpleegd op 25 oktober 2019). Bij laaien, oplaaieren verwacht men geluid, geen stilte. Wel is er sprake van intensiteit. Tegen het eind van het verhaal komt de titel aan de orde. “Bij de wilde tootsen in de stormnacht wordt geroepen; om het laaiend kampvuur heen wordt druk gepraat; maar bij de kleine vonk die in de sintels ligt te smeulen en zijn laatste gloed verbergt onder de as, past nachtelijke stilte, het volkomen zwijgen.” (p. 298).

De roman beschrijft de ervaringen van een jonge hugenote als gevolg van godsdienstvervolging. De jonge Agnes d’Esternay moet met haar zwager Raoul, haar zussen Josephine en Cécile haar vaderland Frankrijk ontvluchten als de godsdienstvervolging toeneemt.

De gebeurtenissen in de roman zijn dezelfde als in *De stille plantage*, maar nu gezien vanuit het perspectief van Agnes.

Evenals in *De stille plantage* speelt het verhaal zich af in Frankrijk, Nederland en Suriname. In *De laaiende stilte* speelt de boot ook een rol als ruimte. Het verhaal begint in Frankrijk op het landgoed van Raoul, Château de Morhang, waar de hoofdpersonen na een gelukkige tijd geconfronteerd worden met godsdienstvervolging. Ze vluchten dan naar Nederland en vertrekken van daaruit vol goede moed naar Suriname. Op de boot brengen ze enkele maanden door. In Suriname krijgen ze na een goede start te kampen met immense problemen en het gezin vertrekt ten slotte naar Engeland.

Het leven kabbelt rustig voort; beschermd door het Edict van Nantes kunnen de personages in redelijke vrijheid hun geloof belijden. Hierin komt verandering, aangegeven op 14 augustus in het dagboek van Agnes. Raouls neef Armand geeft bij zijn bezoek door dat er een godsdienstoorlog dreigt nu de koning het Edict van Nantes wil afschaffen. De naam van de koning wordt niet genoemd, hij wordt steeds aangeduid met de Koning, maar de

geschiedenis leert dat het om koning Lodewijk XIV gaat. Op 31 augustus vertrekt Raoul met zijn vrouw en schoonzussen naar Nederland.

In Nederland bereikt het gezelschap het bericht dat het Edict van Nantes herroepen is – wat in 1685 heeft plaatsgevonden – en dat Raouls bezittingen zijn geconfisqueerd. Raoul besluit dan gebieden aan de overzijde van de oceaan aan te vragen en in Suriname een nieuw leven te beginnen. Eind maart 1686 vertrekt het gezelschap naar Suriname.

De vertelde tijd is te achterhalen uit de dagboek aantekeningen van Agnes. Zoals eerder is aangegeven, begint het verhaal op 15 mei 1685. Het gezelschap vertrekt naar Nederland en van daaruit naar Suriname. Op 22 mei 1686 is er land in zicht. Op 28 mei beschrijft Agnes haar eerste indrukken over de *Volks-Planting Suriname*. In Suriname wordt Agnes zo in beslag genomen door de gebeurtenissen, dat er soms weken voorbijgaan zonder dat er in het dagboek wordt geschreven. Soms lijkt het alsof er haastig wat neergeschreven is. In enkele gevallen ontbreekt de datum. De laatste tijdsaanduiding is 27 October 1689, waarin de laatste nacht voor vertrek wordt beschreven.

Het dagboek van Agnes loopt van 1685 tot 1689. De vertelde tijd is dus vier jaar. Dit verschilt met de vertelde tijd in *De stille plantage*, die 27 jaar omvat. Agnes sluit haar dagboek bij het vertrek uit Suriname.

Zoals in *De stille plantage* heeft Helman in *De laaiende stilte* gewerkt volgens het eerste niveau van Van Bork et al. (2012, <https://www.dbnl.org/>; geraadpleegd 6 augustus 2015) betreffende historiciteit: de auteur verwerkt vaststaande gegevens. Zo is de afschaffing van het Edict van Nantes in 1685 het uitgangspunt van de roman. Met de eerste bladzijde van Agnes' dagboek op 15 mei 1685 begint het verhaal te lopen. De gezusters d'Esternay zijn door het huwelijk van de oudste, Josephine, verhuisd naar Château de Morhang, het landgoed van Josephines echtgenoot Raoul. Intussen wonen ze er al vijf jaar.

Personages

Exact dezelfde personages als in *De stille plantage* komen in *De laaiende stilte* voor, nu vanuit Agnes haar perspectief bekeken. Bij sommige vindt er een verdieping plaats.

- **Agnes d' Esternay:** Agnes is in *De laaiende stilte* de hoofdpersoon. In deze roman krijgt de lezer een beter beeld van Agnes' persoonlijkheid. Achter haar vastberaden uiterlijk gaat een hartstochtelijk iemand schuil. Ze zegt van zichzelf dat ze niet kuis is. 's Nachts dringt ze zich in gedachten tussen haar zus en Raoul op wie ze verliefd is.
Ook over Isidore heeft ze fantasieën. Zo overpeinst ze: "Hoe kan zijn geest mij ooit even nabij komen als zij lichaam waarnaar ik slechts mijn hand behoef uit te strekken om het te betoveren en zelf erdoor betoverd te worden; [...]." (p. 151)
- **Raoul de Morhang**, de zwager van Agnes. Voor Agnes is Raoul aan het begin van het verhaal de prins op het witte paard. Door de gebeurtenissen in Suriname ziet ze zijn besluiteloosheid, gebrek aan daadkracht (hij doet niets om de moord op Isidore te voorkomen, laat Willem Das zijn gang gaan in het misbruiken van slavinnen).
- **Josephine de Morhang**, de zuster van Agnes. Agnes bewondert haar zusters verantwoordelijkheidsgevoel en rustige kracht in eerste instantie. Later ergert ze zich aan de manier waarop Josephine zich overgeeft aan het huwelijksleven en haar man.
- **Cécile d' Esternay**, Agnes' jongere zus. Agnes geeft haar visie op Cécile: "Daar niemand haar enige verantwoordelijkheid oplegt, onttrekt zij zich geheel en al aan de weder-waardigheden die ons gewone stervelingen bezig genoeg kunnen houden, en misschien zelfs wel aan de indrukken van hier. Zij is eenvoudig afwezig; wáár mag de hemel weten." (p. 27).
- **Willem Das**, de wrede opzichter. Agnes staat vanaf het begin negatief tegenover Willem Das. Ze walgt van hem.
- **Isidore**, de slaaf van wie Agnes gaat houden; een nobele, dappere figuur.
- **Armand Legrelle**, Raouls neef. Een vergelijking tussen Raoul en Armand valt voor Agnes in het voordeel van laatstgenoemde uit. Ze bewondert zijn daadkracht.

De motieven liefde, godsdienstvervolging en tegenslag, zijn reeds uitgewerkt in de analyse van *De stille plantage* (cf. pagina 65-66). Het motief *liefde* verdient wel een nadere bespreking. In *De laaiende stilte* gaat het niet zozeer om de liefde als uiting van het geloof, maar om de vleeselijke liefde tussen Agnes en Isidore. Het is niet duidelijk of het bij gevoelens

is gebleven of dat er meer heeft plaatsgevonden. Een passage met doorhalingen in het dagboek van Agnes suggereert dat er een ontmoeting in de nacht is geweest (p. 151).

Perspectief

Het perspectief ligt bij de ik-verteller Agnès. Haar visie op gebeurtenissen wordt duidelijk. De focalisatie ligt bij haar, haar waarnemingen worden meegedeeld. Soms lijkt het echter alsof via haar waarnemingen Helmans mening wordt doorgegeven; onder andere is dat te zien in passages waarin hij de Hollanders beschrijft. Zo lijkt Helmans (Surinaamse) visie op de Nederlander door te klinken als hij de aard en de taal van de Hollanders beschrijft.

Het is niet gemakkelijk deze Hollanders te begrijpen, gesloten en ietwat boers als ze zijn. (p.45). Het moeilijkst is ze (de Hollandse woorden) na te zeggen met hun zonderlinge klanken, diep weggeslikt tot ergens achter in de keel. (p. 46).

Ook lijkt Helmans (Surinaamse) visie op de Hollanders door te klinken in de passage: “[...] de properte van de Hollanders, waar ze terecht prat op mogen gaan, wanneer tenminste slechts het uiterlijk gelden mag.” (p. 62). Getuige de datum waarop dit geschreven is, is Agnes ongeveer zeven maanden in Nederland, te kort om de Nederlanders goed te kennen. Surinamers hebben in hun omgang met Nederlanders het idee opgevat dat deze hun omgeving schoon houden, maar het met de lichamelijke hygiëne niet zo nauw nemen.

4.1.3 Ma Rochelle Passée, Welkom El Dorado

De titel van het boek *Ma Rochelle Passée, Welkom El Dorado* verbindt de oude en de nieuwe wereld. De stammoeder van de familie Couderc komt oorspronkelijk uit de plaats La Rochelle, Frankrijk. Om zijn bruid een genoeg te doen, noemt de stamvader de plantage die ze in Suriname zouden stichten: Ma Rochelle. Ma Rochelle herinnert aan Frankrijk. De familie Couderc laat Ma Rochelle uiteindelijk achter zich en accepteert Suriname en vindt er haar El Dorado.

Het leven van nazaten van de hugenoten wordt in deze roman beschreven. Er wordt een beeld gegeven van de status en leefwijze van de hugenoten, die al circa twee eeuwen in

Suriname zijn. Het geloof waarvoor hun voorouders eens zoveel hadden opgegeven, lijkt zich in het boek negatief te hebben ontwikkeld. Van de religieuze gedrevenheid van de vroegere ballingen is er niets meer te bespeuren.

De plantage-eigenaar Jean Couderc wint de jonge slavin Ngimba bij het kaartspel. Met Ngimba's dochter Esthelle komt negerbloed wettig in de familie Couderc als Etienne, de kleinzoon van Jean Couderc, met haar trouwt.

Ook McLeod werkt met vaststaande gegevens in verband met de historiciteit. Het verhaal speelt zich af gedurende de jaren 1845 tot 1894, enkele jaren voor en na de afschaffing van de slavernij in 1863. Ofschoon er nog veel racisme is, komen gemengde relaties vaker voor in de kolonie Suriname. Het gaat hierbij om geaccepteerde gemengde relaties. Dat wordt bevestigd door intertekstuele verwijzingen – personages uit de roman *Vaarwel Merodia* die in dezelfde tijd speelt, worden genoemd. Ook in deze roman is rassenvermenging een belangrijk gegeven.

In de ontwikkeling van Esthelle spelen historische gegevens een belangrijke rol. Dankzij de afschaffing van de slavernij waarbij bepaald wordt dat de ex-slaven moeten leren lezen en schrijven, kan ze een opleiding tot leerkracht volgen. Door de invoering van de leerplicht in 1876 kan Esthelle lesgeven op een grote pas opgerichte school. Ze krijgt te maken met de bekende onderwijsinspecteur Herman Benjamins met zijn rigoureuze ideeën over de schooltaal (Negerengels was uit den boze) en het onderwijs (Koorndijk 2019:3).

De tijd in het verhaal beslaat 46 jaar. De vertelde tijd is exact te volgen. Jaartallen worden steeds genoemd in hoofdstuktitels of kopjes boven passages. Het verhaal begint in 1848, aangegeven in de titel van het eerste hoofdstuk, en eindigt in 1894, aangegeven als kop boven de slotpassage.

Personages

Er komen veel personages in het boek voor. Niet allemaal spelen een belangrijke rol. Hieronder worden de belangrijkste besproken. Ook in deze roman zijn de personages

vertegenwoordigers van de groep waartoe ze behoren en ondersteunen zo de visie van de auteur.

- **Jean Couderc:** hoofd van de familie Couderc. Hij is geen slechte meester; is zich bewust van een zekere identiteit van de slaven. Hij staat er bijvoorbeeld op dat Ngimba's naam op de juiste manier wordt uitgesproken, omdat volgens hem de naam voor de slaven belangrijk is. Maar voor hem zijn de slaven en andere gekleurden een minder soort mensen, die zeker niet dezelfde rechten als blanken hebben. Dit wordt duidelijk wanneer hij de Hernhutter-zendingen de toegang tot zijn plantage voor godsdienstlessen aan de slaven, weigert.
- **Ngimba:** een vijftienjarige slavine wier moeder is doodgeranseld op verdenking van vergiftiging van de meester. Ze wordt met de soldaten van de plantage gestuurd. Ngimba is een standvastig iemand: ze blijft erbij dat ze niets afweet van de dood van haar meester, ondanks de zweepslagen die ze krijgt. Ook is ze van plan te vluchten en ze brengt het plan ten uitvoer zodra ze de gelegenheid krijgt.
- **Esthelle:** het ongewenste kleurlingkind van Ngimba. Ze is het product van de verkrachting van Ngimba door een soldaat, die haar naar de stad moest brengen. Esthelle is heel intelligent, leert lezen en schrijven.
- **Etienne:** kleinzoon van Jean Couderc. Hij heeft als jongen al vrij liberale ideeën. Zo leert hij het intelligente slavinetje Esthelle lezen en schrijven. Later wordt hij verliefd op Esthelle en is vanaf het begin van de relatie van plan hun kind, dat na 1 juli 1863 als vrije geboren zal worden, als het zijne te erkennen. Uiteindelijk trouwt hij met Esthelle.
- **Lucie:** dochter van Jean Couderc. Een volgzaam meisje, ze sluit een bijzonder goed huwelijk met een oudere man en wordt verliefd op diens kleurlingzoon. Ze krijgen een kind dat wordt opgevoed door Etienne en Esthelle als hun kind.
- **Otto:** de kleurlingzoon van Lucies man. Een stille, intelligente man.

Motieven

De motieven in de roman zijn niet gerelateerd aan het hugenotenprobleem wat het geloof betreft. Ze hebben te maken met het leven in het negentiende-eeuwse Suriname zoals

McLeod dat beschrijft. Ze geven aan hoe de nazaten van de hugenoten zich in de Surinaamse samenleving bewogen.

Gemengde relaties

- Een vaak terugkerend motief in McLeods werk. Een van de hoofdlijnen in het verhaal is de verhouding tussen de blanke Etienne en de gekleurde Estelle.
- Ook de gekleurde Otto en de blanke Lucie hebben een relatie, die weliswaar geheim moet blijven.
- Lucies echtgenoot, Lodewijk, heeft al jaren een gekleurde bijzit van wie hij houdt.
- Esthelles zoon Henri trouwt met een Hindoestaanse.

Verstandshuwelijk

- Lucies huwelijk met de veel oudere Lodewijk is gunstig voor de status van de familie – hij is administrateur – en vergroot het familiebezit. Het verstandshuwelijk als motief gaat in de literatuur vaak gepaard met een ongelukkig huwelijksleven. Dat is ook het geval in deze roman: Lucie gruwet van de nachtelijke intimiteiten met haar man, die zijn heil uiteindelijk zoekt bij zijn gekleurde concubine, die zijn grote liefde is.

Racisme

- Doffie, de dochter van Meta, een van Esthelles dienstboden, moet de hoofdrol in de operette ‘De lentekoningin’ achter de coulissen zingen, terwijl een blank meisje de rol op het podium vertolkt, omdat “operette iets is van witte mensen.” (p. 247).
- Henri, de lichtgekleurde zoon van Esthelle en Etienne, krijgt de positie van assistent-boekhouder in plaats van een donkergekleurde sollicitant met meer diploma’s.
- Henri moet zijn baan bij de plantage Mariënborg opzeggen om te kunnen trouwen met zijn Hindoestaanse geliefde.

Perspectief

Het perspectief in het verhaal wisselt. Er is afwisselend sprake van de alwetende verteller en van de personale verteller. McLeod heeft hetzelfde procedé als bij *Hoe duur was de suiker?* toegepast. Boven bepaalde hoofdstukjes zijn de namen geplaatst van de figuren die in dat

tekstgedeelte centraal staan: Estelle, Lucie et cetera. In deze gedeelten is de personale verteller aan het woord en ligt het perspectief bij de figuur wiens naam erboven staat. Ook zijn er passages waarboven locaties zijn aangegeven: Plantage Ma Rochelle, oktober 1880. In deze passages ligt het perspectief bij de alwetende verteller.

McLeods visie over bepaalde onderwerpen lijkt door uitspraken van verhaalfiguren heen te klinken. De negatieve reactie van Esthelle op de ideeën van inspecteur Benjamins om het onderwijs in Suriname te verhollandsen en het Negerengels uit te bannen (p. 214) bijvoorbeeld lijkt McLeods mening te weerspiegelen, een modernere visie dan vermoedelijk in die tijd zou hebben gegolden. Zo levert Esthelle kritiek op het onderwijs in die periode (p. 216). Ze ergert zich onder andere aan het feit dat haar leerlingen feilloos de route van Amsterdam naar 's Hertogenbosch (moeten) kunnen aangeven. Dit is ook een grief van McLeod die ze verwoordt in 'Herinneringen: Suriname - oorlog - Holland – Suriname' (McLeod 1993:111): "Ik [...] en wist precies langs welke plaatsen je kwam als je reisde van Amsterdam naar Rotterdam, maar ik denk dat ik niet wist langs welke plaatsen je kwam als je in de rivierboot reisde van Paramaribo naar Coppenamepunt."

Ook het lied 'Wien Neerlands bloed door de aderen vloeit, van vreemde smetten vrij.' (ibidem), kan Esthelles goedkeuring niet wegdragen. Ze deed geen moeite om het lied uit te leggen en "meestal wisten de kinderen niet wat ze zongen" (p. 216). Dit komt overeen met McLeods uitspraak in 'Herinneringen: Suriname - oorlog - Holland – Suriname' (McLeod 1993:110) wanneer ze vertelt dat ze het bewuste lied op de Fröbelschool moest zingen: "Natuurlijk verstonden en begrepen we helemaal niet wat we zongen, [...]".

4.2 Vergelijking representatie auteurs

Zoals de auteurs op hun eigen manier gereflecteerd hebben op de joodse ballingen en hun nazaten en hen hebben gerepresenteerd, is dat ook gedaan bij de hugenoten en hun nazaten. Hieronder worden de representaties van Helman en McLeod behandeld en met elkaar vergeleken. Net als bij de vergelijking van de joodse vluchtelingen worden de gelovigheid en de attitude als slavenmeesters van de Franse hugenoten en hun nazaten bekeken. Daarnaast wordt de vooringenomenheid jegens gekleurden behandeld.

4.2.1 Representatie Helman

Bij de representatie van Helman vallen de volgende eigenschappen van de hugenoten op:

1. De gelovigheid
2. De vooringenomenheid jegens gekleurden
3. De attitude als slavenmeesters

Gelovigheid

De hugenoten waren diep gelovige personen, die hun geloof zo belangrijk achtten dat ze bereid waren hun vertrouwde leven op te geven om hun geloof te kunnen belijden. De verwachting is dat de beginselen van dit geloof in praktijk worden gebracht.

Helman heeft in zijn twee romans refugiés beschreven die min of meer regelrecht uit Frankrijk naar Suriname kwamen. Het waren mensen die hun geloof belangrijker achtten dan materieel bezit en have en goed verlieten voor het vrijelijk belijden van hun geloof. Hun geloof is dan ook een belangrijk deel van hun leven. Er wordt steeds rekening gehouden met religieuze principes en deze worden zoveel mogelijk uitgedragen. Zo worden de slaven goed behandeld. Raoul, de enige man in het gezelschap houdt zich aan één vrouw en geeft zich niet af met slavinnen.

Raoul en Josephine zijn in eerste instantie heel standvastig in hun geloof. De leer der voorbeschikking – een van de voorname principes van het geloof der hugenoten – wordt in hun leven gehanteerd. Bij het zien van het onrecht dat voortgang vond, vroegen ze zich wel af of er werkelijk een voorbestemming ten goede was “en of de liefde Gods gelijkelijk tot ieder ging. Ze ervoeren dit niet als twijfel, want er waren velen die zo dachten, en gezamenlijke twijfel is een nieuwe zekerheid.” (De stille plantage, p.11).

Als het gezin Frankrijk moet verlaten, houdt Josephine vast aan deze leer en wijst Raoul, die intussen met allerlei vragen zit, daarop: “Maar als we toch geloven in Gods voorbeschikking, hoe weet je dan of hij je niet wellicht heeft voorbestemd voor elders voor een betere taak [...]” (De stille plantage, p. 12). Helman heeft zich duidelijk verdiept in de leer van de hugenoten.

Agnès heeft een tweeslachtige houding tegenover het geloof in *De laaiende stilte*. Meermalen geeft ze duidelijk aan niet te geloven: “Alsof de hele geloofsvervolgung juist op ons gemunt was – allerkrankzinnigst: op mij, die niet eens gelooft.” (De laaiende stilte, p. 53). Dan zijn er weer passages waarin ze Gods bestaan erkent: “[...] één blik naar buiten, naar het machtig deinen van de zee, de hoge wolkenlucht [...] is voldoende om de huivering te geven die het teken is van Gods aanwezigheid.” (p. 65). Zo gaat dit het hele boek door. Misschien wilde Helman Agnès’ worsteling met het geloof hiermee duidelijk maken.

Opmerkelijk is Agnès haar Bijbelvastheid ondanks haar twijfels over het geloof. Zo moet ze in *De laaiende stilte* aan het boek Jeremia denken als ze, in Nederland aangekomen na de vlucht uit Frankrijk, de situatie waarin zij, haar zusters en haar zwager verkeren, overziet. God is in het Bijbelboek vertoornd op de Israëlieten en spreekt een vloek over hen uit: “Ik zal uw vermogen en uw schatten tot een roof geven, zonder prijs; en dat om al uw zonden, en in al uw landpalen. Ik zal u overvoeren met uw vijanden, in een land dat gij niet kent; want een vuur is aangestoken in mijn toorn, het zal over u branden.” (p. 75); (Jeremia 15:13-14). Volgens Agnès, die Morhang erg mist en slecht kan aarden in Nederland, heeft de bewuste Bijbeltekst vooral betrekking op haar, omdat ze zich bewust is van haar verdorvenheid, zoals zij zelf schrijft (p.75). Ze misgunt haar zuster Josephine namelijk de liefde van Raoul op wie zij zelf verliefd is.

Dat Agnès opgevoed is met de Bijbel blijkt steeds weer. Aldoor komen in haar bespiegelingen passages uit de Bijbel voor. Bij het zien van de naam van het schip waarmee het gezelschap naar Suriname zal varen – ‘De profeet Samuel’ – , denkt ze aan een passage uit de Bijbel: “[...] hoe Samuel een steen nam en die stelde tussen Mizpa en Sen, en diens naam noemde Eben-Haëzer en sprak: ‘Tot hiertoe heeft ons de Heer geholpen.’ En ik vroeg mij af en vraag nog: zal er ook voor mij straks hulp zijn?” (p. 95); (1 Samuel 7:12).

Voringenomenheid jegens gekleurden

In de zeventiende-eeuwse slavenmaatschappij, beschreven in de twee romans van Helman, werd de gekleurde mens als minderwaardig beschouwd. In de Verenigde Staten en Europa ontstond er een hele rassenwetenschap, waarin zwarten als inferieur aan blanken werden geklasseerd. Allerlei eigenschappen werden hun toebedeeld: luiheid, promiscuïteit, gebrek aan morele waarden. (D’Haen, 2009:170). Ook verdedigden predikanten voornamelijk in het

zuiden van de Verenigde Staten de slavernij vanuit de Bijbel door te stellen dat de Afrikaanse slaven afstammelingen waren van Cham, de door Noach vervloekte zoon (ibidem). Ook de kapitein van ‘De profeet Samuel’ gelooft in de geldigheid van het Chamverhaal als verdediging van het slavernijsysteem. (De stille plantage. p. 39).

Helman zet zijn personages neer als niet-racisten. In tegenstelling tot de (meeste) overige blanken in de roman ziet Raoul de slaven niet als mindere mensen. In een gesprek met de kapitein van het schip ‘De profeet Samuel’, stelt hij de kapitein de vraag: “Zijn zij minder mens dan wij [...]?” en “Vanwaar hebben wij het recht anderen te veroordelen en dienstbaar te maken?” (De stille plantage, p. 39). De kapitein antwoordt dat zulks nodig is als “de ordening des lands het vraagt”. In zijn redenering zouden bepaalde onherbergzame oorden niet ontgonnen kunnen worden als er voor het het blank vernuft geen “sterkere handen waren om de arbeid te verrichten.” (p. 40).

Ook Josephine is wars van racisme. Zo is ze het niet eens met de kapitein als deze verklaart dat de slaven “kinderen Chams zijn en daarom voorbestemd zijn tot dienstbaarheid en slavernij”. (ibidem). Ze stelt daarbij: “Meent gij dat een gans volk uitgestoten zou zijn van de liefde van aller Vader?” (p. 39). Hiermee gaat ze in tegen de mening van de kapitein, die de slavernij vanuit de Bijbel probeert te rechtvaardigen.

Raoul kan ook de schoonheid in de gekleurde mens zien. Vanuit zijn perspectief wordt Isidore beschreven: “Het was een mooie neger, glimmend zwart van olie [...], terwijl zich zware spierbundels balden om zijn armen en zijn rug.” (De stille plantage, p. 63).

Evenals haar houding ten opzichte van het geloof is ook Agnès’ visie op de neger tweeslachtig in *De laaiende stilte*. Ze blijkt duidelijk oog te hebben voor het zwart mannelijk schoon. Zo beschrijft ze de zwarte roeiers “[...] maar tegelijk mooi, alsof het beeldhouwwerken waren, wanneer zij stonden, maar dan uit zwart porfier in plaats van uit marmer gemaakt.” (p. 76). In een andere passage schrijft zij: “[...] nooit tevoren heb ik kunnen vermoeden dat een mensenlichaam, een door kracht gebeeldhouwd mannenlijf, bij alle zwartheid iets zo heerlijk en verrukkelijks kon zijn.” (pp. 93-94). Bij het zien van Isidore denkt ze aan het Bijbelboek Hooglied: “Zwart ben ik, maar schoon...” (p. 145.); (Hooglied 1:5).

Aan de andere kant lijkt de kleur haar toch tegen te staan als ze Isidore beschrijft: “Er is iets nobels in zijn regelmatige en geenszins misvormde trekken, zodat hij met zijn jonge, forse gestalte mooi zou zijn geweest, ware hij niet zo koolzwart.” (p. 94). De tweeslachtige visie op de neger is wel te begrijpen. Helman kruipt hier in de huid van een blanke Europese vrouw. Enerzijds is ze als vrouw onder de indruk van mannelijk schoon, anderzijds staat de kleur – waaraan ze niet gewend is – haar tegen. Het fenomeen, de zwarte man, is iets wat ze niet kent, nog niet kan waarderen. Ze geeft het ook toe nadat ze getroffen is door de zwarte schoonheid: “Doch wij hebben een ander begrip van schoonheid, ook al valt bij hem iets aangenaams, een zekere aantrekkelijkheid zelf, niet te loochenen.” (ibidem).

Gaandeweg vormt de zwartheid van Isidore steeds minder een belemmering en wekt hij erotische gevoelens op. Als hij Agnès op een avond naar huis begeleidt, bewondert ze zijn “fiere naakte bovenlijf [...] zo prachtig evenwichtig in beweging,[...]. [...] ik kon me wel verbeelden, dat [...] ik mij heel veilig in zijn arm zou voelen.” (De laaiende stilte, p. 109). In de intimiteit van de nacht drukt Isidore een kus op haar voet bij het uittrekken van haar laarzen. De aanraking is zo licht, dat ze eraan twijfelt of er echt een kus is geweest. De gedachte eraan staat haar echter bijzonder aan. “Maar het is toch heerlijk en opwindend om eraan te denken. Er is iets om zijn besloten wezen [...] dat mij dronken maakt en met een roes bevangt [...] en ik mij nog het best kan laten tuimelen, de zachtste, liefste afgrond in.” (ibidem).

Bij Agnès is er in eerste instantie wel sprake van een zekere vorm van racisme. De beschrijving van de zwarte roeiers in de hierboven aangehaalde passage “[...] maar tegelijk mooi, alsof het beeldhouwwerken waren [...]” en “[...] een door kracht gebeeldhouwd mannenlijf [...]” zou een aanwijzing kunnen zijn dat Agnès op dat moment nog niet de mens in de mannen ziet. Op een gegeven moment bewondert ze wel de mens, het uiterlijk van de man “[...] regelmatige trekken [...]” en “[...] zijn jonge forse gestalte [...]”. Maar er is toch sprake van een vooringenomenheid in “[...] geenszins misvormde trekken [...]”. Het is de kleur waarmee ze problemen heeft. “[...] ware hij niet zo koolzwart.”

Attitude als slavenmeesters

Slavernij is een eeuwenoud fenomeen. De slaaf was gewoonlijk voor de wijze waarop hij behandeld werd, volkomen afhankelijk van de inborst van de meester en diens visie op de

slavernij. Van de kolonie Suriname werd verteld dat de slaven er wreed werden behandeld (Gerding 2020:1). Ook het gedrag van de christenen in de kolonie liet volgens Gerding (ibidem) vaak te wensen over. De situatie in Suriname noopte christenen tot het houden van slaven. Zo kreeg volgens Gerding (2020:2) de eerste Nederlands Hervormde predikant in 1682, Johan Basseliers, als loon plantages en slaven toegewezen. Van christenen zou een milde houding jegens de slaven verwacht worden, maar volgens Gerding (ibidem) was hun gedrag vaak “in totale tegenspraak met de uitgangspunten van het Evangelie”. Oostindie (1993:26) nuanceert de stelling dat de Surinaamse slavernij tot de wreedste vormen behoorde, ofschoon hij toegeeft dat zijn onderzoek slechts een verkennend karakter heeft.

Raoul, zijn vrouw en zijn aanverwanten worden door Helman neergezet als goede meesters. Ofschoon ze tegen slavernij zijn zoals eerder aangegeven (cf. pagina 61), moeten zij slaven houden in de toenmalige slavenmaatschappij. Raoul verklaart zelfs fel “[...] slavernij is voor het dier.” (De stille plantage, p. 39), en is vast van plan op zijn plantage een staat te stichten van “rechtvaardigheid, van juiste verhoudingen en verdeling” (p. 40). Raoul slaat zijn slaven niet (De stille plantage, p. 122). Hij handelt in eerste instantie volgens zijn idealen, maar onder invloed van de tegenslag waarmee hij te kampen heeft, laat zijn behandeling van de slaven te wensen over. Hij ziet zelf zijn laakbare gedrag in en komt tot inkeer (cf. pagina 62).

Agnès bekommert zich vooral over het lot van de slavinnen en houdt zich hele dagen op in de slavenbarakken. De slaven waarderen het gedrag van Agnès jegens hen: “[...] Agnès was haast een vriendin. Zij kende en begreep hen [...]” (De stille plantage, p. 122). Ook Josephine behandelt de slaven goed: “En Josephine kenden zij stil en teruggetrokken, nauwelijks een meesteres [...]” (ibidem). Cécile heeft weinig contact met de slaven.

Agnès is evenals Raoul voorstander van kerstening van de slaven ongeacht de keuze van de denominatie. De katholieke priesters worden op de plantage toegelaten. In haar overpeinzing klinkt kritiek op beide groepen door: “En dan nog ... hetgeen de Roomse priester leert, past stellig beter bij hun (de slaven) oorspronkelijke afgodische aard, hun vreemde rituelen en gebruiken, dan de strenge, koude leer der voorbeschikking [...]” (p. 109).

4.2.2 Representatie McLeod

Bij McLeod worden de volgende eigenschappen van de hugenoten onder de loep genomen:

1. De gelovigheid
2. Vooringenomenheid jegens de gekleurde mens
3. Attitude als slavenmeesters

Gelovigheid

Vanwege hun diepe gelovigheid zijn de hugenoten in de zeventiende eeuw naar Suriname gekomen waar ze hun geloof vrijelijk konden belijden. Ze hebben zware offers moeten brengen voor het geloof. Het is de moeite waard na te gaan hoe dat geloof zich in de loop der tijden ontwikkeld heeft. Zijn de nazaten van de hugenoten standvastig gebleven in hun geloof? Worden de beginselen van het geloof in acht genomen?

De nazaten van de hugenoten worden door McLeod neergezet als niet bijster godsdienstig. Evenals de geloofsbeoefening in *Hoe duur was de suiker?* geen noemenswaardige rol speelt, is dat ook het geval in *Ma Rochelle Passee*. De eerste hugenoten kwamen in 1683 in Suriname aan, dus zijn ze al circa twee eeuwen in Suriname als het verhaal begint. In de roman van McLeod speelt het geloof nauwelijks een rol. Kerkbezoek komt terloops aan de orde onder andere bij de bruiloft van Lucie, de dochter van Jean Couderc (p. 80). Er is bij geen enkele verhaalfiguur sprake van een devote relatie met God. Met de huwelijks trouw – een belangrijk godsdienstbeginsel – neemt men het ook niet zo nauw. Zo wordt van Jean Couderc en zijn voorvaders geschreven: “Er waren natuurlijk wel mulatten [...] met Couderc bloed, want zijn grootvader, vader en ooms hadden in het verleden flink gestoeid met slavinnen en ook hij zelf vond een jong negerinnetje niet te versmaden.” (p. 23).

Etienne praat met Esthelle mee als ze een gloedvol pleidooi houdt voor de godsdienst van de slaven en hun goden die volgens haar onterecht afgoden worden genoemd. Hij geeft dan aan dat de blanken in Suriname het over afgoden hebben (pg. 143). Een overtuigde christen blijkt hij dus ook niet te zijn. Op de plantage van zijn grootvader mogen de slaven hun godsdienst vrij belijden. Zo krijgen ze toestemming om een *wasi* te doen en een *dansi* te houden bij de grote kankantrieboom (p. 72). Op alle plantages krijgen de slaven de gelegenheid hun

traditionele nieuwjaarsdans uit te voeren (ibidem). Sommige planters nemen zelfs bepaalde ideeën over. Zo houdt Jean Couderc een serieus relaas over de *kra* (p. 33).

Het is niet duidelijk of het geloof inderdaad was verwaterd of dat McLeod het in haar representatie op de groep niet belangrijk vond om na te gaan in hoeverre er in de bewuste periode nog serieuze belijders van het geloof waren. Volgens Hoogbergen en Ramsodh (2002:5) behoorden de planters grotendeels tot de calvinistische Nederduytsch Gereformeerde Kerk. De hugenoten waren de Franse calvinisten. In Suriname sloten ze zich aan bij hun Nederlandse geloofsgenoten in de toenmalige ‘Nederduits Gereformeerde’ kerk. Tot ver in de achttiende eeuw gold de gereformeerde geloofsleer als staatsreligie en de Hervormde Kerk in Suriname als de staatskerk (Hoogbergen & Ramsodh 2002:5).

Zoals McLeod de blanken in haar roman heeft neergezet, blijkt niet dat ze zich iets aan de strenge regels van de hervormde kerk gelegen laten liggen. Esthelle ergert zich bijvoorbeeld eraan dat de kerk vol zit met mannen die een gekleurde bijzit hebben en met een uitgestreken gezicht luisteren naar de preek van de dominee, waarin hij buitenechtelijke relaties afkeurt. Dat geloof in God bij de hoofdpersonen geen (bijzondere) rol speelt, blijkt uit het feit dat Jean Couderc enkele Hernhutters die de slaven willen bezoeken om “hun zedelijk peil te verheffen” (p. 69) verbiedt dat te doen. Hij maakt zich duidelijk niet druk om het zielenheil van de slaven, in tegenstelling tot de Hernhutters. De verbazing en verontwaardiging van zijn schoondochter Constance over het voornemen van de zendelingen, spreken boekdelen.

Er zullen wel hugenoten/gereformeerden geweest zijn die in de beschreven periode streng gelovig waren, volgens Bijbelse voorschriften leefden en het traditionele slavengeloof afwezen. Op een vraag hierover antwoordde McLeod tijdens een interview met een kwinkslag: “Misschien heeft de auteur zich hiermee niet beziggehouden.” (McLeod, persoonlijke communicatie, 6 januari 2020). Hiermee lijkt ze toe te geven dat ze voorbij is gegaan aan de godsvrucht van haar personages. Ze wist wel te vertellen dat in de hierboven aangehaalde periode Waalse dominees in Suriname voorgingen in de hervormde kerk.

Vooringenomenheid jegens de gekleurde mens

In de negentiende eeuw, de periode waarin de roman gesitueerd is, gingen er stemmen op om de slavernij af te schaffen. Geleidelijk aan gebeurde dat ook. De superioriteitsgedachte

van de blanke verdween echter niet. Volgens D'Haen (2009:171) waren zelfs zij die op ethische gronden de slavernij afkeurden, niet vrij van racisme en rassenvooroordelen. In samenlevingen waar er slavernij voorkwam, waren racisme en rassendiscriminatie nog sterk aanwezig.

Racisme speelt een grote rol in de door McLeod beschreven maatschappij. In het begin van de roman, waarin er nog sprake is van slavernij, is er van een gelijkheidsgedachte tussen gekleurden en blanken geen sprake. Zo beweert Jean Couderc: "Negers moesten gewoon slaven blijven." (Welkom El dorado, p. 27). Ook in de periode erna worden de vrijgemaakte slaven niet als gelijken erkend door de nazaten van de hugenoten en overige blanken. Het operette-incident van Doffie is daarvan een voorbeeld (cf. pagina 73).

In gevallen waarbij blanke mannen relaties zijn aangegaan met gekleurde vrouwen, zorgt de liefde er wel voor dat de superioriteitsgedachte ten opzichte van de donkere mens enigszins verdwijnt. Er is dan sprake van afgezwakt racisme. Soms worden de kinderen uit deze relaties erkend, zoals dat gebeurde bij de Planteaus (Welkom Eldorado, p. 23). Etienne trouwt met Esthelle, waardoor zij en haar kinderen de naam Couderc dragen.

Attitude als slavenmeesters

In *Welkom Eldorado* hebben de nazaten van de hugenoten zich een plaats verworven in de maatschappij. McLeods personages uit deze groep zijn allen slavenmeesters. Er zijn zowel milde als strenge meesters onder. De lezer maakt meteen kennis met de slechte meesters als de moeder van de slavin Ngimba doodgeranseld wordt vanwege het overlijden van de meester na het eten van door haar klaargemaakte soep. Ngimba komt daarna terecht bij Jean Couderc die de slaven weliswaar niet als gelijken beschouwt, maar hen niet slecht behandelt. Hij staat ze zelfs religieuze vrijheden toe.

4.2.3 Vergelijking representatie Helman en McLeod

In deze sectie worden de representaties van Helman en McLeod op de hugenoten of hun nazaten vergeleken. In schema kunnen de overeenkomsten en verschillen in de representatie van de auteurs op de hugenoten als volgt worden aangegeven.

Eigenschappen	Overeenkomsten		Verschillen	
	<u>Helman</u> De stille plantage / De laaiende stilte	<u>McLeod</u> Ma Rochelle Passée	<u>Helman</u> De stille plantage / De laaiende stilte	<u>McLeod</u> Ma Rochelle Passée
Gelovigheid personages			Devote christenen	Verwaterd geloof bij de personages
Vooringenomenheid jegens gekleurden			Gekleurden niet als mindere mensen gezien.	Gekleurden niet als gelijken beschouwd.
Attitude als slavenmeesters/ mening slavernij	Goede meesters (door omstandig- heden een korte periode verleid tot minder goede behandeling van de slaven)	Redelijk goede meesters	Tegen slavernij	Slechte meesters / vóór slavernij

Het grote verschil tussen Helman en McLeod wat hun representatie van de Franse refugiés en hun nazaten betreft, is de manier waarop de personages tegenover hun geloof staan. Helman zet zijn figuren neer als standvastige, idealistische christenen, die in hun gedrag het geloof proberen uit te dragen. McLeods personages staan onverschillig tegenover het geloof, gedragen zich tegengesteld aan de beginselen van het strenge calvinisme.

De hoofdfiguren van Helman zijn goede meesters, die moeten wennen aan de gekleurden, maar hen als mensen beschouwen met een ziel die het waard is behouden te worden. Weliswaar moeten ze zich gedragen naar de heersende gebruiken. McLeods figuren (blanken) zien de gekleurden – op een enkele uitzondering als Etienne na – als mindere mensen, die zeker niet gekerstend behoeven te worden.

Ook wat hun mening over de slavernij betreft, verschillen Helmans figuren van die van McLeod. Josephine weerspreekt de Cham-theorie die de kapitein van *De Profeet Samuel* aanvoert om de slavernij te rechtvaardigen: “Zoudt gij denken dat er een dusdanige

voorbesteding was? Meent gij dat een gans volk uitgestoten zou zijn en verstoken van de liefde van aller Vader?" (*De stille plantage*, p. 39). In *Welkom Eldorado* verdedigt Jean Couderc de slavernij en is tegen de afschaffing ervan: "[...] de slaven hebben het toch goed?" (*Welkom Eldorado*, p. 26).

In het verschil in representatie van beide auteurs lijkt de informatie over de hugenoten gegeven door Wolbers bevestigd te worden. Volgens Wolbers (Wolbers 1861:69) waren de labadisten in eerste instantie devote christenen en goede meesters. Door de problemen waarmee ze in de kolonie geconfronteerd werden – ziektes, het tropische klimaat, aanvallen van marrons en indianen (Wolbers 1861:70) – veranderde hun gedrag en behandelden ze hun slaven zoals de andere planters dat deden.

Helman en McLeod hebben in historische romans de Franse hugenoten en hun afstammelingen beschreven. Helman beschrijft de ballingen zelf, wier geloof nog zuiver is. McLeod beschrijft de nazaten van de ballingen voor wie het geloof niet meer belangrijk lijkt

4.3 Relatie fictie en werkelijkheid

Fictie binnen de literatuurwetenschap is op de pagina's 53-54 gedefinieerd. In de volgende subparagrafen wordt fictie gerelateerd aan de werkelijkheid, onder andere door de historiciteit in de geanalyseerde romans te toetsen en/of na te gaan in hoeverre gebeurtenissen/feiten in de toenmalige realiteit konden voorkomen. Als er sprake is van anachronismen doet dat afbreuk aan de geloofwaardigheid van de roman.

4.3.1 De stille plantage

Helman heeft over het algemeen de historische feiten die een rol spelen in de lotgevallen van de personages – zoals het Edict van Nantes – goed weergegeven. Hij geeft zichzelf daarvoor een pluimpje in *Notities van de auteur*. Daarin geeft hij zijn visie over de ontvangst van het werk. "Wat bij mijn weten maar heel zelden werd opgemerkt, is de nauwkeurigheid van de historische achtergrond van *De stille plantage*." (p. 188). Verder geeft hij aan dat één criticus, wiens naam hij niet noemt, maar van wie hij aangeeft dat deze niet "de eerste de beste is,

maar een groot kenner van West-Indische aangelegenheden.” (p. 189) had opgemerkt dat de naam van het schip waarmee Raoul en de zijnen naar Suriname vertrokken – *De profeet Samuel* – inderdaad voorkwam onder de namen van de schepen die in die tijd naar de West voeren. De fictieve figuren worden dus verbonden met een schip dat echt heeft bestaan.

Helman geeft overigens nadere informatie over de bewuste criticus door te vermelden dat deze “oude geleerde” zijn moeder heeft lesgegeven bij haar opleiding tot onderwijzeres. Michiel van Kempen, kenner van de Surinaamse literatuur(geschiedenis), wist te vertellen dat die “oude geleerde” niemand anders was dan H.D. Benjamins, die het boek in een artikel in de West-Indische Gids besprak. Inderdaad laat Benjamins zich in het artikel zeer lovend uit over het boek en na een aantal voorbeelden besproken te hebben, komt hij tot de conclusie: “De schrijver is nergens in strijd met de historische feiten.” (Benjamins 1932:144). In één punt van kritiek betwist hij wel Helmans beschrijving van het Surinaamse klimaat:

Maar één opmerking moet mij van het hart. Helman heeft op vrij jeugdigen leeftijd zijn geboorteland verlaten. Hij schrijft op een afstand, naar herinneringen, die dikwijls de juiste verhoudingen doen verloren gaan.

Was de zonnebrand zóó hevig, de deprimeerende invloed van de regentijden zoo sterk, dan zouden Europeanen het daar niet uithouden. En zij houden het uit, vooral zij die niet te bang zijn voor de zon.

Is men onder dak, dan is na een drukkenden dag zoo'n geweldige stortbui, zoo'n 'sibi boesi', een genot. Anders is dit natuurlijk op een plantage door bosch nauw omsloten of in het oerwoud. Die eenmaal in het bosch een zware onweersbui met ratelende donderslagen, waarbij woudreuzen, soms vlak in de nabijheid, omvallen, heeft bijgewoond, vergeet dat nooit.” p. 139.

Mogelijke anachronismen

Wat de kwestie met de roomse priesters betreft, is de historiciteit echter geweld aangedaan. Raoul en de zijnen komen in 1686 in Suriname aan. De priester die beschreven wordt in de roman en wiens dood wordt aangehaald (p. 91), is in werkelijkheid in 1684 gestorven (www.bisdom.paramaribo.org; geraadpleegd op 30 oktober 2019).

Helman verslikt zich ook in zijn eruditie in de volgende passage: “De negers dachten soms dat ze (Cécile) een priesteres, een Vestaalse der blanken zou zijn.” (p. 122). De arme ongeletterde negers zouden onmogelijk iets kunnen afweten van een Vestaalse maagd (Veldhuis 2012:10) en Romeinse geschiedenis.

4.3.2 De laaiende stilte

Helman maakt gebruik van manuscriptfictie door aan te geven dat hij de hand heeft weten te leggen op het dagboek van Agnes, wat de indruk wekt dat er in de roman ware gebeurtenissen worden beschreven. De verwijzing naar zijn eerdere roman *De Stille Plantage* in het voorwoord werkt hierbij echter verwarrend, omdat de manuscriptfictie niet op laatstgenoemde roman wordt betrokken. Helman schrijft in het bedoelde Voorwoord: “Na een afwezigheid van meer dan twintig jaar eindelijk in mijn geboorteland teruggekeerd, bezocht ik daar ook de oude, half-vervallen onderneming die mij eens tot model gediend had voor een jeugdwerk getiteld *De Stille Plantage*.” De plantage wordt aangeduid als te zijn geweest ‘model’ voor zijn jeugdwerk, niet de locatie van waargebeurde belevenissen van de familie Morhang-d’Esternay. Opeens wordt de indruk gewekt dat de personages echt hebben bestaan, als Helman het dagboek van Agnès in handen krijgt.”De toenmalige eigenaar [...]. Zijn opvolger betoonde mij echter geen geringere welwillendheid, toen hij mij een bundel vergeelde papieren ter hand stelde met de woorden: ‘Die ben ik bij het overnemen van de plantage nog tegengekomen [...].’ Het was een Frans manuscript, klaarblijkelijk van een vrouwenhand, een soort van dagboek.” (p. 7).

Nog een gegeven waarover een kritische lezer de wenkbrauwen zou kunnen fronsen, is de volgende passage. In een gesprek over Willem Das stelt Agnes Raoul de vraag wat hij van Das denkt. Raoul reageert afwezig: “Ik had hem evengoed kunnen vragen wat hij dacht van koning Louis of van mevrouw de Montespan, zo afwezig keek hij.” (p. 160). De hierboven genoemde uitspraak over koning Louis en madame de Montespan wordt gedaan in 1686 of 1687 (Agnès houdt in deze periode geen data bij). Montespans populariteit was gedurende deze periode al tanende, want ze had haar plaats intussen moeten afstaan aan de volgende minnares, madame De Maintenon, die in 1683 met de koning trouwde (Bertrand 2017:168). Het kan dat Helman zich hier enigszins heeft verkeken op de historiciteit (een anachronisme)

of hij wilde met deze uitspraak laten zien dat Agnès het contact met haar vaderland was kwijtgeraakt.

Mogelijke beïnvloeding representatie Helman

Opvallend is de overeenkomst tussen de lotgevallen van Raoul en gezin en die van de Labadisten die in 1683 in Suriname aankwamen. Evenals Raoul werden ze gastvrij ontvangen door gouverneur Van Sommelsdijck en werd hun alle hulp toegezegd. Ze sloegen de raad van de gouverneur om niet te ver van Paramaribo te gaan wonen, in de wind. “Dat kostelijke groen, die heerlijke plantengroei bracht allen in verrukking, en op meer dan tien uren afstands van Paramaribo, ver verwijderd van de wereld, legden zij hunne plantaadje aan, die zij ‘la Providence’ noemden.” (Wolbers 1861:69). Net als Raoul behandelden ze hun slaven goed, maar de ontberingen, aanvallen van de indianen en de marrons eisten hun tol. De nederzetting ging achteruit, de tucht verslapte. Net als Raoul verlieten ze gedesillusioneerd het land. Het lijkt er sterk op dat deze Labadisten model hebben gestaan voor Helmans figuren.

Een ander historisch gegeven heeft mogelijk invloed gehad. Wanneer Raoul in Suriname aankomt, ziet hij vol optimisme de toekomst tegemoet. Hij verwacht in het nieuwe vaderland te genieten van vrijheid, gelijkheid en broederliefde. Deze gedachte houdt een verwijzing in naar de leus *vrijheid, gelijkheid en broederschap* uit de Franse revolutie die pas in 1789 zou aanvangen. Het kan dat de auteur deze termen uit zichzelf heeft gebruikt, maar het is toch wel erg toevallig dat ze zo overeenkomen met de revolutionaire leus.

4.3.3 Ma Rochelle Passée

Van McLeod is bekend dat zij historisch goed gedocumenteerd is. Data, gebeurtenissen (onder andere de brand van 1821, afschaffing van de slavernij in 1863, invoering van de leerplicht in 1876) zijn nauwkeurig weergegeven. Ook de beleden godsdiensten heeft McLeod juist weergegeven. Zoals eerder aangehaald, was de Hervormde Kerk de staatskerk in de achttiende eeuw in Suriname (cf. pagina 81). De personages in de roman zouden als nazaten van de naar Suriname uitgeweken hugenoten dus lid zijn van de strenge gereformeerde kerk. Dat blijkt inderdaad het geval te zijn. Als de slaven na hun vrijwording

verplicht zijn zich bij een christelijke kerk aan te sluiten, gaat Esthelle met Etienne naar de hervormde kerk (p. 141), waarvan de familie en de rest van de Franse nazaten lid zijn.

Op de beschrijving van het leven van de nazaten van de Franse ballingen kan echter het gemis van hun godsdienstbeleving als punt van kritiek worden aangegeven. Zoals eerder is aangehaald (cf. pagina 81), sloten de hugenoten zich aan bij de gereformeerde kerk, waarvan de leden gewoonlijk trouwe kerkbezoekers zijn. Het is dan niet waarschijnlijk dat van de hele groep afstammelingen van de hugenoten er geen een is die serieus God dient.

Mogelijk anachronisme

McLeod geeft een modernere visie dan vermoedelijk in die tijd zou hebben gegolden weer. Zo levert Esthelle kritiek op het geschiedenisonderwijs in die periode (p. 216). Ze ergert zich aan de onderwerpen die bij de ‘vaderlandse geschiedenis’ worden behandeld: de Tachtigjarige Oorlog onder andere. Esthelle was haar tijd blijkbaar ver vooruit, want in de jaren zestig van de vorige eeuw werd de Nederlandse geschiedenis nog als ‘vaderlandse geschiedenis’ in Suriname gegeven. (Hassankhan 2019:4). Liederens als het *Wilhelmus* en *Wien Neerlands bloed* werden in de jaren vijftig nog gezongen. Deze liederens waren opgenomen in de bundel *Kun je nog zingen, zing dan mee* (1906), waaruit er in de jaren zestig nog algemeen door Surinaamse jongeren gezongen werd. (Marshall 2003:65). Het is niet waarschijnlijk dat een onderwijzeres uit het midden van de negentiende eeuw – bovendien in slavernij opgegroeid – progressievere ideeën heeft dan de intellectuelens uit de twintigste eeuw.

Weliswaar was er in 1863 een geschiedenisboek verschenen *Beknopte geschiedenis der kolonie Suriname, voor de meer gevorderde jeugd* van de hand van de Surinaamse onderwijzeres Maria Vlier. Deze dame had progressieve ideeën en stelde in haar voorwoord dat het haar “meermalen leed heeft gedaan, kinderen van 14 en meerdere jaren de geschiedenissen van vreemde volken te hooren verhalen, terwijl zij die van hun eigen land volstrekt onbedreven zijn, omdat de geschiedenis van Suriname, uit gebrek aan een daartoe strekkend schoolboek, niet onderwezen wordt.” (<http://plantagejagtlust.nl/>; geraadpleegd 12 juli 2022). Het is niet bekend of dit boek op de scholen ingevoerd is.

Slotbeschouwing

In deze thesis is er uitgegaan van de probleemstelling: *Hoe hebben de Surinaamse auteurs Helman, McLeod en De Bye in historische romans gereflecteerd op de joodse en Franse ballingen en hun nazaten in Suriname en hen gerepresenteerd in de periode 1600 – 1900?* Hierbij is er nagegaan hoe de bovengenoemde auteurs tegen de bewuste ballingen en hun nakomelingen aankeken, hoe zij hun visie over de ballingen in de romans hebben verwerkt en hoe zij de ballingen in hun roman hebben gerepresenteerd. Het onderzoek naar de reflectie en representatie van genoemde auteurs op de joodse en Franse ballingen levert de volgende uitkomsten op.

Helman en McLeod hebben in hun romans de lotgevallen van de Franse hugenoten en hun afstammelingen beschreven. Helmans werk handelt over de ballingen zelf. McLeod heeft over de nazaten van de ballingen geschreven. Helman zet zijn figuren neer als devote christenen die in alles hun geloof proberen uit te dragen. McLeods figuren zijn niet godvruchtig. Beide auteurs geven de geschiedenis nauwkeurig weer, al maken zij wel eens een uitglijder. Ook De Bye heeft onderzoek gedaan naar historische feiten, maar in *Geloof, hoop en liefde* lijkt de romancier het soms te winnen van de historicus.

De Bye zet de joodse ballingen enerzijds als sterke gelovigen neer: David Touro senior in *Geloof, hoop en liefde*. Anderzijds beschrijft hij de joden als personen die de joodse religieuze regels en gedragsregels niet altijd naleven, zoals Emanuel Touro en de jongedames op de boot en enkele personages in *Ter dood veroordeeld*. McLeods figuren houden zich weliswaar strak aan de joodse gebruiken en bezoeken de synagoge trouw, maar overtreden gedragsregels vaker, zoals de promiscue Sarith.

Zowel McLeod als De Bye heeft over de wederwaardigheden van nazaten van joodse ballingen in Suriname geschreven. *Hoe duur was de suiker?* speelt zich in de tweede helft van de achttiende eeuw af en *Ter dood veroordeeld* van De Bye speelt zich af aan het eind van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw. De gebeurtenissen in *Geloof, hoop en liefde* vinden plaats in de zeventiende eeuw en in deze roman gaat het om ‘echte’ ballingen.

De beschreven romans behoren op grond van het moment van verschijnen en de status van de auteurs tot de postkoloniale literatuur. Wat de inhoud betreft, zijn de postkoloniale kenmerken in de romans van Helman en McLeod het duidelijkst.

Wat hun attitude als meesters betreft, kan gezegd worden dat Helmans personages hun geloof in praktijk brengen. De hugenoten in de roman behandelen hun slaven goed. McLeod en De Bye beschrijven zowel milde als strenge of wrede meesters.

Helmans personages zijn over het algemeen niet racistisch. Bij Agnès is er wel een vorm van racisme te bespeuren. De personages van De Bye en McLeod zijn over het algemeen wel racistisch met enkele uitzonderingen in *Hoe duur was de suiker?*

McLeod en de De Bye zetten de joden neer als gedreven, vooruitstrevende figuren, die erin slagen tot de maatschappelijke bovenlaag van de samenleving te behoren. Arme joden die wel in de kolonie aanwezig waren, spelen geen rol in de romans.

Helman, McLeod en De Bye hebben de Surinaamse literatuur verrijkt met hun historische romans over de joodse en Franse refugiés die in Suriname hun toevlucht hebben gezocht, het land hebben omarmd en er een bestaan hebben opgebouwd.

Bibliografie

Primaire literatuur

Bye de, J. (2001). *Ter dood veroordeeld. Liefde en dood in de Surinaamse Joodse geschiedenis*. Uitgeverij Conserve, Schoorl.

Bye de, J. (2002). *Geloof, hoop en liefde. vestiging van de joden in de Surinaamse jungle*. Uitgeverij Conserve, Schoorl.

Helman, A. (1981). *De stille plantage*. Uitgeverij Querido, Amsterdam.

Helman, A. (1981). *De laaiende stilte*. Uitgeverij Querido, Amsterdam,.

McLeod, C. (1987). *Hoe duur was de suiker?* Vaco, Paramaribo.

McLeod, C. (1987). *Ma Rochelle Passée, Welkom El Dorado: Surinaamse historische roman*. Uitgeverij Conserve, Schoorl.

Secundaire literatuur

Baar de, M. (2004). Godsdienstvrijheid voor de labadisten in Wieuwerd (1675-1732). In: *De Zeventiende Eeuw. Jaargang 20*. pp. 66-82. <https://www.dbnl.org/tekst/>

Benjamins, H.D. (1933). 'Boekbespreking: Albert Helman, De stille plantage'. In *De West-Indische Gids* 14 (1933), p. 135-144

Bertrand, L. (2017). Ludwig XIV. / Louis XIV. / Ludwig der Vierzehnte - *Der Sonnenkönig: Biografie*. Aus dem Französischen von Gertrude Aretz. Published by Diplomica Verlag

Biesma, H. (2007). Marranen, gedoopte joden. In: *Vrede over Israël*. 1992. Stichting Gihonbron, Middelburg.

Boehmer, E. (2005). *Colonial and Postcolonial Literature Migrant Metaphors Second Edition*
Oxford University Press

Bork van, G. J. & D. Delabastita, H. van Gorp, P.J. Verkruijsse, G.J. Vis. (2012). *Algemeen Letterkundig Lexicon*. <https://www.dbnl.org/tekst/>

Brandt-Corstius, J.C. (1959). *Historie, roman, historische roman*. De voorgeschiedenis van een succes. Voordracht gehouden op 19 april 1958 in de aula van de Rijksuniversiteit Utrecht.

Brems, H. (2016). *Altijd weer vogels die nesten beginnen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1945-2005*. <https://www.dbnl.org/tekst/brem>

- Bye de, J. (2002). *Historische schetsen uit het Surinaamse Jodendom*. Uitgeverij Conserve, Schoorl.
- Davis, N, (2015). Een joodse arts in het achttiende-eeuwse Suriname. In: *Joden in de Cariben*. Onder redactie van Julie-Marthe Cohen. Zutphen: Walburg Pers.
- D'haen, T. (2009). Hoe zwart is Obama? In: *Visie en vooruitgang. Lessen voor de eenentwintigste eeuw, volume 15*. Edited by Bart Raymaekers en Universitaire Pers Leuven, Leuven.
- D'haen, T. (red.), (2002). Inleiding. *Europa buitengaats. Koloniale en postkoloniale literaturen in Europese talen*. Bert Bakker, Amsterdam (2 dln).
- Dirksen, J. (2004). Thomas Rosenboom en de historische roman. In: *Tsjip/Letteren. Jaargang 14*. pp. 21-24. <https://www.dbnl.org/>
- Gerding, P. (2020). Erkenning en Acceptatie ... de basis voor heling. In: *"Heilzame Verwerking van het Slavernijverleden voor 'wit' en 'zwart'"*. Redactie Egbert Boeker, Rhoinde Doth, Urwin Vyent & Andreas Wöhle. Amsterdam: Stichting Luthersche Uitgeverij & Boekhandel.
- Drop, W. (1979). *Verbeelding en historie. Verschijningsvormen van de Nederlandse historische roman in de negentiende eeuw*. HES Publishers, Utrecht (vierde druk)
- Freriks, K. (1981). De geldigheid van het verleden. In: *Tirade*. Jaargang 25 (nrs. 262-271). pp. 512-517. <https://www.dbnl.org/>
- Haarnack, C, (2011). *Ex-libris Lou Lichtveld*. <https://bukubooks.wordpress.com/home/>
- Hassankhan, M.S. (2019). *De toekomst van het historisch bedrijf: een terugblik en perspectieven 1975-2020*. Rede uitgesproken door Maurits S. Hassankhan bij de toekenning van het eredoctoraat op 6 maart 2019.
- Heirbrant, S. (1995). *Componenten en compositie van de historische roman. Een comparatistische en genologische benadering* (1989).
- Herman, L. en Vervaeck, B. (2009). *Vertelduivels. Handboek verhaalanalyse*. Uitgeverij Van Tilt, Antwerpen/Leest.
- Hoefte, R. (1998). Rosemarijn Hoefte, '[Bespreking van] Cynthia Mc Leod, Tweemaal Mariënborg. Surinaamse historische roman', in: *Oso* nummer 17 (1998), p. 84-85
- Hoogbergen, W & Hans Ramsodh (2002). Suriname, een religieuze mozaïek. In: *OSO. Tijdschrift voor Surinaamse taalkunde, letterkunde en geschiedenis. Jaargang 21*. Stichting Instituut ter Bevordering van de Surinamistiek, [Nijmegen].

IJtsma, F. (2021). *Een geschiedenis van Suriname geschreven door twee negentiende-eeuwse buitenstaanders. Hoe maatschappelijke ontwikkelingen en persoonlijke opvattingen doorspelen in de door Maria Vlier en Julien Wolbers geschreven grondlegging van de Surinaamse geschiedenis*. Masterscriptie Politics, Culture and National Identities.

Katzenbauer, S. (2017). *De nieuwe Historische Roman in de 21ste eeuw; postmoderne en traditionele tendensen*. Vrije Universiteit.

Kempen van M. (1998). Kijk vreesloos in de spiegel: Albert Helman 1903-1996 : notities, nota's, noteringen. In de Knipscheer.

Kempen van, M. (2002). *Een geschiedenis van de Surinaamse literatuur*. De Geus, Breda. (handelseditie van het proefschrift in 2 banden).

Kempen van, M. (2003). *Een geschiedenis van de Surinaamse literatuur*. De Geus, Breda. (handelseditie van het proefschrift in 2 banden).

Kempen van, M. (2006). Een geschiedenis van de Surinaamse literatuur. Deel 3. De geschreven literatuur van 1596 tot 1923. <https://www.dbnl.org/tekst/kemp.pdf>

Kempen van, M. (2018). *Postkoloniale teksten als leesteksten binnen het huidige onderwijs*. University of Amsterdam. https://www.researchgate.net/publication/334699355_Post-colonial_Literary_Texts_as_Reading_Texts_within_Today's_Schools

Koenen, H.J. (1843). *Geschiedenis der Joden in Nederland*. <https://www.dbnl.org/>

Koorndijk, K. (2019). *De vergeten controversiële rol van H D Benjamins 1850-1933*. (p. 3) <https://www.academia.edu/>

Loor, A. (2013). *André Loor vertelt ... Suriname 1850-1950*. Vaco Uitgeversmaatschappij, Paramaribo.

Mathijssen, M. (2007). Over de historische letterkunde, over historische romans en Het Huis Lauernesse. *Neerlandistiek.nl* 07.06d. pp 1-8.

Mathijssen, M. (2017). De 'echte' historische roman en het 'echte' Scottiaanse dichtverhaal in 'de moderne tijd'. *De moderne tijd, jaargang 1*, 2017, nr. 1. Uitgeverij Verloren, Hilversum.

Marshall, E. K. (2003). *Ontstaan en ontwikkeling van het Surinaams nationalisme. Natievorming als opgave*. Eburon.

McLeod, (1993). Herinneringen: Suriname - oorlog - Holland – Suriname'. In *Oso. Tijdschrift voor Surinaamse taalkunde, letterkunde en geschiedenis. Jaargang 12*. pp. 110-112.

Meijer de, P. De moderne historicus als literair verteller. In *Spektator. Tijdschrift voor Neerlandistiek. Jaargang 16 (1986-1987)*, pp. 18-28. Foris Publications, Dordrecht.

Noordijk, D. (2013). *Refugiée in migrantenstad Amsterdam. Een onderzoek naar het vestigingsproces van hulpbehoevende gevluchte hugenoten en de steun die de Waalse kerk aan hen kon bieden aan het einde van de zeventiende eeuw in Amsterdam*. Universiteit Utrecht.

Paasman, A.N. (1984). *Reinhart: Nederlandse literatuur en slavernij ten tijde van de Verlichting*. z. p. [Nijhoff, Leiden]

Oostindie, G. (1993). Voltaire, Stedman and Surinam slavery. *In Slavery & Abolition: Vol. 14, No. 2*, pp. 1-34.

Oudschans-Dentz, F. (1937). De plaats van den Creool in de literatuur van Suriname. In: *Nieuwe Westindische Gids*. pp. 208-211. <https://brill.com/view/journals/nwig/19/1/article->

Reinsma, R. (2006). Bij wijze van zeggen; Nobele wilde. *Onze Taal. Jaargang 75*. Genootschap Onze Taal, Den Haag

Roberts, B. 2014. De jeugd van tegenwoordig in de Gouden Eeuw. In *Geschiedenis magazine, Jrg. 49* (2014) nr. 6, p. 8-13

Rutgers, W. (2007). *De brug van Paramaribo naar Willemstad. Nederlands-Caribische en Caribisch-Nederlandse literatuur 1945-2005*. Fundashon pa Planifikashon di Idioma (FPI); Universiteit van de Nederlandse Antillen (UNA).

Schorsch, J. (2015). Joden en slavernij in de Nederlandse koloniale wereld. In: *Joden in de Cariben*. p.114-127. Onder redactie van Julie-Marte Cohen. WalburgPers.

Veldhuis, S. (2012). *De Vestaalse Maagden. De prominente rol van de Vestaalse Maagden: gunst of gemis?* Uitgave van Jonge Historici Schrijven Geschiedenis, Amsterdam. Publicatienummer 55 (p/10)

Vergers, P. (1888). *De Hugenoten hun lijden en strijden*. Jacques Dusseau & Co., Uitgevers. Amsterda–Kaapstad.

Vink, W. (2008). *Creole Jews: Negotiating Community in Colonial Suriname*. Erasmus University Rotterdam.

Vink, W. (2015). Tussen kleur en halacha: de geschiedenis van een joodse gemeenschap in koloniaal Suriname. In: *Joden in de Cariben*. pp.179-201. Onder redactie van Julie-Marte Cohen. WalburgPers. Vitáček, M. (2010). Caribische zoektochten' in de hedendaagse Nederlandse literatuur – Enkele inzichten uit de postkoloniale en feministische literaire theorie. Palacký Universiteit Olomouc

Wesseling, L. (2005). Louis Ferron en de historische roman. In: *Forum der Letteren* 28 (1987), p. 24-34. https://dbnl.nl/tekst/wess012ferr01_01/wess012ferr01_01.pdf

Wolbers, J. 1861. *Geschiedenis van Suriname*. <https://www.dbnl.org/tekst/wolb00>

Bijlage I

De stille plantage

De stille plantage beschrijft het verhaal van de familie De Morhang, een Franse hugenotenfamilie, wier rustige leven wordt verstoord door het bericht dat het Edict van Nantes herroepen wordt in 1685. Daarmee komt er een eind aan de godsdienstvrijheid in Frankrijk. Raoul de Morhang, zijn vrouw Josephine en haar twee zusters Agnes en Cécile vluchten naar Nederland, waar ze zich niet op hun plaats voelen. Als hun de mogelijkheid geboden wordt om zich als kolonisten in Suriname te vestigen, grijpen zij die kans aan. Vol idealistische voornemens vertrekken De Morhangs naar Suriname en ze zijn vast van plan een plantage te stichten waar rechtvaardigheid, liefde en broederschap, gehanteerd zullen worden. Op een afgelegen plek zetten zij de suiker- en tabaksplantage Bel Exil op. Maar de onderneming, die eerst veelbelovend leek, mislukt.

De wrede plantageopzichter Willem Das kan zich niet verenigen met de humane behandeling van de slaven, die Raoul predikt. Wel vergrijpt hij zich regelmatig aan de slavinnen, tot ergernis van Agnes. Voor Agnes ontwikkelt hij liefdesgevoelens, maar zij moet niets van hem weten. Dit leidt tot frustratie van Willem Das, die hij op de slaven afreageert. Agnes zelf voelt zich aangetrokken tot de mooie en nobele negerslaaf Isidore.

De plantage vervalst, er is sprake van een slechte oogst. Raoul weigert op grond van zijn eerbied voor voedsel waarin God heeft voorzien, een deel van zijn oogst te vernietigen om het prijspeil te bewaren. Dat is tegen de mening van de overige planters die zich al ergeren aan de milde behandeling van de slaven. De climax komt wanneer Willem Das een zwangere slavin, die zijn kind draagt, doodschot en Isidore de opzichter ernstig verwondt. Uiteindelijk sterft Willem Das aan zijn verwondingen.

Isidore wordt daarna door naburige planters geranseld en uiteindelijk doodgeschoten. Agnes kan dit niet verwerken en leidt daarna een kwijnend bestaan. Van de krachtige figuur die ze was, is er niets meer over. Cécile sterft na te hebben kougevat. Een lichtpunt is de zwangerschap van Josephine, en Raoul besluit met zijn geslonken gezin naar Engeland te gaan, waar de zoon van Raoul en Josephine, Gaston, wordt geboren. Gaston gaat als

volwassene op zoek naar de plantage waarover hij zoveel heeft gehoord, maar hij treft daar een geheel overwoekerde plaats aan. Terug in Engeland durft hij dit niet aan zijn ouders en tante Agnes te vertellen en hij vertelt hun dat hij de plantage niet heeft gevonden.

Bijlage II

De laaiende stilte

Aan het begin van het verhaal bevindt de hoofdpersoon, Agnès d'Esternay, zich met haar zusters op Château de Morhang, het landgoed van haar zwager Raoul de Morhang. Josephine, de oudste zus is met Raoul getrouwd, waardoor de gezusters uit de armoede zijn gehaald. Via haar dagboek krijgt de lezer inzicht in het gevoelsleven van Agnès. Ze wordt verscheurd door een hopeloze liefde voor haar zwager Raoul. Uit het dagboek valt op te maken dat hij niet de eerste is voor wie ze amoureuze gevoelens heeft. Deze liefde lijkt echter ernstig. 's Avonds dringt ze zich in gedachten tussen haar zus en haar zwager en beleeft dat zo intens, dat ze zich 's morgens schuldig voelt tegenover haar zus, alsof het bedrog werkelijk heeft plaatsgevonden.

Op een dag komt Raouls neef Armand op bezoek. Armand heeft veel van Raoul maar is een krachtigere persoonlijkheid. Agnès, zelf een sterke persoonlijkheid, beziet Raoul nu met andere ogen. De vergelijking met Armand valt in Raouls nadeel uit. Ze wordt verliefd op Armand. Ook Armand schijnt geïnteresseerd te zijn in Agnès, maar wordt in beslag genomen door de minder prettige ontwikkelingen van de laatste dagen. De protestanten blijken het steeds moeilijker te krijgen, steeds meer privileges worden hun ontnomen.

De situatie wordt zo ernstig, dat Raoul besluit het land te verlaten met zijn vrouw en schoonzussen en naar Nederland te vertrekken. Agnès ziet voor de tweede keer een grote liefde aan haar voorbijgaan. In Nederland aardt het gezinnetje niet zo goed en als bekend wordt dat het Edict van Nantes is opgeheven in Frankrijk en de bezittingen van Raoul geconfisqueerd zijn, besluit hij naar Suriname te gaan om zijn geluk daar te beproeven. Het groepje scheept zich in en gedurende de circa twee maanden lange reis ontwikkelt zich een vriendschap tussen Agnès en de kapitein. Het lijkt zelfs op meer dan vriendschap.

In Suriname wordt het gezelschap goed ontvangen en het wordt van alles voorzien om de vestiging tot een succes te maken. Vol enthousiasme begint Raoul zijn leven als plantage-eigenaar. Hij krijgt een bekwame opzichter, Willem Das, die door de zusters echter met gemengde gevoelens wordt geaccepteerd. De nieuwe plantage heet Bel-Exil.

In het begin gaat het goed, zowel materieel als geestelijk. Raoul is ook ingenomen met Isidore, de hoofdman van de slaven. Dan begint Agnès de indringende blikken van Das als onaangenaam te ervaren. Hij ontpopt zich als een echte slavenhater, misbruikt slavinnen en mishandelt de slaven. Tussen Isidore en Agnès ontwikkelt zich een onuitgesproken liefde. Isidore voorkomt een aanranding van Agnès door Das.

Langzaamaan verandert het enthousiasme van de bewoners van Bel Exil. Willem Das maakt de zaak er niet gemakkelijker op door zijn harde behandeling van de slaven, misbruik van de slavinnen en dronkenschap. Raoul handhaaft hem echter vanwege zijn kennis over het plantageleven. De situatie escaleert als Isidore Das dodelijk verwondt nadat deze een slavin tot de dood mishandelt. Hierop wordt Isidore door naburige planters gedood.

Agnes veeteert daarna en verwijt zichzelf niet openlijk voor Isidore te hebben gekozen. De oogst mislukt, er komt een mierenplaag. Cecile sterft na door een stortbui te zijn overvallen. Als Josephine na lang wachten zwanger is, besluit Raoul gedesillusioneerd met zijn familie naar Engeland te gaan. Agnès laat haar dagboek achter.

Bijlage III

Ter dood veroordeeld

Joseph del Castilho wordt geboren op 29 maart 1778 in de kolonie Suriname als kind van Mozes Robles de Medina en Sarah del Castilho. Hij krijgt de achternaam van zijn moeder. In die tijd kon men kiezen of het kind de familienaam van de moeder of vader meekreeg.

Al vroeg (14 jaar) wordt Joseph seksueel belaagd door zijn vroegrijpe drie jaar oudere nicht Rachel, kind van de zuster van Mozes Robles de Medina en ... da Costa. Rachel heeft haar zinnen op Joseph gezet, maar die wil liever zelf zijn vrouw veroveren. Hij wordt verliefd op zijn buurmeisje Abigael Brandon. De familie merkt de verliefdheid op en de ouders beginnen te onderhandelen over een huwelijk.

Op 5 januari 1794 trouwen Joseph en Abigael. Ze zijn erg gelukkig en maken een huwelijksreisje naar de plantage van tante Sarah da Costa, Beaumont. Daar ontdekken ze dat de plantage met strakke hand wordt bestuurd door Sarah. Ook zien ze de wreedheid van Jacob da Costa, Josephs neef. Abi waarschuwt Joseph dan al voor de omgang met Jacob. Op de eerste avond van hun verblijf wordt Joseph dronken gevoerd door Jacob, die hem daarna de kamer van Rachel binnenleidt. In de waan dat het zijn vrouw is, bedrijft hij de liefde met haar. Hij is ontsteld als hij de waarheid ontdekt en vlucht naar zijn slapende vrouw.

Drie jaar later sterft Abi als gevolg van een moeilijke zwangerschap. Joseph is er kapot van. Hij krijgt veel steun van Rachel en er ontstaat een verhouding tussen hen. Als Rachel zwanger is, trouwen ze.

Josephs vader wordt ziek (moeraskoorts) en sterft in februari 1802. Joseph beheert de zaken. Hij laat wat reparaties verrichten aan zijn huis door drie Engelse soldaten, die erg goed werk leveren. Dit brengt hem op het idee ze voor te stellen bij hem in dienst te treden en werk te verrichten op zijn plantages. De soldaten aarzelen, omdat dit desertie betekent. Enkele maanden later (24 juli 1802) herhaalt Joseph zijn aanbod en het drietal neemt het aan. De omstandigheden van de soldaten zijn namelijk zeer verslechterd vanwege wanbetaling door de overheid. Joseph stuurt het drietal naar de plantage Weltevreden waar zijn oom Abraham Robles de Medina de scepter zwaait. Het vervelende is wel, dat de mannen gezien zijn op de boot die hen wegbracht, omdat deze vertraging had.

Op 26 juli 1802 wordt Josephs oom, die dezelfde naam heeft als hij, opgeroepen voor verhoor bij de Raad-Fiscaal, de heer Wohlfort. Het gerucht doet de ronde dat hij drie soldaten in dienst heeft genomen. Hij weet van niets, maar begrijpt dat zijn neef erachter zit en hij waarschuwt hem. Joseph raakt in paniek en stuurt de drie soldaten in allerijl naar zijn neef Jacob op Beaumont. Deze verbergt het drietal in het bos. Als Joseph op 2 augustus 1802 naar Weltevreden vaart, krijgt hij een notificatie te zien d.d. 29 juli 1802, waarin gouverneur Frederici aangeeft dat vanwege de toename van desertie onder de soldaten er zware straffen opgelegd zullen worden aan diegenen die de manschappen tot desertie aanzetten. In alle staten vertrekt hij naar Beaumont om Jacob op de hoogte te stellen. Jacob blijft er rustig onder. Joseph gaat terug naar Weltevreden.

Op 10 augustus 1802 krijgt Joseph een brief van zijn moeder, waarin staat dat een legerpatrouille in het Mapanegebied op zoek is naar de deserteurs en Joseph. Helemaal van de kaart vaart hij in de nacht naar Beaumont. Daar oppert Jacob het plan de deserteurs uit de weg te ruimen om alle bewijs te vernietigen. Eerst schrikt Joseph, maar Jacob weet hem ervan te overtuigen dat dit de enige oplossing is. Jacob zal het plan uitvoeren, Joseph vertrekt weer.

Jacob stelt zijn moeder van de ontwikkelingen op de hoogte. Ook zij ziet de dood van het drietal als oplossing. Ze besluiten het plan nog diezelfde nacht uit te voeren. Sarah draagt twee slaven, Jaapje en Quassie, op de moord te plegen. Deze voelen er niets voor een blanke man te vermoorden, maar als de toezegging wordt gedaan dat Jacob als verantwoordelijke blanke meegaat, doen ze het. Jaapje slaat Ken en Schwemmer dood, maar wanneer Jacob de laatste, Schmit, wil afmaken met een houwer, weet deze te ontvluchten. Er wordt een zoektocht op touw gezet, maar geen spoor van Schmit. De volgende dag krijgt Joseph weer een brief van zijn moeder, waarin ze schrijft dat haar vorige brief loos alarm was. Joseph spoedt zich naar Beaumont, waar het kwaad al is geschied. Zijn neef en tante zijn woedend.

Schmit komt na een helse tocht op de plantage van de heer Möller aan en wordt naar Paramaribo gebracht, waar hij zijn verhaal doet. Op 14 augustus 1802 gaat Joseph naar Beaumont en verneemt dat Schmit in Paramaribo is aangekomen. Hij vertrekt dan naar Paramaribo. Op 18 augustus 1802 wordt hij opgeroepen door de Raad-Fiscaal voor verhoor. Er wordt hem alleen over de desertie gevraagd, niet over de moord. De Raad-Fiscaal wil

namelijk eerst wat meer informatie hierover. Joseph vindt de ondervraging toch alarmerend en vertrekt naar Beaumont. Daar besluit men dat de neven zich een tijdje moeten schuilhouden. Op 20 augustus 1802 vertrekken deze naar de plantage De Goede Vrede om zich daar schuil te houden.

Intussen blijkt na het laatste verhoor van Schmit (21/8) dat er redenen zijn om de neven aan te houden en er wordt een patrouille opgestuurd. Op 8 september 1802 worden ze gearresteerd. Hun schuilplaats is verraden door de slaaf Jolicoeur van Beaumont. Ze raken beiden bij de arrestatie gewond: Jacob aan zijn been, Joseph in zijn gezicht. Ook Jaapje en Quassie worden gepakt.

De getuigenissen van Jaapje zijn uiterst bezwendend voor Jacob en zijn moeder. Hun aandeel is duidelijk. Jaapje praat omdat hij vermoedt dat Jacob de schuld van de moord op hem wil schuiven. Ook wreedheden tegenover slaven worden aangehaald. Jaapje moet de graven van de deserteurs aanwijzen. De lijken worden een maand na de moord gevonden. Van beide slachtoffers waren het achterhoofsbeen en het slaapbeen totaal verbrijzeld. Door deze bevindingen moet Jaapje terugkomen van zijn verklaring dat Jacob de mannen vergiftigd had.

Jacob ontkent tijdens het verhoor alle beschuldigingen. Ook zijn moeder ontkent. Eerst ontkent ze aanwezig te zijn geweest de nacht van de moord, daarna verklaart ze te hebben geslapen. Ook Joseph ontkent zijn aandeel in de moorden. Hij beweert op de avond van de moord niet met Jacob over het vermoorden van de drie te hebben gesproken. Aangezien ze maar met hun tweeën waren, kan niemand dit tegenspreken.

Wohlfort, de Raad-Fiscaal, is niet van plan de verdachten te sparen. Hij wil een voorbeeld stellen aan de planters die hun eigen gangetje willen gaan. Op 16 januari 1804 (!) komt de uitspraak. Beide neven zijn schuldig en worden veroordeeld tot de galg. De uitspraak komt 495 dagen na hun arrestatie. Het vonnis zal op 21 januari worden voltrokken. Joseph is apathisch na de uitspraak en reageert nauwelijks op Rachels bezoek. Jacob blijft gewoon op zijn brits liggen met zijn gezicht naar de muur gekeerd tijdens bezoek.

Op dezelfde dag van de executie van de neven hoort Sarah haar vonnis: verbanning uit de kolonie. Sarah is gebroken. In de cellen van Fort Zeelandia heeft haar trots geleden.

Bijlage IV

Geloof, hoop en liefde

Het boek begint met de aanleiding tot de uittocht van de familie Touro uit Portugal. De oudste zoon David, die een relatie met een katholiek meisje heeft, verraad onbewust de Joodse gebruiken bij hem thuis. Voor de buitenwereld is het gezin Touro vroom katholiek, maar de joodse gebruiken worden thuis in ere gehouden. Zo wordt er geen varkensvlees gegeten, op zaterdag niet gewerkt. Echter, alleen de ouders zijn ervan op de hoogte dat het om joodse rituelen gaat. De kinderen zien het als familietraditie.

In haar onschuld verraad Maria Helena, het meisje op wie David verliefd is, aan haar vader dat de familie Touro geen varkensvlees eet. De vader, die ervan op de hoogte is dat de familie Touro tot de Marranen behoort, concludeert hieruit dat de familie het joodse geloof nog steeds aanhangt en haast zich de jonge David aan te geven. David wordt door de inquisitie opgepakt en ondervraagd over zijn geloof. Hij ontkent een belijder van het joodse geloof te zijn en wordt gemarteld.

Vader David Touro begrijpt dat zijn zoon verloren is en het een kwestie van tijd is voordat de inquisitie zich met de rest van het gezin zal bemoeien en handelt meteen. Ondanks zijn verdriet om zijn oudste zoon, vlucht hij de volgende dag al met zijn vrouw en jongste zoon naar Nederland. Intussen 'bekent' de jonge David, murw van de martelingen, een jood te zijn. Hij wordt levend verbrand.

In Nederland worden de vluchtelingen gastvrij ontvangen door de Joodse gemeenschap aldaar en kunnen hun geloof openlijk belijden. Het gelukt David zich te vestigen als geldschietter en zijn gezin de welstand te bieden die het in Portugal genoot. Hij maakt zich wel zorgen over de starre opvattingen van de religieuze leiders, die geen enkele afwijkende gedachte toestaan.

Na enkele jaren komen de problemen. Op een vraag van de jongste zoon Emanuel of men "zeker wist dat de wetten van Mozes hem door God gegeven waren", reageren de religieuze leiders geschokt. Emanuel wordt veroordeeld tot vijftien zweepslagen voor zijn 'goddeloze' opmerking. Bovendien moet hij God in het openbaar om vergiffenis vragen. Hij ondergaat de afstraffing. Ook vraagt hij om vergeving, maar in zijn gebed vraagt hij ook vergeving

voor diegenen die hem straffen voor het feit dat hij uit onwetendheid een vraag stelde. Dit wordt hem natuurlijk niet in dank afgenomen en hij wordt veroordeeld tot dertig stokslagen. Ook moet hij bij de volgende sabbat op de stoep van de synagoge liggen, zodat alle gemeenteleden bij het binnenkomen op hem zullen trappen.

Ziedend van woede verbreekt David Touro de banden met de religieuze gemeenschap. Dan blijkt dat er meer voormalige vluchtelingen ontevreden zijn over de starheid van de joodse leiders in Nederland. Enkelen van hen staan op het punt hun geluk te beproeven in Brazilië, Recife. David besluit met hen mee te gaan en scheidt zich met zijn gezin in op de bark Prins Maurits.

Tijdens de reis maken de passagiers praktisch alle ontberingen mee die in die periode golden. Van verveling, storm, aanvallen van piraten, ziekte, tot dood. Daaraan gekoppeld de intermenselijke relaties zoals verliefdheid, overspel, jaloezie. Op de boot wordt de basis gelegd voor toekomstige relaties. De jonge Emanuel wordt verliefd op Sarah, een meisje van zijn leeftijd, maar wordt verleid door de jonge weduwe Donna. Met deze twee vrouwen onderhoudt hij ook in Recife een seksuele relatie.

In Recife gaat het in eerste instantie goed, maar dan begint de Portugese invloed ook daar door te dringen en het gezin besluit naar Suriname te gaan. In Suriname vinden de Touro's eindelijk de kans om in vrijheid hun geloof te belijden, zonder de starheid van de Hollandse joden. De joden ontwikkelen zich tot geziene burgers in de kolonie.

Bijlage V

Hoe duur was de suiker?

In deze roman wordt het leven in de suikerkolonie Suriname beschreven. De hoofdpersonen zijn joden of gelieerd aan de joden. Sarith, Elsa en Rutger zijn de personages om wie het verhaal draait. De stiefzusjes Elsa en Sarith zijn samen opgegroeid en de beste vriendinnen. Sarith vertoont voor die tijd nogal promiscue gedrag en komt ondanks haar schoonheid niet aan een man. De minder mooie Elsa heeft de uit Nederland afkomstige Rutger kunnen interesseren.

Sarith begint uit verveling en jaloezie een verhouding met Rutger. Wanneer ze in haar overmoed denkt dat ze Rutger helemaal ingepalmd heeft, kiest hij voor zijn vrouw. Uit frustratie en angst om als oude vrijster achter te blijven, trouwt Sarith met de oudere weduwnaar Julius Robles de Medina, die ze eerder niet als huwelijkskandidaat had gezien.

Na de affaire met Sarith leiden Elsa en Rutger een gelukkig leven. Sarith begint een verhouding met een militair, die bij een overval op haar plantage door de marrons wordt vermoord. Julius begrijpt dat er onoorbare handelingen tussen Sarith en de militair zijn gepleegd en hij zoekt zijn heil bij de slavin Mini-mini.

De kolonie wordt geteisterd door ziekte, voornamelijk gele koorts maakt in haast ieder gezin slachtoffers. Zowel Elsa als Sarith verliest een kind aan de vreselijke ziekte. Aan het eind van het verhaal komt Sarith tot inkeer en vraagt Elsa vergiffenis voor wat ze haar heeft aangedaan. Elsa vergeeft haar en ze lopen hand in hand weg.

Naast de ervaringen van de drie hoofdfiguren komen er andere zaken aan de orde, zoals het verval van de plantages door het verkwistende gedrag van de planters, mishandeling van de slaven, aanvallen van de marrons. Rutger heeft als administrateur te maken met verongelijke planters als hij orde op zaken moet stellen op hun plantages. Sarith laat een slavin doodranselen, van een slaaf wordt de arm afgehakt om te voorkomen dat zijn bloed de suiker zal bevuilden als zijn arm in de suikermolen terechtkomt. Sarith verliest haar minnaar bij een overval van marrons.

Bijlage VI

Ma Rochelle Passée, Welkom Eldorado

De roman handelt over de nazaten van de hugenoten in Suriname. Intussen zijn de hugenoten opgegaan in de hervormde gemeente. Ze vormen geen aparte religieuze groep meer in de kolonie en staan ook niet bekend om een grotere godsvrucht dan de overige christenen. Maar ze onderscheiden zich nog door de Franse familienamen en de Franse namen van de plantages. Er worden echter ook huwelijken gesloten tussen blanken met een niet-Franse achtergrond.

De familie Couderc staat centraal. Jean Couderc is het hoofd van de familie. Nadat hij een slavinnetje dat hij bij het kaartspel heeft gewonnen, naar de plantage brengt, begint het verhaal te lopen. De slavin is weggestuurd van de plantage waar zij woonde, omdat haar moeder ervan wordt verdacht de meester te hebben vergiftigd. Onderweg wordt ze door een soldaat verkracht.

Het kind dat het resultaat van de verkrachting is, Estelle, wordt de eerste kleurlinge in de familie Couderc. Etienne, de liberale kleinzoon van Jean, die het kind aanvankelijk als protegé beschouwde, wordt ernstig verliefd op het meisje als ze zo goed als volwassen is en uiteindelijk trouwt hij zeer tegen de zin van zijn moeder met haar na de afschaffing van de slavernij. Estelle en Etienne vormen een stabiel koppel in de roman.

Een andere gemengde relatie is die van Jean Coudercs dochter Lucie en Otto, de kleurlingzoon van haar oudere man. Lucies echtgenoot heeft zelf ook een jarenlange relatie met een kleurlinge bij wie het erg naar zijn zin heeft. Hij heeft een goede band met zijn kleurlingkinderen. Als Lucie in verwachting is van Otto's kind, kan zij het kind niet houden en het kind wordt opgevoed als de zoon van Estelle en Etienne.

Een belangrijk gegeven in het verhaal is de afschaffing van de slavernij, waarnaar de slaven uitkijken. Vele oudere slaven staan sceptisch tegenover de berichten over de afschaffing en zijn ervan overtuigd dat die nooit zal komen. De slavernij wordt uiteindelijk wel afgeschaft en er begint een nieuwe periode voor het land. De ex-slaven moeten nu gekerstend worden. Velen kiezen voor de godsdienst van de Hernhutters, onder andere omdat er in die gemeente

geen onderscheid wordt gemaakt tussen kleurlingen en blanken. In de hervormde gemeente, waartoe de nakomelingen van de hugenoten behoren, is dat onderscheid er wel.

Er vindt steeds meer vermenging plaats in de kolonie en in de familie Couderc. Jean Couderc maakt het grootste deel niet meer mee, omdat hij sterft aan een beroerte, die veroorzaakt wordt door zijn verontwaardiging over het feit dat enkele Hernhutters zijn slaven tot bekering willen brengen.

Bijlage VII

Surinaamse historische romans

	Titel roman	Tijd van verschijnen	Auteur	Historische periode in de roman
1	Tokosi	1901	Rikken	1 ^e helft 18 ^e eeuw
2	Codjo, de brandstichter	1902	Rikken	1832
3	Suriname als ballingsoord of Wat een vrouw vermag	1911	Heymans	1686-1688
4	De bastiaan en zijn dochter		Heymans	
5	De bruine Mina	1913	Spalburg	1870-1890
6	Een beschavingswerk	1923	O' Ferrall	1902-1912
7	De stille plantage	1931	Helman, A	1985-1989
8	De laaiende stilte	1952	Helman, A	1985-1989
9	Tata Colin	1982	Mungroo, R	1835
10	Boni	1983	Hokstam, J	ca. 1730-1793
11	De terugkeer van Boni	1984	Cairo, E	
12	Hoe duur was de suiker	1987	McLeod, C	1765-1779
13	Vaarwel Merodia	1993	McLeod, C	19 ^e eeuw
14	Satyem	1995	Krishnadath, I	Begin 20 ^e eeuw
15	Ma Rochelle Passée Welkom El Dorado	1996	McLeod, C	19 ^e eeuw
16	Tweemaal Mariënborg	1997	McLeod, C	Begin 20 ^e eeuw
17	Herinneringen aan Mariënborg	1998	McLeod, C	Begin 20 ^e eeuw

18	De koningin van Paramaribo	1999	Accord, C	Begin 20 ^e eeuw
19	Ter dood veroordeeld Liefde en dood in de Surinaams-joodse geschiedenis	1999	De Bye, J	Begin 19 ^e eeuw
20	De vrije negerin Elisabeth : gevangene van kleur	2000	McLeod	1715—1771
21	Slavernij en de Memorie/Slaaf en Meester	2002	McLeod	
22	Geloof, hoop en liefde Vestiging van de joden in de Surinaamse jungle	2002	De Bye, J	1600-1700
23	Kofi	2002	McLeod, C	18 ^e eeuw
24	Wanneer wij samen zijn	2006	Karin Amatmoekrim	20 ^e eeuw
25	De Zwarte Lord	2009	Jamaluddin, R	1846
26	Liefde in slavernij Een familiegeschiedenis in het achttiende-eeuwse Suriname	2010	De Bye, J	18 ^e eeuw
27	Tussen Para en Paramaribo	2012	Storm van Leeuwen, E	1917-2012
28	Tutuba. Het meisje van het slavenschip Leusden. Historische novelle	2013	McLeod	18 ^e eeuw
29	Zenobia – Slavin op het paleis	2015	McLeod	18 ^e eeuw